

Straffens skyggekonsekvenser

- Når beskæftigelse og gæld bliver barrierer for reintegration i samfundet

Kandidatafhandling i Kriminologi ved Aalborg Universitet

4. semester, 2020

Reg.nr.		Kontore.		Klippes af inden betaling	
INDBETALINGSKORT				Ved betaling i pengesinstit er det udelukkende pengesinstitets kvitteringstryk der er bevis for hvilket beløb, det er indbetalt.	
Betalings-ID og indbetaler		Kreditnummer og belæbsmodtager		Kreditnummer og belæbsmodtager	
Til tidligere indsatte uden betalingsevne		86346051 XXX XXXXXX XXX XXXXXXXX XXX XXXX XXXXXXXXX		86346051 XXX XXXXXX XXX XXXXXXXX XXX XXXX XXXXXXXXX	
Tilmeldingsoplysninger: PBS nr.: 12345678 Deb.gr.nr.: 00001 KONTRAKTNUMMER 00000000038604		Underskrift ved overførsel fra konto		Kvittering	
					
Kroner Øre		Betalingsdato		Kroner Øre	
En ubetalelig gæld		Snarest muligt		Plus renter	
Til maskinel aflæsning - Undgå venligst at skrive i nedenstående felt		Dag Måned Ar		Tilmeldingsoplysninger: PBS nr.: 12345678 Deb.gr.nr.: 00001 KONTRAKTNUMMER 00000000038604 Betalingsdato: 06.05.2013	
+71< 234567812345678+86346051<					

Udarbejdet af gruppe 19

Amalie Erichsen Kudsk

Anders Brinck Rosenholm

Vejleder: Christian Klement

Antal ord: 27.007

ABSTRACT

The scope of this master's thesis is to examine how the barriers *debt* and *employment* influence ex-convicts after being released from prison and how these experiences can prevent reintegration into society.

Scientific knowledge available concerning the time *after* release is very limited, but danish research studies show that even when the prison sentence ends the ex-convict still has an unpaid debt to society, both literally and figuratively speaking. Several studies show that obstacles like debt from criminal costs, a criminal record, low employment possibilities, and a lack of work incentive and very limited possibilities of income and ownership and a future without hope of paying off their debt or reaching a settlement in this regard. Debt especially is identified as a determining factor for the life conditions of ex-convicts and a barrier to reintegration after release.

At society level the total debt from criminal costs has grown dramatically since 2014 from 2.46 to 4.45 billion DKK. Especially since 2017 when new rules introduced interest rates of 8 pct. annually. Simultaneously debt payments from ex-convicts fell to a record low. Not so surprisingly perhaps considering that 72 pct. of the debtors were without solvency. These implications on the socioeconomic level have yet to impact on danish polity. However, this thesis finds that there is a general agreement across the political spectrum to legislation concerning debt from criminal costs to stimulate work incentive and inhibit recidivism.

Utilizing an adaptive and flexible approach to the analysis, the qualitative study of this thesis uses both primary and secondary analysis to explore how four very different ex-convicts have experienced debt and employment as barriers to reintegration. Due to the adaptive and open-minded nature of methodology two new barriers appeared out of the analysis and presented themselves in the lives of our ex-convicts. In all four cases both *identity* and *skills* influenced the process of reintegration and were also found to affect the other barriers negatively, especially the employment barrier.

This thesis demonstrates that the relatively unilateral focus in danish research on the time *before* prison release as well as debt and criminal record needs to be broadened to include other barriers over a longer period of time after release to support a better understanding of how the different barriers interact and influence reintegration.

The analysis concludes that debt is still the most determining barrier. It is also established that the employment barrier affects reintegration, though it is necessary to include more factors than the criminal record if the level of influence is to be properly determined.

The thesis also presents a new theoretical model of failed reintegration, that visually demonstrates how pains of the punishment contribute to creating certain barriers after prison release that can lead to a failed reintegration.

Indholdsfortegnelse

ABSTRACT	2
FORORD.....	5
1.0 INDLEDNING	6
1.1 GÆLD I TAL.....	7
1.2 EN UNIVERSSEL, MEN EKSKLUDERENDE VELFÆRDSSTAT	8
1.3 ET POLITISK ANLIGGENDE	9
1.4 PROBLEMFOMULERING	10
1.5 DEN RETLIGE RAMME	11
2.0 BEGREBSDEFINITIONER.....	12
2.1 LØSLADTE	12
2.2 REINTEGRATION.....	12
2.3 BARRIERE (GÆLDSBARRIEREN OG BESKÆFTIGELSESBARRIEREN).....	13
2.4 STRAFKONSEKVENSER.....	13
2.5 GÆLD (SAGSOMKOSTNINGER).....	13
2.6 RECIDIV.....	14
3.0 EKSISTERENDE FORSKNING	14
3.1 KRIMINALITET KOSTER KASSEN	14
3.1.1 Kriminalitetens omkostninger.....	14
3.1.2 Dårlige liv er dyrt for samfundet.....	15
3.1.3 Sagsomkostninger og dømtes betalingsevne	16
3.1.4 Fængselspladser og tilbagefald.....	17
3.2 DEN UKENDTE TID EFTER LØSLADELSE	18
3.3 PÅ KANTEN AF ARBEJDSMARKEDET.....	20
3.5 Beskæftigelse i fængslerne	20
3.6 Ledighed er i roden til recidiv.....	21
3.4 ET MELLEMVÆRENDE MED SAMFUNDET	27
4.0 TEORI	29
4.1 STEMPLING, STIGMA OG SEKUNDÆR AFVIGELSE	29
4.1.1 Howard S. Becker	29
4.1.2 Erving Goffman	30
4.1.3 Edwin M. Lemert.....	31
4.2 CRIME AS A RATIONAL CHOICE	33
4.3 DIREKTE OG INDIREKTE STRAFKONSEKVENSER	34
4.4 OPSAMLING PÅ DEN TEORETISKE BEGREBSRAMME	35
5.0 METODE	36
5.1 FORSKNINGSDESIGN - ET KVALITATIVT CASESTUDIE	36
5.2 EN ADAPTIV TILGANG	37
5.3 SEKUNDÆR ANALYSE OG BRUGEN AF ANDRES DATA.....	38
5.4 ADGANG TIL FELTET	40
5.5 INTERVIEW.....	42
5.5.1 Præsentation af interviewpersoner.....	42
5.5.2 Interview med tidligere indsatte	43
5.5.3 INTERVIEW MED POLITISKE KILDER	44
5.5.4 Fordele ved telefonen og fravalg af video.....	45
5.6 ETISKE OVERVEJELSER	48

5.7 DATABEHANDLING OG ANALYSE	49
5.7.1 Analysestrategi.....	50
6.0 ANALYSE.....	52
6.1 PÅ LIVSTID I GÆLDSFÆNGSLET	52
6.1.2 Et beskedent hjem	54
6.1.1 Alternative indkomststrategier.....	55
6.1.3 Gældens negative indflydelse på reintegration.....	56
6.2 VEJE IND PÅ ARBEJDSMARKEDET	57
6.2.1 Fire vinkler på beskæftigelsessituationen	57
6.2.2 Et hullet CV.....	58
6.2.3 Incitament til at arbejde	60
6.3 SELVOPFATTELSE OG SOCIAL IDENTITET	62
6.4 EN VÆRKTØJSKASSE FULD AF ULOVLIGHEDER.....	64
7.0 DISKUSSION	68
7.1 DE FIRE BARRIERE.....	68
7.2 SAMFUNDETS SYN PÅ BARRIERERNE	70
8.0 KONKLUSION	75
9.0 TEORETISK MODEL	76
10.0 TILBAGEBLIK OG ANBEFALINGER TIL VIDERE FORSKNING	78
10.1 ET TILBAGEBLIK PÅ SPECIALESKRIVNING UNDER CORONAKRISEN.....	78
10.2 ANBEFALINGER TIL FREMTIDIG FORSKNING.....	79
11.0 POLICY IMPLICATIONS	80
12.0 LITTERATURLISTE.....	81
13.0 BILAG	85
BILAG 1: GÆLDSSTYRELSEN: OPGØRELSE AF SAGSOMKOSTNINGER	85

Forord

Dette speciale er blevet til under vanskelige og uforudsigelige vilkår midt i en global og historisk krise helt uden fortilfælde. Derfor skal der lyde en særlig stor tak til alle dem, der har bidraget til, at dette speciale kunne nå at blive færdigt i sin nuværende form.

Først og fremmest tak til lektor Annette Olesen fra Aalborg Universitet uden hvilken dette speciale nok ikke havde været muligt at lave. Særligt er vi taknemmelig for dit samarbejde omkring delen af data, dine mange idéer og kommentarer i den tidlige udviklingsfase og ikke mindst dit store bidrag til vores forskningsnetværk, som har været af afgørende betydning for dette speciale.

Derudover en stor tak til Kasper Jørgensen, både for dit utrættelige arbejde med at formidle kontakt til interviewpersoner og din sparring både i forhold til forskning, metode og teori gennem hele specialeforløbet. En tak også til Theis Holm Trabolt for at dele helt ny data med os og lade os bruge den i dette speciale.

Til sidst vil vi gerne takke vores specialevejleder Christian Klement, der har vejledt os med tålmodighed og overskud til trods for, at vi gennem hele forløbet var under et stort tidspres. Tak for dine mange faglige inputs, konstruktive kritik og dit kølige overblik i en svær situation.

1.0 Indledning

Når fængselsdøren smækker bag den løsladte, så er det kun den formelle straf, der er udstået. Mellemværendet med samfundet er nemlig i mange løsladtes tilfælde ikke nødvendigvis ude af verden, når de træder ud i friheden (Tranæs, 2008).

“Vi forsøger at leve efter illusionen om, at nu skal vi være bedre samfundsborgere, og nu spiller vi efter de regler, der er sat af samfundet. Problemet er bare, at det er ganske umuligt! For mit vedkommende sidder jeg i gælds fængsel, og det kommer jeg til resten af livet” (Bilag 5: 64).

Opråbet, der stammer fra familiefaren og ex-rocker Jesper, indkapsler levende gældens determinerende indvirkning på livsbetingelserne efter løsladelse.

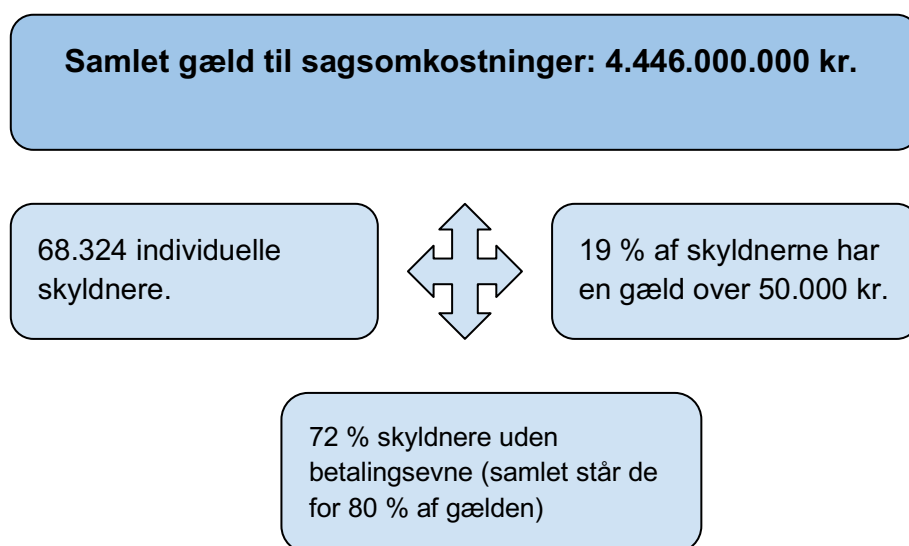
I modsætning til fængselsindsatte og deres liv inden for murene, så ved vi generelt langt mindre om de livsbetingelser og vilkår, der møder de løsladte efter afsoning, samt hvordan konsekvenserne heraf påvirker reintegrationen. På baggrund af den betragtelige viden der findes om dømtes forhold før og under deres fængselsafsoning, ved vi blandt andet, at størstedelen af de indsatte er socialt, kulturelt og økonomisk underprivilegerede sammenlignet med den generelle befolkning. Desuden inkluderer de indsatte problemer ofte misbrug, ustabile boligforhold og psykiske lidelser, hvorfor de indsatte problemstillinger må anses som komplekse og sammenhængende. Resultaterne fra skandinaviske levevilkårsundersøgelser beskriver således belastningsniveauet for den gruppe, der kan risikere at komme i 'gælds fængsel resten af livet'. Allerede fra dag ét efter løsladelsen befinder gruppen af tidligere indsatte sig i en marginaliseret social position, hvilket kan have indflydelse på mulighederne for reintegration (Olesen, 2017).

I Ph.d.-afhandlingen *“Løsladt og Gældsæt”* identificerer Annette Olesen en række forhindringer, de tidligere indsatte er berørt af. Med en plettet straffeattest, lavt uddannelsesniveau og ofte uimponerende beskæftigelseserfaring har løsladte først og fremmest forringede jobmuligheder og et beskedent indkomstniveau. Overordnede påvirker forhindringerne grundlæggende kriminalpræventive faktorer såsom job, uddannelse og fast bolig således negativt af gælden til sagsomkostninger (Olesen, 2017). Alt i mens de løsladte skal forholde sig til de nævnte udfordringer, så modtager de samtidig et tilbagebetalingskrav på sagsomkostninger fra deres straffesag, som oveni bliver pålagt 8 pct. i renter og intensivt inddrevet blandt andet med hjælp fra politiet.

1.1 Gæld i tal

Som Olesen bekræfter, er gæld en direkte risikofaktor for recidiv, hvilket ifølge *Løsladt og Gældsaf* konkluderes at være en hindring for den løsladtes reintegration på arbejdsmarkedet. For at danne et overblik over omfanget af skyldnere og gæld illustreres disse i figur 1.

Figur 1: Nøgletal tal for gæld relateret til sagsomkostninger (Simonsen 2017; Bilag 1).

I Danmark er der stor forskel på, hvor store sagsomkostninger den dømte bliver idømt at betale, da det eksempelvis afhænger af straffesagens varighed samt hvilke undersøgelser, der har været lavet undervejs i sagens behandling. Særligt relevant er tallene for betalingsevnen, hvor tæt på tre ud af fire skyldnere vurderes ikke at have en. Samtidig står denne gruppe for 80 pct. af gælden. Det betyder, at de domfældte i overvejende grad kun har en eller slet ingen mulighed for at afbetale gælden, hvorfor de ofte ender med at blive forsørget af det offentlige (jf. Tranæs).

Efter afsoning skal de løsladte i gang med at betale deres gæld af, og her kommer girokortet i første omgang fra Politiet. Efter 6 måneder sendes gælden til restanceinddrivelsesmyndighed (RIM) under SKAT. Det betyder, at gælden ofte kræves tilbagebetalt gennem lønindhold, hvilket kan fjerne incitamentet til at søge arbejde. Erfaringer fra Den Sociale Retshjælps Fond viser, at tidligere indsatte grundet lønindhold i mange tilfælde ikke kan forvente at få udbetalt mere end ca. 5.600 kr. om måneden, på trods af at de arbejder fuld tid (Den Sociale Retshjælp, 2012).

Gældens påvirkning af arbejdsincitamentet har derfor en betydning for samfundsøkonomien, fordi det øger sandsynligheden for fremtidige udgifter til løsladte i form af eksempelvis overførselsindkomster og højere udgifter til andre offentlige ydelser. Det betyder også tabte skatteindtægter på lovlige indkomster og i forbindelse med øget sort arbejde (Den Sociale Retshjælp, 2012).

Olesen har desuden belyst, hvordan kun et yderst beskedent antal skyldnere har opnået gældssanering eller eftergivelse af deres gæld. På baggrund af de skærpede regler for gældssanering og eftergivelse af gæld forårsaget af strafbare eller erstatningspådragende forhold og den restriktive praksis på området, konkluderer Olesen at der for denne gældstype ikke findes en reel mulighed for gældssanering eller eftergivelse (Olesen, 2017).

1.2 En universel, men ekskluderende velfærdsstat

De tårnhøje sagsomkostninger samt udelukkelsen fra gældssanering og eftergivelse stemmer umiddelbart ikke overens med den velkendte beskrivelse af velfærdsstaten. Disse faktorer er med til at ekskluderer gruppen af løsladte, når tesen om Nordic Exceptionalism tages i betragtning.

“Nordic penal order is Janus-faced, to invoke Wacquant’s cogent image of the double-sided nature of the State: it is mild and harsh simultaneously” (Barker, 2012: 7).

Sådan beskriver sociolog Vanessa Barker fra Stockholms Universitet Nordic Exceptionalism med en kritisk vinkel. Tesen, oprindeligt introduceret af John Pratt (2008), beskriver, hvordan den underliggende dynamik i den generøse og universelle velfærdsstat har rødder i en social solidaritet og homogenitet. Således må velfærdsstaten betragtes som en social organisation, der baseret på en ensartethed og en samhørighed skaber basis for en stærk fordelingsmæssig velfærdsstat i kraft af, at alle bidrager, og alle drager fordel af dette. Ifølge Barker må vi dog rette opmærksomheden mod skismaet mellem at velfærdsstaten er universel, men på samme tid ekskluderende. Det er særligt relevant, fordi de nordiske lande ofte tjener som eksempler, hvor det sociale demokrati på normative baggrunde anses som det bedste eksempel for strafmoderation. Ifølge Barker skaber det politiske miljø (polity) nogle forhold, der gør bestemte individer sårbare for et indgående tab, og sætter således fokus på, at velfærdsstaten kun er tilgængelig for nogle mennesker i samfundet, hvorfor eksempelvis tidligere straffede kan opleve at blive frasorteret i det store velfærdslotteri. Barker beskriver altså en systemisk undtagelse, når det drejer sig om tidligere straffedes berettigelse til velfærdsstatens samhørighed (Barker, 2012).

I relation hertil er det interessant at bemærke, at denne undtagelse i nogen grad spejles i befolkningen. På baggrund af en holdningsundersøgelse fra Det Kriminalpræventive Råd, hvor et repræsentativt udsnit ($n = 1162$) er blevet spurgt om deres forestillinger om kriminalitet. Undersøgelsen viser, at der i forhold til tolerance over for tidligere kriminelle optræder et misforhold mellem, hvad danskerne giver udtryk for (hvilket kan betegnes som *en værdibaseret tolerance*), og hvad vi reelt gør (*adfærdsbaseret tolerance*). Særligt i spørgsmålet om, hvorvidt tidligere kriminelle skal have en ny chance i samfundet, opstår der et paradoks i danskernes holdning. Overordnet er danskerne nemlig enige i, at denne gruppe skal have en ny chance i livet, men danskerne er samtidig i praksis ikke så tilbøjelige til at give tidligere kriminelle en chance til. Kort fortalt mener danskerne altså, at folk, der bryder loven, skal have mulighed for at blive en del af samfundet igen efter udstået straf. Det gælder dog kun så længe, de ikke skal bo i vores eget nabolag eller ansættes på vores arbejdsplads. Dette tilsyneladende paradoks relaterer sig dermed til det populære kaldte NIMBY-syndrom (Not in my back yard), der beskriver, hvordan folks entusiasme over for en politisk inklusionsdagsorden kan blive vendt til modstand, når genstanden for inklusion kommer for tæt på (Det Kriminalpræventive Råd, 2016).

1.3 Et politisk anliggende

Bestemmelserne om sagsomkostninger i straffesager stammer fra en ordning, der ligger forud for retsplejereformen i 1916. På trods af samfundets udvikling både socialt, teknologisk og økonomisk, så er reglerne ikke blevet ændret nævneværdigt i de sidste hundrede år. Sagsomkostninger bliver således fortsat pålagt den dømte uden hensyntagen til dennes betalingsevne eller andre resocialiserende forhold, og uden en generel mulighed for eftergivelse (Olesen, 2014).

I 2014 blev problemet politisk konkretiseret, da *Udvalget om forebyggelse og resocialisering* blev nedsat. Udvalget havde blandt andet til formål at vurdere mulighederne for bedre forebyggelse og resocialisering med henblik på at modvirke tilgang og tilbagefald til kriminalitet og samtidig sikre en samfundsøkonomisk optimal indsats. Udvalgets arbejde, herunder den forskning der ligger til grund for udvalgets anbefalinger, blev udgivet af Justitsministeriet i *Betænkning om sagsomkostninger i straffesager*. Ifølge betænkningen frister en ubetalelig gæld den løsladte til at arbejde sort eller begå ny kriminalitet, lige såvel som det reducerer den løsladtes incitament til at tage et arbejde eller få en uddannelse. Gælden omtales tydeligt som en demotiverende faktor, der i værste fald hindrer den løsladte i at få en tilknytning til arbejdsmarkedet, hvilket ellers fremhæves som havende en

kriminalpræventiv og recidivhæmmende effekt. På baggrund af betænkningen var der således fra politisk side et fokus og en intention om at lave grundlæggende ændringer på området inspireret af Norges løsning med en betalingsevne-model. Dette vil blive yderligere uddybet senere i afsnittet om *den retlige ramme*.

I forbindelse med regeringsskiftet i 2015 faldt hele det politiske arbejde omkring betænkningen til jorden, og der har været tæt på radiotavshed på den politiske front siden. Retsordfører og tidligere formand for Retsudvalget under betænkningen, Karina Lorentzen Dehnhardt fra SF, understreger dog fortsat, hvor vigtigt det er, at vi tager politik affære både af hensyn til den enkelte tidligere indsatte, samfundet og samfundsøkonomien:

“Jeg tænker, at vi som samfund er mest mulig interesseret i, at folk stopper med deres kriminalitet, og så bør vi måske også sænke nogle af de barrierer, der gør, at det ikke kan lade sig gøre. Der er to ting som løsladte altid nævner, som de største udfordringer: Den ene er gælden, og den anden er straffeattesterne”
(Bilag 7: 11).

Som Karina Lorentzen Dehnhardt beskriver det, er der samfundsøkonomisk fortsat de samme problematikker på spil i dag, hvor hun overordnet ser gæld og manglende beskæftigelse som de afgørende barrierer til reintegration. Den radikale socialordfører og tidligere udviklingsminister, Rasmus Helveg Petersen, er enig i problematikken og vægrer sig ved den kollektive ansvarsfralæggelse, der hersker på området.

“Det er sådan en eller anden skævhed i incitamentsstrukturen, der gør, at det er mere fristende med kriminalitet, end det burde være, og mindre tillokkende at få et arbejde, end det burde være.” (Bilag 6: 5)

Begge ordførere ser denne skævhed som et udtryk for en ubalance mellem følelser og fornuft, hvoraf fornuften skal fylde mere, hvis der skal findes en løsning, der både kommer de løsladte og samfundet til gavn.

1.4 Problemformulering

Som overordnet ramme for specialet stilles problemformuleringen:

Hvordan opleves gæld og arbejdsløshed som en barriere for reintegration i samfundet efter løsladelse?

På baggrund af de introducerede vinkler i indledningen står det klart, at særligt *sagsomkostninger* og *mangel på beskæftigelse* kan betragtes som to overordnede forhindringer, flertallet af tidligere indsatte bliver konfronteret med efter endt afsoning. Det findes derfor relevant at fokusere på netop disse to barrierer og deres påvirkning af den løsladte for at belyse, hvordan barriererne er med til at hindre reintegration i samfundet efter løsladelse.

For at danne et overblik over, hvordan gælden opstår, vil vi i det følgende afsnit redegøre for den retlige ramme, der styrer gældende lovgivning på området i Danmark.

1.5 Den retlige ramme

Ifølge Olesen tror flere førstegangstiltalte, at deres beskikkede forsvarer er dem omkostningsfri. De oplever at blive fastholdt i en uoplyst situation, hvilket er medvirkende til, at størstedelen betragter sagsomkostningerne som en ekstra, uformel straf (Olesen, 2014).

Den gældende lovgivning omkring sagsomkostninger i straffesager findes i retsplejeloven. Omkostninger forbundet med straffesager kan blive en bekostelig affære, hvor udgifterne i første omgang afholdes af det offentlige, jf. rpl. § 1007, stk. 1 (lbk.nr. 1257/2016). Findes den sigtede skyldig, er han forpligtet til at erstatte det offentliges udgifter til sagens behandling jf. rpl. § 1008, stk. 1 (lbk.nr. 1257/2016). Foruden salær til den beskikkede forsvarer, hvilket klart udgør den største post, kan sagsomkostninger også dække over udgifter til person- og mentalundersøgelser, retsmedicinske-, retskemiske- og regnskabsmæssige undersøgelser, samt tekniske undersøgelser og faglige erklæringer til rettens brug jf. rpl. kap. 91 (Olesen, 2014).

I sammenligning med andre skandinaviske lande, så tilskriver både norske og svenske regler også, at dømte i udgangspunktet skal betale sagens omkostninger. Der findes imidlertid afgørende forskel i forhold til, hvilke omkostninger der medregnes, og hvilke undtagelser, der finder anvendelse i de forskellige lande. De norske regler er eksempelvis formuleret således, at omkostningsansvaret i reglen *bør* pålægges domfældte. Undtagelsesreglerne i den norske *straffeprocesslov* inkluderer dermed en vurdering af sigtedes betalingsevne og en rimelighedsvurdering. I rimelighedsvurderingen indgår blandt

andet strafflængde, den sigtedes alder og fysiske tilstand samt en generel vurdering af, hvordan gælden vil indvirke på sigtedes resocialisering efter afsoning.

Vendes blikket mod Sverige, så er det efter svensk lov muligt at lempe eller eftergive sagsomkostninger efter hensyntagen til sigtedes økonomiske og personlige forhold samt den begåede kriminalitet. Derudover tilskriver de svenske regler, at omkostninger til forsvareren ikke kan overstige den retshjælpsafgift, som sigtede er forpligtet til at betale i henhold til *rättshjälpslagen*. Derved sikres det, at omkostningerne til forsvarersalær ikke overstiger en øvre grænse udregnet på baggrund af sigtedes indkomst (Olesen, 2014).

2.0 Begrebsdefinitioner

For at skabe præcision og overskuelighed i projektet vil de mest centrale begreber defineres i dette afsnit.

2.1 Løsladte

Interviewpersonerne udgør en gruppe, der kan kategoriseres som løsladte eller tidligere indsatte. Vi skelner i denne opgave ikke mellem de to, men bruger dog primært begrebet løsladt (og efter løsladelse), da det i højere grad beskriver den overgang der finder sted, og det faktum at den løsladte nu er fri og kan vende tilbage til samfundet. Løsladte er en stor og broget flok, og i denne opgave skelner ikke mellem faktorer som alder, køn, etnicitet eller social baggrund. Her defineres løsladt (og tidligere indsat) blot som en person, der har fået en fængselsdom, og dermed efter kortere eller længere tid skal vende tilbage til samfundet.

Gruppen af løsladte har flere fællestræk, såsom lavt uddannelsesniveau eller en belastet social baggrund, træk som også kommer til udtryk i vores empiri.

2.2 Reintegration

Med begrebet *reintegration* menes der den proces, hvorved den løsladte efter afsoning påny skal integreres i samfundet og på sigt udfylde en meningsfuld og positivt bidragende rolle, i alt fald hvis reintegrationen skal være en succes. Her foretrækkes begrebet *reintegration* frem for blot *integration*, da det indikerer, at den løsladte tidligere har haft en plads i og tilknytning til samfundet, som (til dels) ophører under fængslingen, og dermed skal genetableres efter løsladelse.

Det er helt bevidst, at begrebet resocialisering ikke bruges i denne kontekst. Resocialisering ser vi i denne sammenhæng mere som nogle specifikke indsatser, der aktivt griber ind i den proces, som vi her kalder reintegration.

2.3 Barriere (gældsbarrieren og beskæftigelsesbarrieren)

Med barriere menes der en forhindring, der i større eller mindre grad har en negativ indflydelse på den løsladtes evner og muligheder for at blive reintegreret i samfundet.

I dette speciale er to specifikke barrierer udvalgt med det formål at beskrive barrierernes negative påvirkning af de løsladtes reintegration. Her er gæld og beskæftigelse identificeret som barrierer, da disse to temaer allerede findes i forskningen og i samfundsdebatten, og bliver fremhævet som to af de største forhindringer til reintegration. Samtidig kan begge disse barrierer knyttes direkte eller indirekte til den pålagte straf i den forstand, at det er konsekvenser af den pålagte straf, der skaber (eller er med til at skabe) netop disse to barrierer (se begrebsdefinitionen *strafkonsekvenser*).

Det er vigtigt at slå fast, at *barriere* fungerer som et overordnet begreb, og ligheden mellem de to udvalgte barrierer er ikke nødvendigvis så stor. *Gældsbarrieren* er en meget håndgribelig forhindring både at forstå og potentielt løse, da den udelukkende knytter sig til de sagsomkostninger, som pålægges den dømte. Der er *beskæftigelsesbarrieren* en mere diffus størrelse, der både udtrykker sig konkret i form af en plettet straffeattest, men også mere skjult i form af f.eks. stemping eller manglende arbejdsincitament.

2.4 Strafkonsekvenser

Begrebet *strafkonsekvenser* lånes fra David Hayes' *Proximity, pain and State Punishment* (2017). Begrebet anvendes her udelukkende til at beskrive de konsekvenser, der enten direkte eller indirekte, kan knyttes til den pålagte straf.

2.5 Gæld (sagsomkostninger)

Sagsomkostninger dækker over retssagens omkostninger og bruges her udelukkende i forbindelse med straffesager, hvor domfældte pålægges at betale sagens omkostninger. I denne opgave anvendes begreberne *sagsomkostninger* og *gæld* synonymt. Her menes, at

den gæld, der omtales af interviewpersonerne og i forbindelse med med løsladte generelt, udelukkende kan henføres til sagsomkostningerne.

I dette speciale er sagsomkostninger og gæld altid udtryk for gældens hovedstol. Hverken privat- eller anden offentlig gæld medtages, ligeledes bliver renterne behandlet separat.

2.6 Recidiv

I opgaven bruges Kriminalforsorgens definition af recidiv, da det også er denne myndigheds recidivstatistik, der henvises til gennem specialet. Kriminalforsorgen definerer recidiv, som tilbagefald til kriminalitet i form af en ny ubetinget dom eller ny betinget dom med tilsyn (herunder samfundstjeneste). Recidivperioden regnes fra det tidspunkt, hvor den pågældende løslades eller påbegynder tilsyn. Observationsperioden er to år (Kriminalforsorgen, 2020).

3.0 Eksisterende forskning

3.1 Kriminalitet koster kassen

Når hammeren er faldet, og retfærdigheden er sket fyldest, skal regningen gøres op. Retfærdighed er dyrt i kroner og ører, og det samme er omkostningerne forbundet med bekæmpelse af kriminalitet, retsforfølgelse og afsoning i fængsel. Mens de direkte omkostninger er forholdsvis nemme at fakturere, så kan de indirekte omkostninger være sværere at beregne. De har dog mindst lige så store konsekvenser for samfundsøkonomien i form af tabt arbejdsindsats, manglende gældsafbetalinger, mistede skatteindtægter samt udgifter til overførselsindkomster. Herunder præsenteres en række af de omkostninger, som kriminaliteten i Danmark har, samt tal, der knytter sig til straffens omkostninger, og økonomiske konsekvenser, straffen har for både den enkelte som for samfundet.

3.1.1 Kriminalitetens omkostninger

Tilbage i 2006 lavede Rockwool Fonden en samfundsøkonomisk analyse af kriminalitetens omkostninger i Danmark og fandt blandt andet at Danmark går glip af 836 mio. kr. om året på tabt arbejdsindsats for fængslede. Analysens fokus var omkostningerne ved at drive politi og retsvæsen samt udgifter til forsikring og så den førømtalte tabte arbejdsindsats. Den røde

bundlinje afslørede, at de samlede omkostninger ved kriminalitet i Danmark dengang lå på lidt over 9,7 mia. kr. årligt.

Samlede omkostninger ved kriminalitet i Danmark, opgjort i område og beløb i mio. kr.:

Politiet	Retsvæsenet	Kriminalforsorgen	Forsikring	Tabt arbejdsindsats for fængslede	I alt
3.795	681	2.231	2.166	836	9.709

(Rockwoolfonden, 2006)

Tallene har godt nok 14 år på bagen og er på den måde for gamle til at kunne bruges direkte i dag. Dog er det nærliggende at forestille sig, at både omkostninger til politi, retsvæsen, Kriminalforsorg samt den tabte arbejdsindsats for fængslede kun er steget i takt med det stigende antal indsatte i danske fængsler (Kriminalforsorgen, 2020).

Kriminalitetens omkostninger for samfundet begrænser sig dog ingenlunde til tiden før og under fængsling. Tværtimod strækker omkostningerne sig langt ud i fremtiden, og potentielt kan den løsladte være en evig udgift for det offentlige, hvis vedkommende aldrig bliver reintegreret i samfundet efter endt straf og i stedet hænger fast på en overførselsindkomst resten af sit liv.

3.1.2 Dårlige liv er dyrt for samfundet

Center for Alternativ Samfundsanalyse (CASA), har i deres rapport *Investeringer i tidlige sociale indsatser* beregnet forskellige økonomiske scenarier, der viser samfundets samlede udgifter til fire forskellige 'tænkte' cases, fire såkaldt "dårlige liv", og den potentielle samfundsgevinst ved at sætte ind med en tidlig social indsats. Her er det kun relevant at medtage case 2, der repræsenterer en mand uden uddannelse med en 3-årig fængselsdom og stofmisbrug. I eksemplet er manden gennem sit voksenliv primært på overførselsindkomst.

Rapporten beregner nettoeffekterne i forhold til det offentlige samt udgifterne til sociale serviceydelser, såsom sundhedsvæsenet, misbrugsbehandling, bolig og andre hjælpe- og støtteindsatser. Til sammenligning er der beregnet nettoeffekter af tre 'almindelige' liv. Her medtages kun eksemplet med en ufaglært arbejder, da det er dette eksempel, der bedst muligt repræsenterer vores egne cases. Samfundsgevinsten øges yderligere i eksemplerne

med den faglærte arbejder og sygeplejersken, men her er pointen ikke, hvor stor samfundsgevinsten kan blive, snarere at der er en enorm gevinst for samfundet at hente - uanset kompetencer og uddannelsesniveau. Med et 'liv' menes der voksentilværelsen fra 18-64 år. I beregningen er der ikke medtaget udgifter til såkaldt afledte effekter såsom udgifter til andre personer i casens familie (eks. børns anbringelse) eller samfundets omkostninger i forbindelse med kriminalitet.

De offentlige nettoudgifter til case 2 lyder på 8.684.813 mio. kr. over hele voksentilværelsen, mens de tilsvarende indtægter for en ufaglært arbejder samlet set er 2.268.972 mio. kr. Hvis case 2 aldrig var endt med en fængselsdom og misbrug, men i stedet blot havde haft et liv med ufaglært arbejde, så ender den samlede nettogevinst for det offentlige på 10.953.785 mio. kr. (Hansen et. al, 2010)

I forlængelse heraf kan nævnes rapporten *Samfundsøkonomisk analyse af kriminalpræventive indsatser* fra Rambøll (2013), der er en registerbaseret cost-benefit analyse med udgangspunkt i Københavns Kommunes indsatser rettet mod unge kriminelle mellem 18 og 25 år. Igen bliver der analyseret på hele voksen tilværelsen, denne gang med udgangspunkt i en borger, der er dømt for mindst to lovovertrædelser af personfarlig karakter inden det 25 år sammenlignet med gennemsnitsdanskerens livsforløb. Rapporten kommer frem til, at den eksemplificerede case koster samfundet 1,9 mio. kr. mere end gennemsnitsdanskeren fordelt på øgede udgifter til kriminalitet og overførselsindkomster samt lavere skatteindtægter og en lavere livsindkomst. Rapportens hovedkonklusioner peger på, at borgere, der er blevet dømt for kriminalitet, oftere har en svagere tilknytning til arbejdsmarkedet, hvilket fører til et væsentligt samfundsøkonomisk tab sammenlignet med lovlydige borgere (Rambøll, 2013).

3.1.3 Sagsomkostninger og dømtes betalingsevne

I 2014 fremlagde Udvalget om forebyggelse og resocialisering betænkningen om sagsomkostninger i straffesager, hvor det fremgår, at der årligt pålægges cirka 450 mio. kr. i sagsomkostninger. Der inddrives årligt cirka 150 mio. kr., altså en tredjedel af omkostningerne (Justitsministeriet, 2014).

Ved udgangen af 2014 var den samlede gæld 2,46 mia. kr. men den er siden steget til 4,45 mia. kroner (ultimo oktober 2019). Den voldsomme stigning skyldes blandt andet, at der i 2017 begyndte at komme renter (8,05 pct.) på hovedstolen. Renterne udgjorde 662 mio. kr. i

2019, og kan derfor forklare en del af stigningen (Bilag 1). Resten kan formentlig forklares af en stigende sagsbehandlingstid, der skyldes det historisk høje antal straffesager hos politi og anklagemyndighed (Kriminalforsorgen, 2020; Justitsministeriet, 2019). Det stigende antal straffesager virker indlysende at koble til den nyere politiske dagsorden med strengere straffe, hvilket blandt andet er kommet til udtryk i bandepakkerne, samt reformerne mod ungdomskriminalitet og parallelsamfund (ghettoplanen).

Som det nævnes i indledningen, fordeler den milliardstore gæld sig på 68.324 skyldnere, hvoraf SKAT selv vurderer, at hele 72 pct. ikke har nogen betalingsevne. Yderligere står den gruppe uden betalingsevne for 80 pct. af gælden. Siden rentestilskrivningen i 2017 er antallet af skyldnere, der afbetaler på deres gæld faldet markant, hvorfor det må formodes, at staten i dag inddriver en endnu lavere andel af sagsomkostningerne end i 2014. 19 pct. af skyldnerne (12.825 personer) havde i 2017 en gæld på over 50.000 kr., og denne andel må formodes at være steget siden, da den samlede gæld var næsten fordoblet ved udgangen af 2019 (Simonsen, 2017; Bilag 1)

Ifølge en endnu upubliceret brugerundersøgelse blandt Den Sociale Retshjælps klienter, er de fængselsdømtes gennemsnitlige gæld på over 205.609 kr. Og det er vel og mærke kun hovedstolen før rentetilskrivning, hvorfor gælden i manges tilfælde er betydeligt større. Undersøgelsen bygger på data fra 95 klienter, der alle har en gæld på minimum 50.000 kr. Gældspændet strækker sig fra 50.727 kr. op til 766.856 kr., og samlet har de 95 klienter en gæld fra sagsomkostninger i straffesager på ca. 19,5 mio. kr. Det betyder, at den gennemsnitlige skyldner vil skulle af med 16.551 kr. årligt alene i renter, svarende til 1379 kr. om måneden. Et regneeksempel viser, at hvis renten regnes fra dags dato, og skyldneren også afbetaler på hovedstolen med eksempelvis forrentningsbeløbet (i alt 2758 kr. om måneden), vil gælden være afbetalt på lidt over 6 år. De fleste i Den Sociale Resthjælps brugerundersøgelse har dog allerede betydelige renteudgifter, hvorfor det reelt set vil tage en del flere år at blive gældfri (Holm, 2020).

3.1.4 Fængselspladser og tilbagefald

I 2014 var det gennemsnitlige belæg (optagede fængselspladser) i landets fængsler på 94,1 pct. (i 2015 var den endda faldet til 90,6 pct.). Den er siden steget til 99,5 pct. i 2018, og mange institutioner, særligt arresthuse og lukkede fængselsafsnit, kæmper med overbelægning. Kriminalforsorgen bekræfter, at der i øjeblikket er flere indsatte, end der er fængselspladser, og det vurderes at belægsprocenten vil stige til over 104 pct. i løbet af

2020 (Kriminalforsorgen, 2020; Justitsministeriet, 2020). Denne stigning i belægningen må selvsagt give en øget omkostning til fængselspladser, hvoraf særligt en plads på et lukket fængselsafsnit udgør en betragtelig omkostning på over 680.000 kr. om året (Det Kriminalpræventive Råd, 2017).

Endnu en samfundsomkostning, som er vigtigt at have blik for, ligger gemt i recidivstatistikken. Tilbagefald til kriminalitet er en stor udgift for samfundet, da hele 'omkostningscirklen' begynder forfra med ny efterforskning og sagsbehandling, nye sagsomkostninger, ny fængselsplads og lignende. I 2018 var den samlede recidivrate på 24 pct., størst var tilbagefaldet blandt gruppen af dømte, der havde afsonet deres straf i fængsel. Her var recidiv på 34 pct. (blandt fængselsdømte, der blev løsladt i 2016). Der må altså være betydelige udgifter forbundet med recidiv, særligt for dømte, der har været i fængsel, hvor en tredjedel begår ny kriminalitet inden for to år efter deres løsladelse (Kriminalforsorgen, 2020).

3.2 Den ukendte tid efter løsladelse

"Fra ældre tider kendes brændingsmærkning eller afskæringen af legemsdele, hvis mål ikke blot var afskrækkelse, men som også tjente til at advare folk mod den pågældende. Men netop ved disse foranstaltninger afskar man den pågældende fra igen at vende tilbage til en almindelig tilværelse. Den, der havde mistet sit øre, kunne godt fra sit skjul i skovene plyndre de forbigående, ja han havde ofte ikke anden udvej."

(Carl Aude, 1952, men citeret fra Olesen, 2013:15)

Sådan indleder Annette Olesen sin ph.d. *Løsladt og Gældsæt*, der som noget af det eneste forskning herhjemme har sat fokus på, hvad der sker i tiden *efter* løsladelse, og den uformelle straf som den tidligere indsatte møder ved sin genindtræden i samfundet. Mens der findes megen litteratur inden for fængselsforskningen, så er tiden efter fængselsstraffen langt mere ukendt. Den underbelyste tid efter løsladelse er særligt problematisk, da denne periode er ekstra sårbar for den løsladte, samtidig med at risikoen for recidiv er forhøjet. Olesen konkluderer, at gælden for den løsladte på mange måder fungerer som vor tids brændemærkning. Med udgangspunkt i den løsladtes gældssituation, viser Olesens kvalitative studie, at gældens påvirkning af de løsladtes liv skaber en barriere, der er med til at afskære den løsladte fra en almindelig tilværelse (Olesen, 2013).

Olesen følger i studiet, over en periode på 2,5 år, 41 flergangsdømte mænd fra tiden før til tiden efter fængsling. I alt 77 interviews indgår i analysen. Studiet er derfor unikt i dansk

forskning, da det er det eneste studie, der har fulgt så stor en målgruppe over tid. Ud fra de 77 interviews maler Annette Olesen et livagtigt billede af de flergangsdømtes møde med samfundet efter løsladelse, heriblandt de krav, forventninger og forhindringer som den løsladte uundgåeligt støder på, når vedkommende træder ud i friheden: *“Efter endt afsoning står de løsladte overfor udfordringerne med deres plettede straffeattest og ofte uimponerende uddannelses- og beskæftigelseserfaring, forringede beskæftigelsesmuligheder, et beskedent indkomstniveau og økonomiske forpligtelser og forventninger fra familien.”* (Olesen, 2017).

Gældens konsekvenser efter løsladelse

I Olesens studie skelnes der mellem tiden umiddelbart efter løsladelse (0-6 måneder) samt perioden 6-24 måneder efter løsladelse. Denne skelnen gør det muligt at differentiere mellem de kortsigtede og langsigtede konsekvenser, og dermed undersøge hvilke konsekvenser, der holder ved over tid, og derfor må betragtes som havende den største indflydelse på den løsladtes livsførelse og reintegration i samfundet, særligt ift. arbejdsmarkedet.

Olesen finder yderligere, at flertallet af løsladte var afhængige af kontanthjælp eller andre offentlige ydelser. Samtidig oplevede de det som et problem, at de pga. af deres gæld ikke kunne blive registreret som ejere af for eksempel en bolig eller andre aktiver uden fare for at SKAT ville komme og gøre udlæg i deres værdier. Konsekvensen af denne frygt for SKAT var, at mange af de løsladte simpelthen frasagde sig ejerskab i et forsøg på at undgå gældsinddrivelse (Olesen, 2013)

Det rådighedsbeløb, de løsladte skal holde sig for at undgå udlæg, var også en udfordring for flere. Det økonomisk incitament til at komme i beskæftigelse forsvandt for mange, da deres indkomst efter gældsafdrag svarede nogenlunde til en kontanthjælp. Helt specifikt foreskriver Retsplejeloven, at der kan gøres udlæg i alt, hvad der ikke findes nødvendigt for at opretholde et “beskedent hjem” (Retsplejelovens §509, stk. 1). Dette betød, at en del af de løsladte søgte alternative beskæftigelsesmuligheder såsom sort arbejde eller økonomisk kriminalitet (Olesen, 2013). Som en sidebemærkning kan det nævnes, at der ikke findes en reel mulighed for at få gældssanering eller eftergivelse ved denne type gæld (Olesen, 2017). Både den høje afhængighed af overførselsindkomster samt de stramme gælds- og ejerforhold er problematisk, hvis den løsladte skal kunne leve et almindeligt liv og bidrage positivt til samfundet. Dette skyldes, at gælden i sig selv kan være en risikofaktor for recidiv, samtidig med at beskæftigelse (frem for kontanthjælp) omvendt har en dæmpende effekt på tilbagefaldsraten (Olesen, 2016; Olesen, 2013).

Olesen pointerer, at de indsatte i Danmark “er overrepræsenteret af borgere, der allerede har afsonet en eller flere fængselsstraffe.” (Olesen, 2013:16). Denne betragtning stemmer fint overens med den seneste recidivmåling fra 2018, der viste, at en tredjedel af de fængselsdømte falder tilbage til kriminalitet (Kriminalforsorgen, 2020).

En af hovedkonklusionerne i *Løsladt og Gældsæt* er, at de løsladte, der ønsker at lægge kriminaliteten bag sig og blive reintegreret i samfundet, samtidig er dem, der rammes hårdest af deres gældssituation og kriminelle fortid. De langsigtede konsekvenser (tiden 6-24 måneder efter løsladelse) bidrager dermed til at skabe en barriere, der besværliggør de løsladtes vej tilbage til samfundet. Omvendt opleves konsekvenserne *mindre* negative for de løsladte, der vælger at gå tilbage til en kriminel løbebane (Olesen, 2013).

3.3 På kanten af arbejdsmarkedet

Udover gælden tager de tidligere indsatte sig også en plettet straffeattest med ud i friheden. En plet på straffeattesten for en ubetinget straf er synlig på den private straffeattest i 5 år og på den offentlige straffeattest i 10 år efter løsladelse (Politi, 2020). Det plettede stykke papir følger således den løsladte i en lang årrække efter løsladelsen. Det kan give problemer for reintegrationen.

Forskningen finder nemlig, at stigmatisering på arbejdsmarkedet mindsker tidligere indsattes beskæftigelsesmuligheder, hvor 60 pct. af de adspurgte virksomheder i et studie fra 2014 angiver, at de behandler ansøgninger fra tidligere straffede anderledes (Uggen et. Al, 2014). Arbejdsgiveren kan ved ansættelse bruge straffeattesten, som en naturlig kilde til information om tidligere illegal aktivitet, hvorfor de kan minimere risikoen for lignende fremtidig adfærd på deres arbejdsplads ved at fravælge en person med plettet straffeattest. Således kan straffeattesten i sig selv udgøre et stigma, hvorved straffeattesten i sig selv, uafhængigt af adfærd kan trigge en bestemt stereotyp opfattelse, tab af status og diskrimination på arbejdsmarkedet (Sugie et. Al, 2019).

3.5 Beskæftigelse i fængslerne

I forskningen om recidiv kan der skelnes mellem henholdsvis *statiske*- og *dynamiske* faktoreres indvirkning på kriminalitet og recidiv. De statiske faktorer er forhold der ikke kan ændres som eksempelvis: *alder, køn, opvækstvilkår, tidligere kriminalitet* og *svag begavelse*. I modsætning hertil findes de dynamiske faktorer, som kan ændres og påvirkes i løbet af og efter et afsoningsforløb, som eksempelvis: *uddannelse, beskæftigelse, misbrug, boligforhold, lav selvkontrol, familie og netværk* samt *adfærd, holdninger* og *selvindsigt*. Nogle af de

faktorer, som har en klar relation til kriminalitet, er manglende uddannelse og arbejdsløshed, hvor særligt uddannelse som sociologisk variabel er en faktor der på mange måder er forbundet med bedre livschancer (Rambøll, 2013).

I Danmark er der beskæftigelsespligt for de indsatte, som dækker både arbejde, uddannelse og behandlingsprogrammer. For det udførte arbejde får de indsatte udbetalt en dusør. Beskæftigelsesindsatserne omfatter for indsatte i Kriminalforsorgens institutioner forskellige former for arbejds- og uddannelses tilbud. Hvor arbejde enten kan bestå i produktionsvirksomhed, intern service eller bygningsvedligeholdelse, omfatter uddannelses tilbud almen voksenuddannelse (AVU), højere forberedelseseksamen (HF), forberedende voksenundervisning (FVU) og erhvervsuddannelse (EUD). Forskningen i en dansk kontekst med henblik på effekterne af beskæftigelsen under afsoning er begrænset. I et studie af effekterne af beskæftigelsesrettede indsatser over for tidligere indsatte finder Rambøll, at beskæftigelsesindsatser har en positiv effekt og er med til at reducere recidiv og øge beskæftigelsesgraden hos den enkelte. Herunder findes også en positiv effekt af erhvervsuddannelsesindsatserne under afsoning i forhold til at reducere recidiv.

Den manglende forskning i beskæftigelse og uddannelse i fængslerne koblet med den positive effekt på recidiv udstiller en aktuel problematik i forhold til Kriminalforsorgens resocialiserende indsatser. I 2019 udgav Rigsrevisionen sin rapport om *Kriminalforsorgens indsats over for dømte i og uden for fængslerne*. Rigsrevisionen kritiserede blandt andet, at Kriminalforsorgens beskæftigelses- og kriminalpræventive indsatser ikke var tilfredsstillende. Specifikt udtalte Rigsrevisionen kritik af Kriminalforsorgens manglende viden om, hvorvidt beskæftigelsesindsatsen bidrager til at mindske recidiv. Rapporten fastslår også, at Kriminalforsorgen ikke har formået at iværksætte de kriminalpræventive indsatser, som forsorgen selv har vurderet, at de indsatte har behov for (Rigsrevision, 2019).

3.6 Ledighed er i roden til recidiv

Når fængselsdøren smækker bag den kriminelle efter udstået straf, er det kun samfundets formelle straf, som er udstået. Mellemværendet med samfundet som helhed er ikke nødvendigvis ude af verden. Sådan beskriver Torben Tranæs i studiet ***Forbryderen og samfundet - Livsvilkår og uformel straf*** den virkelighed der rammer de løsladte når de træder ud i det der betegnes friheden. Herfra skal den kriminelle integreres i samfundslivet både socialt og arbejdsmæssigt. I den forbindelse er spørgsmålet om samfundet er parat til

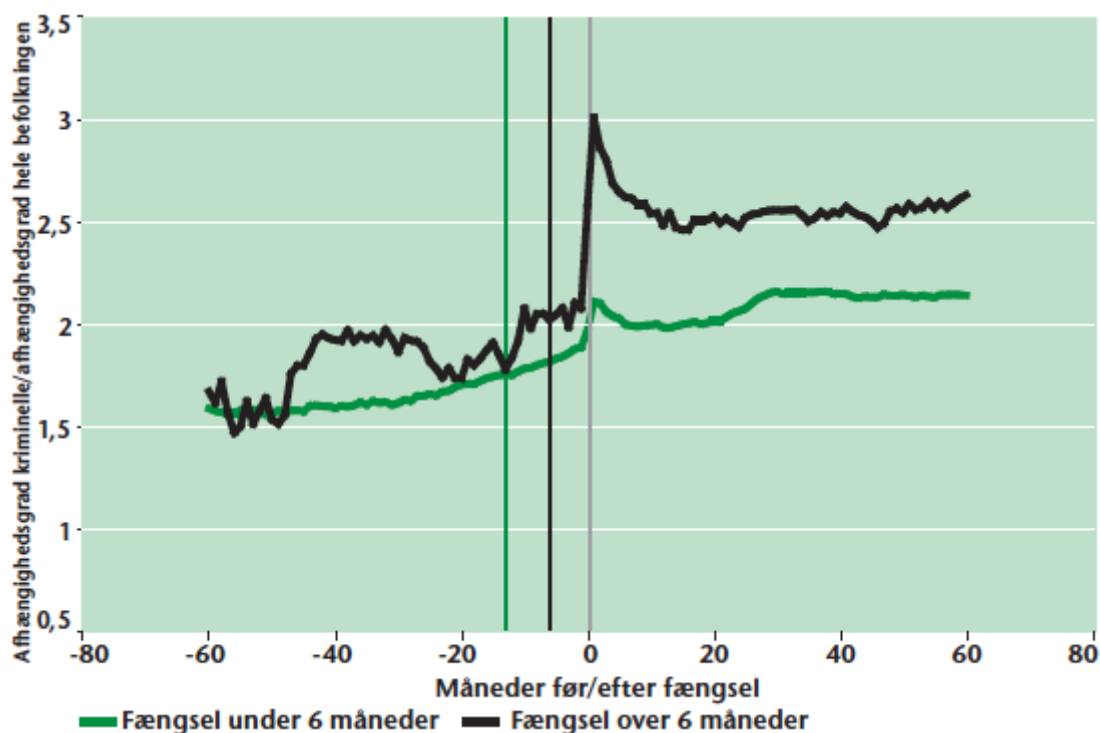
at se personen med friske øjne og om personen selv er klar til at indgå i de respektive sociale sammenhænge dels på arbejdsmarkedet og dels privat på almindelige lovlig vis (Tranæs, 2013). I tråd med specialets problemformulering finder vi særligt afsnittene om tilknytning til arbejdsmarkedet samt lønindkomst før og efter fængsel relevant, hvorfor disse vil blive beskrevet i de følgende to afsnit.

3.6.1 Tilknytning til arbejdsmarkedet - før og efter straf

I studiet forholder Tranæs sig til i hvor høj grad det er muligt for den kriminelle at fortsætte der, hvor han slap og hvorvidt mulighederne afhænger af, hvor længe han har siddet i fængsel. Til sammenligning med gruppen af kriminelle bruges gruppen: de 'ikke-kriminelle' som sammenligningsgruppe, hvilket dækker over den del af befolkningen, der ikke får nogen straf af nogen art inden for dataperioden. I den forbindelse sonderer Tranæs mellem tre tilstande for tilknytning til arbejdsmarkedet henholdsvis: *Beskæftigelse og anden selvforsørgelse, SU og anden offentlig ydelse, ikke jobsøgende (ikke underlagt rådighedskrav og/eller krav om jobsøgning) og Ledighed (underlagt krav om rådighed og jobsøgning)*. Overordnet finder Tranæs, at kriminelle forlader ledighed hurtigt, men i mindre grad til beskæftigelse og i højere grad forlader arbejdsmarkedet. Derfra ryger de hyppigt tilbage i ledighed igen (Tranæs, 2013)

Tranæs opgør beskæftigelsessituationen for kriminelle før og efter fængsel på flere måder. Først kigges udelukkende på ledighedsgraden før og efter fængsel. Her er de kriminelle delt op i to grupper henholdsvis *fængsel under 6 måneder* og *fængsel over 6 måneder*. Navnlig for kriminelle, som har siddet inde i længere tid er overledigheden meget høj lige efter løsladelse. Men overledigheden findes at falde for begge grupper af kriminelle i de første år efter løsladelse. Eksempelvis er overledigheden den samme efter 3 år, som den var før fængsel for de som har siddet i fængsel længe. Det tyder således umiddelbart på, at fængsel ikke i sig selv har nogen betydelig varig negativ effekt på den kriminelles arbejdsmarkedssituation. I den forbindelse påpeger Tranæs dog at vejen ud af ledighed ikke nødvendigvis går via et job, hvorfor det er for tidligt at konkludere, at der ikke er nogen negativ arbejdsmarkedseffekt af et fængselsophold. Derfor bringes de øvrige offentlige ydelser i spil for at danne det fulde overblik over de kriminelles samlede tilknytning til arbejdsmarkedet, hvilket er illustreret i figur 2 (Tranæs, 2013).

Figur 2: Afhængighedsgraden for straffede relativt til afhængighedsgraden for hele befolkningen, 15-59 år.

(Tranæs 2008: 124 (Baseret på data fra Dansk Statistik i årene 1994-2003))

Figur 2 viser andelen af alle som modtager en eller anden form for overførselsindkomst, hvilket Tranæs betegner som afhængighedsgraden. Her tages igen udgangspunkt i kriminelle som får henholdsvis under og over 6 måneders fængsel. X-aksen angiver måneder før og efter fængsel, mens y-aksen angiver det relative forhold til hele befolkningen, det vil sige at når skalaen på y-aksen er 2,5 ud for måned +24 for kriminelle, som får en lang straf så er de altså 2,5 gang så afhængig af overførselsindkomst som resten af befolkningen. Her er det modsat oversigten over alene andel ledige, meget tydeligt, at et forløb med kriminalitet og fængsel betyder en kraftig forværring af ens arbejdsmarkedssituation. Den lodrette linje længst til venstre angiver det tidspunkt, hvor 10 pct. af gruppen 'fængsel under 6 måneder' har begået selve forbrydelsen. Den mellemste lodrette linje angiver det samme for gruppen 'fængsel over 6 måneder'. I måneder mellem disse lodrette markeringer og måned 0 begås de resterende 90 pct. af forbrydelserne. En stor del af problemerne ses således at melde sig før den aktuelle forbrydelse begås, og er ifølge Tranæs givetvis med til, at personen vælger at begå kriminalitet. Når den relative afhængighedsgrad tages i betragtning ser vi således, at der sker en yderligere forværring af arbejdsmarkedssituation, hvor der endvidere ingen varig forbedring sker igen senere. For de kriminelle der har siddet inde i over 6 måneder er det en helt anden situation de kommer ud til efter endt afsoning. De oplever ligesom de korttidsdømte en forværring af deres tilknytning til arbejdsmarkedet i årene op til første fængsling, men i særlig grad efter løsladelsen (Tranæs, 2013)

Tranæs finder således overordnet at de løsladtes tilknytning til arbejdsmarkedet ustabil og at de har sværere ved at holde på et job end ikke-dømte. Sammenlignet med den samlede befolkning har de løsladte mindre kontakt til arbejdsmarkedet og er i længere perioder mere afhængige af offentlige ydelser. Figur 2 viser dermed at fængsel uanset om den indsatte har over eller under 6 måneder har en væsentlig betydning for arbejdsmarkedssituationen, hvortil den bliver værre nu længere tid du sidder i fængsel.

Den høje afhængighedsgrad af overførselsindkomster, som Tranæs finder i 2013, går igen i Den Sociale Retshjælps brugerundersøgelse fra 2020 (se afsnit 3.1), hvor 15 ud af de 34 klienter, der ikke afsonede under undersøgelsen, var på enten kontanthjælp eller førtidspension, mens yderligere 6 modtog andre former for offentlige ydelser. Kun 4 var i beskæftigelse eller under uddannelse.

3.6.2 Løn og indkomst før og efter fængsel

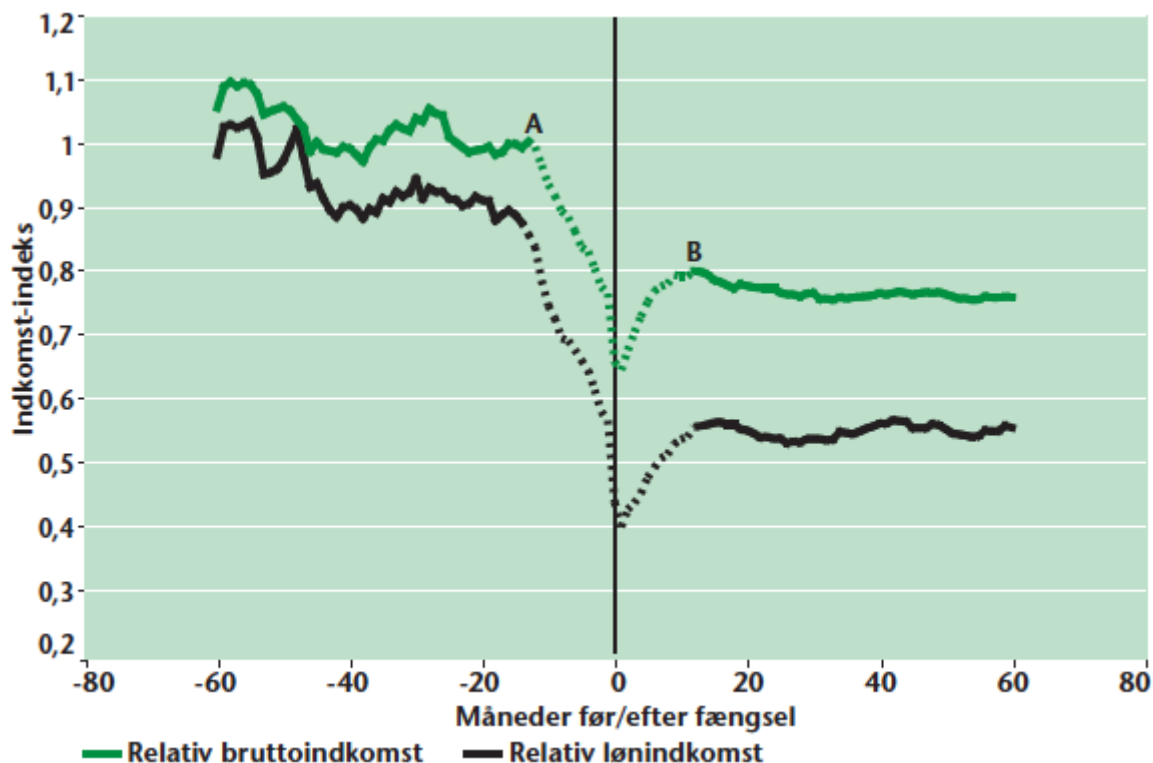
Tranæs behandler endvidere hvordan en fængselsstraf påvirker lønindkomsten før og efter fængsel, hvor Figur 3 illustrerer lønudviklingen for en fængslet person med udgangspunkt i en periode fra 60 måneder før til 60 måneder efter perioden for fængsling.

Måned 0 angiver den måned hvor den kriminelle kom i fængsel første gang. Her kaldes månederne lige før og lige efter fængsel for henholdsvis -1 og +1. Tilsvarende for månederne lige før og lige efter disse to måneder; de bliver benævnt henholdsvis måned -2 og +2 osv. Således angiver den stiplede del af kurven henholdsvis 12 måneder før fængsling og 12 måneder efter løsladelse. I beregningerne af lønindkomst før og efter fængsel sonderer Tranæs endvidere mellem lønindkomst og bruttoindkomst. Til lønindkomst regnes alene løn tjent ved almindelig beskæftigelse, hvorfor personer på overførselsindkomst indgår med et nul i beregningerne af lønindkomst. Således trækkes gennemsnittet ned, hvis der forefindes mange som ikke har et arbejde. Den månedlige lønindkomst er derudover beregnet på baggrund af årsindkomsten, som er delt ud på alle årets måneder, også de hvor personen sidder i fængsel. Ved beregningen af den gennemsnitlige bruttoindkomst medregnes al indkomst: Løn, kapitalindkomst, kontanthjælp, sygedagpenge, førtidspension osv. (dog med undtagelse af boligydelse og fripladser i daginstitutioner, da begge dele bidrager yderligere til indkomstudjævningen).

Bruttoindkomsten giver således et billede af de kriminelles levevilkår, hvad angår indkomst således de kriminelles levemåde kan sammenlignes med andre grupper i samfundet. I sammenligning angiver lønindkomsten hvor meget gruppen selv bidrager med, hvilket også giver et godt billede på gruppens tilknytning til arbejdsmarkedet. For at tage højde for dels,

at personerne bliver ældre og dels at der finder en generel lønudvikling sted i samfundet er både løn- og bruttoindkomst normaliseret i forhold til ikke-kriminelle beskæftigede uaglærte (Tranæs, 2008).

Figur 3. Relativ indkomst for personer som får en lang fængselsstraf, 15-59 år. Indkomst indekseret i forhold til uaglærte i samme alder i hele befolkningen.

(Tranæs 2008: 130 (Baseret på data fra Dansk Statistik i årene 1994-2003))

Af figur 3 fremgår det at det samlede forløb med kriminalitet og fængsel har en indvirkning på både niveauet af lønindkomst og bruttoindkomst. Sammenlignet med referencegruppen falder den kriminelle gruppe med 40 pct. i lønindkomst; fra en relativ løn på 0,91 til 0,55 fra 4 år før fængslingen til 4 år efter fængslingen. I samme periode falder bruttoindkomsten med 24 pct. fra 1,0 til 0,76. Punkt A og punkt B angiver henholdsvis 12 måneder før og 12 måneder efter tidspunktet for første fængsling (Tranæs, 2008).

Den uformelle straf i Danmark er ifølge Tranæs meget hård, hvilket særligt beskrives ved at de kriminelle med høj sandsynlighed marginaliseres fra arbejdsmarkedet. Samtidig argumenterer Tranæs for at den må anses som værende mindre hård, når der kigges på hvordan kriminalitet og fængsel påvirker levefoden, deres indkomst. Det sociale sikkerhedsnet i Danmark kompenserer med sociale ydelser for personernes svage stilling på arbejdsmarkedet, også allerede inden de begår kriminalitet og overordnet kan det sociale

sikkerhedsnet ud fra Tranæs' studier siges at mindske den uformelle straf der følger med kriminalitet. Velfærdssystemet mindsker således på den ene side den tilskyndelse til kriminalitet, som opstår af en relativ materiel nød. På den anden side mindsker velfærdssystemet dog også den afskrækkende og generalpræventive effekt, der er forbundet med konsekvensen af et fængselsophold i forhold til lavere indkomst efter endt afsoning. Således skal man tilsyneladende have nogen position på arbejdsmarkedet at miste inden, der opleves en egentlig uformel økonomisk straf (Tranæs, 2008).

Det viser sig også i den nævnte forskel mellem fald i henholdsvis bruttoindkomst og lønindkomst. Forskellen mellem bruttoindkomst niveauet før og efter fængsel viser den samlede uformelle straf, som kriminelle oplever via deres indkomstforhold, mens forskellen i lønindkomst viser den uformelle økonomiske straf fra det civile samfund. Den uformelle økonomiske straf findes således isoleret set større fra det civile samfund, end den uformelle straf fra samfundet som helhed (Tranæs, 2008).

Undersøgelserne tyder på, at der i Danmark generelt findes en betydelig økonomisk straf forbundet med kriminalitet og fængsling, særligt i forhold til eksempelvis USA. Resultaterne viser således, at fængselsafsoningen må betragtes som en afgørende forklaringsfaktor for de tidligere straffedes forringede beskæftigelses- og indkomstmuligheder efter løsladelse. Endvidere finder Tranæs at jo længere fængselsstraf der afsones, jo hårdere er den økonomiske straf for den typiske kriminelle, ligesom denne negative effekt er langvarig. Der findes således overordnet relativt store effekter af kriminalitet og fængsel generelt, mens effekten dog er mindre for særlige typer af mennesker, som er i forvejen kan betegnes som svage på arbejdsmarkedet (Tranæs, 2008).

3.4 Et mellemværende med samfundet

Kriminologen fra Oslo universitet, John Todd-Kvam, udgav i april 2019 artiklen **“An unpaid debt to society: How ‘Punishment debt’ affects reintegration and desistance from crime in Norway”**. Todd-Kvams studie udgør således den nyeste forskning i nordisk kontekst om hvorledes sammenfletningen mellem gæld og tidligere forbrydelser har konsekvenser for reintegration og hvordan dette påvirker livet for en række norske forbrydere. I Norge anses også en bopæl sammen med uddannelse, beskæftigelse og gældsrådgivning som nøgleelementer i forbindelse med udslusning af løsladte til samfundet, men i forhold til gælden finder Todd-Kvam også en række udfordringer, hvorfor han stiller spørgsmålet:

”So even in the penal welfare state we must ask when does punishment end? At the end of the prison sentence? While the Norwegian Correctional Services perceive someone’s debt to society as paid once their sentence is over, the experience of being punished and of being trapped in a liminal position in Norwegian society may endure – particularly if one’s financial debts to society remain unpaid” (Todd-Kvam, 2019: 3).

Todd-Kvam henviser her til begrebet *liminality*, som et begreb for oplevelsen af hverken at være fuldt ekskluderet eller fuldt inkluderet i samfundet. Begrebet har tidligere i Norge kun været anvendt i forbindelse med beskrivelsen af indsatte i perioden for fængsling. Todd-Kvam trækker i den forbindelse på Marunas observation omkring at liminalitets relevans ikke alene bør anvendes i forbindelse med fængsling, men at det potentielt strækker sig over hele livsbanen for de, som har modtaget en dom for kriminalitet. Todd-Kvam nævner i den forbindelse også McNeills beskrivelse af oplevelsen af liminality, som en endeløs oplevelse af at være 'halvt inde og halvt ude af samfundet'. Tilstanden, som liminality indkapsler kan udvikle sig til en længerevarende status når reintegrationen er forhindret, hvortil Todd-Kvam med artiklen understreger, at gæld og de dertilhørende indskærpelser har potentiale til at udgøre en endeløs forhindring for reintegrationen. I forbindelse med vejen væk fra det kriminelle liv har gælden således også i Todd-Kvams optik en stor indflydelse på mulighederne for reintegration. En stor og vedvarende gæld til staten vil med stor sandsynlighed medføre en form for fastfrosset liminality, hvor der leves på en af staten defineret minimums levestandard på ubestemt tid. Gælden påvirker således også mulighederne for ændring af eget selvbillede, i kraft af en bevægelse væk fra den identitet der er bundet op på kriminalitet og mod en mere pro-sociale identitet. I afståelsen fra at falde tilbage i den kriminelle løbebane nævner Todd-Kvam vigtigheden af, at den indsatte den tidligere straffede

lægger i ændringen af egen opførelse og identitet anerkendes af andre som eksempelvis venner og familie, sagsbehandlere eller samfundet generelt (Todd-Kvam, 2019)

Studiet anvender data fra en række forskellige kilder eksempelvis den norske lovgivning, officielle dokumenter og hjemmesider samt materiale produceret af Norsk Røde Kors' *Netveerk etter Soning*, som bidrager med viden omkring hvorledes gæld bliver skabt, holdes under opsyn og påtvinges. I udviklingen af en forståelse for hvordan gælden opleves blandt de, som ønsker at afstå fra kriminalitet baserer Todd-Kvams analyse sig på interviews med tilsynsførende ($N = 8$) og tidligere straffede ($N = 9$, heraf syv mænd og to kvinder). Todd-Kvam anvender herudover også data fra et interview med lederen af Røde Kors' 'gælds projekt', hvilket er et initiativ der tilbyder nuværende og tidligere fanger rådgivning og support med hensyn til håndteringen af gæld. Som supplement hertil lavede Todd-Kvam endvidere feltarbejde i *Netværk efter fængslings* netværks hus, som er et tilbud til de, der ønsker at bevæge sig væk fra den kriminelle løbebane. Feltarbejdet gav anledning til at lave mad med de deltagende, hænge ud og drikke kaffe, spille skak og lignende, hvorfor feltarbejdet hjalp Todd-Kvam til en større forståelse af afvigelsesprocessen i Norge over tid. Denne videnstilegnelse var ligeledes givtig i interviewene i kraft af deres engangskaraktter. Det relativt lille sample, som udgør studiets empiri giver anledning til diskussion af generalisering på baggrund af studiets fund. Todd-Kvam gør i studiet derfor selv opmærksom på, hvorledes den empiriske generaliserbarhed er svag i kraft af den lille sample samt at interviewpersonerne er fundet gennem en bestemt organisation, hvilket kan påvirke måden interviewpersonerne synspunkter (Todd-Kvam, 2019).

Overordnet finder Todd-Kvam, at den norske lovgivning på området, særligt for de som har en høj gæld, modarbejder de reintegrerende og resocialiserende indsatser i Kriminalforsorgen og særligt også de indsatser som den enkelte løsladte selv gør i retningen mod en at indgå i samfundet på lovlig vis. Han finder således en par negative aspekter der følger med gælden, herunder følelsen af unfairness og dobbeltstraf, en underminering af jobmotivationen samt en følelse af at være fanget i en uundgåelig gæld der kan være svær at overskue og som derfor kan, ihvertfald i de værste tilfælde, betragtes som en livslang dom. Særligt i forhold til beskæftigelse sætter Todd-Kvam således også fokus på, at der selv med den norske model altså også forekommer en negativ påvirkning af det symbolske aspekt ved beskæftigelse, fordi staten gennem den pålagte gæld signalerer, at afvigere fortsat skal konfronteres med konsekvenserne af deres forbrydelse efter endt afsoning. Så selv hvis kollegerne betragter den tidligere straffede som en givende del af teamet, så vil lønsedlen og bankkontoen fortsat understrege det afvigende i kraft af den tidligere kriminelle karriere (Todd-Kvam, 2019).

4.0 Teori

I dette afsnit beskrives den teoretiske begrebsramme, der har til formål at præsentere den eksisterende teori der drages fordel af. Vi tager udgangspunkt i begrebsapparater fra henholdsvis Howard S. Becker, Erving Goffman, Edwin M. Lemert, Derek B. Cornish og Ronald V. Clarke samt David Hayes.

4.1 Stempling, Stigma og sekundær afvigelse

Stemplingsteori har fokus på samfundets reaktioner i forbindelse med den effekt og virkning stemplingen af en afvigende person har. Stemplingsteoriene vil i projektet blive anvendt til at udvide fokus fra en isoleret vinkel på den afvigende alene og dermed belyse samspillet mellem den som er defineret som afviger og omgivelser. Howard S. Becker, Erving Goffman, Edwin M. Lemert falder alle tre ind under kategorien af stemplingsteorier. De vil blive præsenteret i de følgende tre afsnit.

4.1.1 Howard S. Becker

Becker beskriver at *sociale grupper skaber afvigelse ved at opstille regler, som skaber afvigelse når de bliver overtrådt*. Ved anvendelse af disse regler på bestemte personer stemples de således som *outsidere*. Med udgangspunkt i den synsvinkel er afvigelse ikke en egenskab ved den handling, personen begår, men snarere en konsekvens af andres anvendelse af regler og sanktioner i forhold til en "regelbryder" (Becker, 1963).

	Regelefterlevende adfærd	Regelbrydende adfærd
Opfattet som afvigende	Uforskyldt anklaget	Åbent afvigende
Ikke opfattet som afvigende	Konform	Hemmeligt afvigende

(Becker, 1963: 20)

Becker har beskrevet fire kategorier der spænder fra det ene yderpunkt *konform* til det andet yderpunkt *åbent afvigende*. Konform adfærd er gældende for de som efterlever de opsatte regler i samfundet og som også af andre opfattes som havende en regelefterlevende adfærd. I den helt modsatte ende af spektret finder vi den åbent afvigende adfærd, der således betegner de, som ikke efterlever de opstillede regler og som opfattes som afvigende af andre. De to andre kategorier, *uforskyldt anklaget* og *hemmeligt afvigende* placerer sig

imellem de to yderpunkter. Kategorien uforskyldt anklaget handler om de, der af andre opfattes som afvigende, selvom personen efterlever reglen for adfærd. Kategorien hemmeligt afvigende, handler således om de der har en regelbrydende adfærd, men hvor denne regelbrydende adfærd ikke opdages af den konforme gruppe. Således opfattes de med en hemmeligt afvigende adfærd, som havende en regelefterlevende adfærd (Becker, 1963). Sondringen mellem de fire kategorier vil i specialet blive anvendt til at belyse den nuancering der finder sted i interviewpersonernes position i samfundet efter deres løsladelse.

Når samfundet identificerer en person som afviger og behandler denne som generelt snarere end specifikt afvigende, vil det blive til en *selvopfyldende profeti*. Denne stemping sætter altså adskillige mekanismer i gang, som sammen former den pågældende person efter det billede den konforme gruppe maler. En identificering som afviger vil dermed øge risikoen for tilbøjeligheden til udelukkelse fra deltagelse i mere konventionelle grupper. Det på trods af at de specifikke konsekvenser af den pågældende afvigende aktivitet aldrig i sig selv ville have forårsaget denne isolation, hvis ikke der også havde været den offentlige viden og reaktion på denne. Ved anvendelsen af begreberne om de fire kategorier samt den selvopfyldende profeti har vi således mulighed for, at forstå hvorledes samfundets stemping og regler påvirker de tidligere indsattes reintegration i samfundet.

4.1.2 Erving Goffman

Med udgangspunkt i Goffmans arbejde henter vi det teoretiske begreb *Stigma*. Begrebet stigma stammer fra antikkens grækere, hvor begrebet dengang henviste til legemlige tegn, der var skabt til at afsløre noget usædvanligt og dårligt ved bærens moralske status. Traditionelt blev tegnene skåret eller brændt i kroppen, hvorved dette kundgjorde alle om, at bæren var en plettet person og rituelt besmittet, som skulle undgås, især på offentlige steder. Med inspiration herfra er Goffmans hovedansvarlige med værket *Stigma* at belyse den sociale interaktion, som finder sted mellem stigmatiserede og såkaldte 'normale' mennesker (Goffman, 2009).

Goffman definerer begrebet stigma ud fra den forudsætning, at vi alle har en defineret social identitet. Ifølge Goffman opstiller samfundet måder at inddele mennesker i kategorier på, som blandt andet angiver hvilke egenskaber der heri opfattes som sædvanlige og naturlige for medlemmer af hver af disse kategorier. På baggrund af de etablerede miljøers sociale spilleregler er vi i mødet med en fremmed sandsynligvis allerede på basis af vedkommendes umiddelbare udseende i stand til at forudsige, hvilken kategori netop den

person tilhører samt hvilke egenskaber personen besidder. Således omformes det første indtryk af en person, ofte mere eller mindre ubevidst, til normative forventninger. Det er derfor først ved bevidstheden om, at de normative forventninger er skabt på baggrund af forhånds forestillinger, at det står klart, at disse forventninger må verificeres gennem en faktisk bekræftelse af forventningerne. Således må de karakteregenskaber der tillægges den enkelte, i højere grad betragtes som en bedømmelse, der må forventes at blive bekræftet ved senere iagttagelse. Goffman sonderer i den forbindelse mellem henholdsvis en *tilsyneladende social identitet*, der skabes på baggrund af det umiddelbare indtryk og den *faktiske sociale identitet*, der henviser til de egenskaber vedkommende faktisk besidder. Netop i uoverensstemmelsen mellem den tilsyneladende sociale identitet og den faktiske sociale identitet skabes stigma (Goffman, 2009).

Fra Goffmans terminologi inddrages endvidere begrebet om den *moralske karriere*. Mennesker som besidder et bestemt stigma, vil gennemgå en række faser i udviklingen af deres selvopfattelse, hvilket Goffman betegner den moralske karriere. Den moralske karriere omhandler således den socialiserings- og læringsproces, som mennesker med et bestemt stigma gennemgår i udviklingen af egen selvopfattelse. En fase i denne socialiseringsprocessen omhandler den stigmatiseredes læring om og tilegnelse af de normale standpunkt. Derved tilegner personen sig også de identitets forestillinger, der råder i samfundet som helhed samt et generelt billede af hvilke konsekvenser, der gør sig gældende for et bestemt stigma. En senere fase omhandler læringsprocessen, hvorigennem personen bliver opmærksom på at denne besidder et bestemt stigma, hvilket giver et mere detaljeret indblik i, hvilke konsekvenser dette stigma medfører. Ifølge Goffman danner tidsfølgen og samspillet mellem disse to første faser i den stigmatiseredes moralske karriere nogle betydningsfulde mønstre. Disse mønstre danner grundlaget for udvikling samt evnen til at skelne og rationalisere imellem flere af de moralske karrierer, som den stigmatiserede kan følge (Goffman, 2009).

4.1.3 Edwin M. Lemert

Edwin Lemert udvikler og kritiserer stempelingsteoriene. Her vil vi gøre brug af hans sondring mellem primær og sekundær afvigelse.

“When a person begins to employ his deviant behavior or a role based upon it as a means of defense, attack or adjustment to the overt and covert problems created by the consequent societal reaction to him, his deviation is secondary” (Lemert 1972: 76).

Primær afvigelse er polygenetisk, hvorfor den kan opstå på baggrund af mange forskellige årsager, både sociale, kulturelle, fysiske og psykiske faktorer kan være medvirkende enten i tilfældige eller tilbagevendende kombinationer. Den ensidige definitionen af den primære afvigelse har kun marginal konsekvenser for status og psykiske bekymringer. Afvigelsen har derimod en mere indgående indvirkning på personens liv når samfundets reaktion tages i betragtning (Lemert, 1972).

Sekundær afvigelse handler netop om de handlinger der opstår på baggrund af samfundets reaktion, hvorfor Lemert anvender betegnelsen sekundær afvigelse om den afvigelse, der ikke er genereret af de oprindelige årsager til den primære afvigende handling, men derimod den samfundsmæssige reaktion på den primære afvigelse. Udfordringerne herved er essentielle moralske problemer, der drejer sig om stigmatisering, straf, segregering og social kontrol (Lemert, 1972).

Personer der udpeges som kriminelle bliver således defineret anderledes i samfundet. Når disse personer stigmatiseres, straffes, holdes adskilt og kontrolleres er den generelle effekt en differentiering af det symbolske og interaktionelle miljø som personen forholder sig til. De bliver på baggrund heraf altså defineret anderledes i samfundet, hvilket påvirker både identitet og selvopfattelse samt indsnævrer muligheder for at vælge en konventionel levevej. Derfor fører det ofte til videre afvigelse, som bekræfter omgivelsernes dom. *“The secondary deviant, as opposed to his actions, is a person whose life and identity are organized around the facts of deviance”* (Lemert, 1972: 63). Lemert beskriver altså den sekundære afvigende, er i modsætning til sine handlinger, en person hvis liv og identitet er organiseret omkring det faktum at være afviger.

Sekundær afvigelse definerer således den afvigelse, som skyldes samfundets reaktion på den primære afvigelse. I modsætning til Goffmans adressering af sin forskning til spørgsmålene omkring hvordan personer håndterer og forsøger at begrænse deres stigma, er sekundær afvigelses anliggende at belyse de processer der skaber, vedligeholder eller intensiverer stigma. Ifølge Lemert involverer stigma kategoriske samfundsmæssige definitioner, hvilket skildrer en polariseret moralsk modsætning. Derudover også at selvbillede eller identitet er indbygget i den forstand at individer responderer til sig selv som en moralske type (Lemert, 1972).

4.2 Crime as a Rational Choice

Et valg om at overtræde loven kan i bestemte situationer være en rationel beslutning, fordi det medfører større gevinster og færre omkostninger end et alternativt valg, hvor loven overholdes. Rational Choice teorien handler netop om de rationaler der er forbundet med en kriminel handling.

Rational choice perspektivet trækker i høj grad på klassisk- og økonomiske teorier omkring kriminalitet, hvor Derek B. Cornish og Ronald V. Clarke argumenterer: *“crimes are broadly the result of rational choices based on analyses of anticipated cost and benefits”* (Cornish and Clarke, 1986: 437). Ud fra rational choice perspektivet vælger individer således at indgå i kriminalitet med det formål at maksimere fordele og minimere ulemper i deres liv. Ifølge Cornish og Clarke udspiller processen sig i to stadier, hvor det første stadie omhandler motivation og det andet stadie selve gerningen (Cornish and Clarke, 1986).

I første stadie må individet afgøre hvorvidt han er villig til at begå en forbrydelse for at tilgodese egne behov. I den forbindelse må en række forskellige både legitime og illegitime måder, at opfylde disse behov på tages i betragtning. Overvejelserne vil være stærkt influerede af tidligere erfaringer og oplevelser, personens moralske kompas, eget selvbillede samt egne og andres erfaringer med kriminalitet. Det andet stadie indtræffer når personen har besluttet at begå en kriminel handling, herunder må denne udvælge en bestemt type af kriminel handling. Beslutningen er stærkt influeret af situationen personen står i, hvor personen eksempelvis kan have et desperat behov for at skaffe nogle penge eller alternativt være i selskab med nogle venner der foreslår at begå kriminalitet. Personen vælger et mål for forbrydelsen, baseret på en afvejning af omkostninger og gevinster. Hertil vil ræsonnementet variere meget afhængig af hvilken type af kriminalitet der er tale om. Den ræsonnerende kriminelle, som Derek B. Cornish og Ronald V. Clarke beskriver det foretager således en afvejning i forbindelse med kriminalitet, hvor et rationelt valg må forstås som en individuel nyttemaksimering, begrænset af en konkret situation (Cornish and Clarke, 1986).

Rational Choice perspektivet bliver anvendt til belysning af det økonomiske incitament til arbejde, når gælden og heraf de høje trækprocenter til SKAT tages i betragtning. I specialet kan den rationale tænkning eksempelvis spille ind på de tidligere indsattes holdninger og brug af sort arbejde alt i mens de praktiserer en eller lovlydig hverdag.

4.3 Direkte og indirekte straffkonsekvenser

Grundlæggende er en straf altid forbundet med en række konsekvenser for den, der straffes, også selvom vedkommende ikke skal i fængsel. Disse konsekvenser kan være direkte i form af den af domstolen pålagte straf, såsom frihedberøvelse eller bøde. Men der er andre og langt mindre synlige konsekvenser, der kan påvirke den dømte også efter løsladelse både økonomisk, beskæftigelsesmæssigt, socialt og følelsesmæssigt. Selvom det altid kan argumenteres, at den enkelte må tage ansvar for sine handlinger, og tage den straf samfundet har bestemt passende, så påvirker straffens konsekvenser ikke kun den enkelte, men i høj grad også samfundet. Udover omkostninger til politi, retsvæsen og fængsel så rammes samfundsøkonomien på en række yderligere parametre, når vedkommende bliver løsladt. Samtidig kan konsekvenserne, både de synlige og de mere obskure, være med til at forklare, hvorfor der opstår bestemte barrierer, som kan hindre den løsladtes reintegration.

Netop denne forståelse for straffens nuancer, og de konsekvenser som straffen fører med sig, er udgangspunktet for David Hayes' teoretiske gentænkning af, hvordan vi bør opfatte straf og dens konsekvenser.

Moderne strafforståelse og straffens konsekvenser

I artiklen *Proximity, pain, and State punishment* (2017) knytter Hayes straffens konsekvenser til den dømte, og definerer konsekvenserne som den enkeltes egen oplevelse af fysiske, mentale og emotionelle belastninger, der kan relateres til den af domstolene pålagte straf. Da den individuelle oplevelse af konsekvenserne er subjektiv, vil belastning heraf og påvirkningen på den enkelte selvsagt være forskellig. Ligeledes kan straffens konsekvenser også variere over tid og både forværres og forbedres, også i et indbyrdes forhold (Hayes, 2017). Gennem Hayes' moderne strafforståelse bliver det muligt at identificere de bagvedliggende faktorer, der er med til at skabe de barrierer omkring beskæftigelse og gæld, som møder den løsladte, når den pålagte straf er udstået og døren til friheden går op.

Hayes beskriver fire typer af konsekvenser, og rangerer dem efter deres *nærhed* (proximity) til den pålagte straf. Her vil vi udelukkende forholde os til de to første typer, *direkte* og *indirekte konsekvenser*, da det er disse, der kan forbindes til den pålagte (objektive) straf. Hayes anvender selv begrebet *pains* om de belastninger, den dømte oplever i forbindelse med straffen. Her er begrebet *pains* i en dansk kontekst oversat til det mere passende *konsekvenser* (Hayes, 2017).

De *direkte konsekvenser* skyldes den af domstolen pålagte straf. Det bedste eksempel på en sådan konsekvens er frihedsberøvelsen, som den dømte må udstå, hvis vedkommende har fået en fængselsdom. De *indirekte* konsekvenser kan også knyttes til den pålagte (direkte) straf. Dog kun ad omveje i den forstand at de retslige myndigheder ikke er direkte skyld i disse konsekvenser. Tværtimod kan nogle af de indirekte konsekvenser være ganske utilsigtede fra både domstolens og retssamfundets side (Hayes, 2017).

Der kan skelnes mellem specifikke og generelle *indirekte konsekvenser*, men det er ganske unødvendigt i denne sammenhæng, så for forståelsen skyld bruges blot begrebet *indirekte konsekvenser* som en samlet betegnelse. Et eksempel på en indirekte konsekvens er, at den dømte får sværere ved at komme ud på arbejdsmarkedet efter sin løsladelse. De forværrede beskæftigelsesmuligheder opstår (som en barriere) på baggrund af den pålagte straf, men det er ikke domstolen eller staten, der direkte har frataget den dømte muligheden for at komme i beskæftigelse efter straffen er udstået. Endnu et eksempel på en indirekte konsekvens kan være tabet af ens bolig eller familie. Det er konsekvenser som ofte manifesterer sig før løsladelse, men som i de fleste tilfælde vil have størst indflydelse på den dømte efter afsoning (Hayes, 2017)

4.4 Opsamling på den teoretiske begrebsramme

Den præsenterede teoretiske begrebsramme tjener udover formålet, som indledende inspirationskilder også som en afsluttende ramme, hvori denne anvendes som underbyggende argumenter i det analytiske arbejde.

Begreberne tilknyttet stemping, stigma og sekundær afvigelse vil særligt knytte sig til analysen omkring, hvorvidt interviewpersonerne er berørte af det omkringliggende samfunds kategorisering af dem samt hvorvidt dette kan føre til sekundær afvigelse. Rational choice anvender vi til at stille skarpt på de rationaler der ligger bag de løsladtes adfærd og handlinger, også når stemping, stigma og sekundær afvigelse tages i betragtning. Hayes er en teori om moderne strafforståelse, hvorfra hans betragtninger anvendes til at identificerer de konsekvenser som enten direkte eller indirekte kan knyttes til straffen og er med til at skabe barriererne til reintegration. Begge vinkler er særligt relevante både når barriererne betragtes på et individuelt niveau, mens dette også er et samfundsmæssigt anliggende. Samtidig er Hayes den primære inspirationskilde til begrebsrammen for den senere præsenterede nye teoretiske model (se afsnit 9.0).

5.0 Metode

I de følgende afsnit vil specialets metodiske ramme blive præsenteret..

5.1 Forskningsdesign - Et kvalitativt casestudie

I præsentationen af forskningsdesignet tager vi udgangspunkt i Robert K. Yins definition heraf, hvorom han siger: *“A research design is the logic that links the data to be collected (and the conclusions to be drawn) til the initial questions of study”* (Yin 2009: 24). Ifølge Yin udgør forskningsdesignet altså en logisk plan for fremgangsmåden i undersøgelsen med henblik på, hvordan vi kommer fra vores indledende forskningsspørgsmål til en samlet konklusion. Gennem hele arbejdsprocessen er vi således opmærksomme på forskningsdesignet, hvor hovedformålet med designet netop er at undgå situationer, hvor den indsamlede empiri ikke passer til de indledende forskningsspørgsmål (Yin, 2009).

Ved anvendelsen af casestudie som design forholder vi os til Antoft og Salomonsens fire hovedtyper af casestudier. De fire typer er en idealtypisk sondring, som umiddelbart virker meget sort/hvid, men ligeledes kan anvendes i et mere nuanceret samspil. I tråd med projektets adaptive tilgang (jf. afsnit 5.2), sammensættes definitionen af typen af casestudie på baggrund af elementer fra både det ateoretiske- og det teorifortolkende casestudie. Fælles for begge typer af casestudier er det overordnede udgangspunkt, at *generere ny empirisk viden* (Antoft & Salomonsen, 2007).

Med udgangspunkt i det ateoretiske casestudie bygger forskningsdesignet på den særlige interesse for gruppen af løsladte og herunder deres oplevelser med at genindtræde i samfundet, hvorfor vi gennem de kvalitative interviews søger elementer til beskrivelse af det sociale liv til rig fremstilling og reflekteret forklaring af vores case. Idealet for den ateoretiske genre i sin rene form er beskrivelsen af det sociale liv, hvor dette ikke er styret af en målsætning eller et ønske om at nå frem til generelle indsigter. Således er det i udgangspunktet de empiriske observationer der kommer til orde, hvorfor beskrivelserne af det sociale liv danner baggrund for begrebsdannelser. Ved det teorifortolkende casestudie er det primære formål ikke at generere ny teori eller videreudvikle eksisterende teori, men derimod at generere ny empirisk viden. Teori fungerer derfor som en ramme, hvorudfra casen kan afgrænses og det empiriske materiale struktureres. I de indledende faser af casestudier, som har teorifortolkende karakter, spiller teorien ikke nødvendigvis en central rolle for eksempelvis valg af cases, hvorfor teorifortolkende casestudier ofte har et induktivt tilsnit (Antoft & Salomonsen, 2007). I kraft af specialets adaptive karakter bestemmes

forskningsdesignet og den logiske plan for undersøgelsen således på baggrund af en vekselvirkning mellem de to typer af casestudie.

Vi er i den metodiske proces opmærksomme på kvalitetskriterierne i et casestudie. Hvor casestudier ofte opnår en stærk intern validitet ved at bringe en dybdegående beskrivelse af en case, så kan casestudiet være mere mangelfuldt med henblik på den eksterne validitet. Det afgørende forbehold lyder, at der på baggrund af en dybdegående forståelse for en case ikke er basis for generalisering til en bredere population udover den case (De Vaus, 2001).

Som modargument nævner Bent Flyvbjerg, at det strategiske valg af case kan bidrage væsentligt til generaliserbarheden af et casestudie (Flyvbjerg, 2015). I udvælgelsen af casen til beskrivelse af det overordnede fænomen *barriere i forbindelse med reintegration i samfundet* gør vi brug af en række sub-cases. Udvalget af sub-cases, herunder de tidligere indsatte, er sket på baggrund af en strategisk opmærksomhed på, at interviewpersonerne afspejler de værdier, normer og forestillinger i den sociale virkelighed, som casen er indlejret i (Antoft & Salomonsen, 2007). Derudover optræder der en vis spændvidde i vores sub-cases med henblik på blandt andet strafhistorik, alder og generel erfaring med den kriminelle karriere, hvilket vil blive yderligere uddybet senere i det metodiske afsnit (jf. afsnit 5.5.1).

5.2 En adaptiv tilgang

Specialets analysestrategi er inspireret af Derek Layders introduktion af den *adaptive tilgang*. Med den adaptive teori præsenterer Layder et pragmatisk og eklektisk perspektiv på sociologisk metodologi, hvorved tilgangen er et opgør med modsætninger, dikotomier og dualismer i sociologisk vidensproduktion. Med den adaptive teori er ambitionen at transcendere kløften mellem induktion og deduktion, der betragtes som en kunstig barriere mellem to komplementære former for vidensudvikling. Adaptiv teori placerer sig dermed i spændingsfeltet mellem grand theory og grounded theory, hvorfor der både trækkes på generelle kriminologiske teorier, samtidig med at empirien udgør en styrende rolle i undersøgelsen.

Overordnet anvendes teori og empiri således i en vekselvirkning, hvorfor der modsat eksempelvis en deduktiv tilgang, hvor teoriernes validitet vedvarende skal testes, altså i højere grad trækkes på teorierne med en falibilistisk opfattelse. Dermed bevæger de to klassiske forskningsstrategier sig sideløbende i hele forskningsprocessen og rummer både en teoritestende og en teorigenerende dimension i undersøgelsen.

Den adaptive tilgang anvendes ikke minutiøst i specialet, men snarere med en fri og fleksibel forståelse af grundprincipperne, der ligger i den adaptive teori. Hvor arbejdsprocessen indledningsvist er udsprunget af en præcisering af problemfeltet, har den efterfølgende proces, i modsætning til andre induktive eller deduktive forskningsstrategier, været mindre rigid eller fastlagt i klart definerede faser.

Et eksempel på denne vekselvirkning er specialets kobling mellem dele af empirien og *Rational Choice Theory*. Denne kobling fandt først sted under kodningsfasen, da teorien præsenterede sig selv så tydeligt i empirien, at den blev umulig at ignorere, særligt ift. gældsbarrieren og arbejdsincitament. Vi var opmærksomme på teoriens potentielle muligheder inden analysen, men ligesom med vores andre teorier, har vi gemt de teoretiske diskussioner, til vi havde et empirisk grundlag at diskutere ud fra. Dette er også grunden til, at stempingsteori, stigma og sekundær afvigelse er samlet under et teori afsnit, da det var sådan, teorierne præsenterede sig i empirien. Dette gav også anledning til at se teorierne i en sammenhæng, der afspejler interviewpersonernes virkelighed.

Specialet er i altså i sit udgangspunkt induktivt, men under vejledning af den tidligere præsenterede teoretiske begrebsramme. teoretiske overvejelser betegnet, *orienterende begreber*. Selvom alle caseinterviews er gennemført med en eksplorativ og åben tilgang, herunder en løst struktureret interviewguide, så fungerer dels vores forforståelse og dels en række udvalgte teorier som retningsanvisende for den overordnede tematisering og fokusering i dataindsamlingen (Jacobsen, 2007).

5.3 Sekundær analyse og brugen af andres data

Sekundær analyse er en metode til at bearbejde sekundær data, der er data, som andre har indsamlet. Denne tilgang har været nødvendig at inddrage i analysen, da vi som en del af vores empiri har fået adgang til to interviews udført af Annette Olesen i 2015 til forskningsprojektet *5-10 år efter løsladelse - Hvad så?*.

Til at analysere og inkorporere denne empiri med vores egen indsamlede har vi valgt at følge Janet Heatons principper for sekundær analyse, som opstilles i værket *Reworking Qualitative Data* (Heaton, 2004) samt forskningsartiklen *Secondary analysis of qualitative data: an overview* (Heaton, 2008).

Sekundær analyse tager udgangspunkt i 'genbrug' af andres data. Metoden kan både bruges til at verificere de empiriske fund og undersøge nye problemstillinger i det oprindelig

projekt, men kan også anvendes til at analysere nye forskningsspørgsmål. I denne opgave bruges sekundær analyse udelukkende til at undersøge nye forskningsspørgsmål.

Dataen fra Annette Olesen er modtaget via såkaldt 'informal data sharing', hvor den oprindelige forsker overleverer sin data til andre uden selv at tage del i den sekundære analyse (Heaton, 2008). Dataen er blevet overdraget efter de gældende regler for databeskyttelse og deling af data. Der er kun overdraget transskriberede lydfiler, hvor de pågældende interviewpersoner er anonymiseret og ikke kan identificeres ud fra transskriptionen, hverken af undertegnede eller andre udefrakommende.

Heaton beskriver forskellige typer af sekundær analyse, der alle knytter sig til deres grad af konvergens eller divergens med det oprindelige forskningsarbejde. I dette speciale kan den sekundære analyse klassificeres som en 'assorted analysis', hvor genbrug og analyse af eksisterende data sker sideløbende med indsamling og analyse af primær data (Heaton 2004).

5.3.1 Konvergens og validitet

For at den sekundære analyse skal kunne leve op til de samme kvalitetskrav som en primær analyse, er det vigtigt at sikre, at der er konvergens mellem både metode, analysestrategi og forskningsspørgsmål. Derfor er det nødvendigt at klarlægge baggrunden for det oprindelige studie, samt hvordan dataindsamlingen og analysen foregik (Heaton, 2004; Long-Sutehall et al., 2010).

Den sekundære analyse bør så vidt muligt udarbejdes så analysens spørgsmål lægger sig så tæt op ad de oprindelige forskningsspørgsmål som muligt. Dette har været muligt i kraft af Annette Olesens åbne interviewstrategi, og samtidig at vi har haft adgang til at se den oprindelige interviewguide. Ligeledes er det vigtigt at tilrettelægge ny indsamling af data og den efterfølgende analyse i overensstemmelse med den sekundære data. På denne måde opnås der størst mulig sammenlignelighed mellem sekundær data og sekundær analyse, men også mellem sekundær og primær data i analysen (Heaton 2004; Long-Sutehall et al., 2010).

Kortlægningen af konvergens mellem de to undersøgelser er lavet i tæt samarbejde med Annette Olesen, hvilket har været en særlig mulighed på grund af Anders Brinck Rosenholms stilling som forskningsassistent for Annette Olesen, samt den udveksling, der har fundet sted i vores forskningsnetværk.

Sammen med Annette Olesen blev vi enige om, at specialets problemformulering med fokus på gæld og beskæftigelse som barrierer til reintegration (samt de løsladtes oplevelse af disse) i høj grad stemte overens med Annettes Olesens oprindelige forskningsspørgsmål. Derfor besluttede vi i fællesskab, at det ville være både relevant og nærliggende at bruge de to oprindelige interviews i en sekundær analyse, der i samspil med specialets primære analyse bedre vil kunne belyse og nuancere specialets problemstilling.

Det tætte samarbejde omkring dataen samt vores særlige forudgående viden har gjort det muligt at sikre en rimelig høj grad af konvergens mellem vores og Annettes data, hvilket styrker den sekundære analyses evne til at leve op til kvalitetskrav som intern validitet.

Et eksempel, på hvordan vi har forsøgt at skabe størst mulig konvergens mellem dataene, er vores valg af det løst strukturerede interview til vores caseinterviews. Dette valg traf vi i høj grad for at følge samme metodiske tilgang som Annette Olesen bruger i sin dataindsamling. Samtidig skal det nævnes, at metoden er særligt god til at indsamle narrativ data (jf. afsnit om telefoninterviews), hvorfor der i forvejen eksisterede et overlap mellem Annettes interviewstrategi og vores ønske om at indsamle empiri om tidligere indsattes *oplevelser*.

Dataen fra '5-10 efter løsladelse - Hvad så?' er aldrig blevet analytisk bearbejdet. Vi har derfor haft lidt mere frie hænder til at skabe en overordnet analysestrategi, der kunne rumme både primær og sekundær data, hvilket har passet godt til vores adaptive tilgang (jf. afsnit 5.7.1)

5.4 Adgang til feltet

Specialet er blevet til på baggrund af den særlige situation, der opstod ifbm. coronakrisen (se afsnittet *Begrænsninger og anbefalinger til videre forskning*). Dette har dog ikke betydet, at vi er gået på kompromis med vores ambitioner, men vi har måttet tænke kreativt og udnytte vores netværk for at komme i mål. Dette har i øvrigt kun kunnet lade sig gøre på grund af en stor forudgående viden og en enorm velvilje fra kolleger og andre, som har indvilget i at hjælpe og sparre med os løbende i det, vi har valgt at kalde vores *forskningsnetværk*.

Vi har haft en stor forudgående viden på området, hvilket især skyldes, at Anders Brinck Rosenholm har været forskningsassistent for Annette Olesen på de igangværende projekter *Barriers to Justice* og *Penal Voluntary Sector*. I denne forbindelse har Anders foretaget både

interviews og observationer i danske og norske fængsler, samt med ansatte i den danske Kriminalforsorg. Faktisk opstod idéen til at kigge nærmere på barrierer til reintegration under et fængselsbesøg på Søbysøgaards lukkede afsnit dagen før Danmark lukkede ned.

På baggrund af denne viden og med hjælp fra vores eksisterende netværk fik vi skabt et forskningsnetværk, som vi løbende har sparret og udvekslet viden med. Dette netværk har været uvurderligt i forhold til en hurtigere vidensindsamling, kontakt til interviewpersoner, adgang til ny data samt generel faglig sparring.

Vores netværk har bestået af:

Annette Olesen:

- Lektor i kriminologi ved Aalborg Universitet

Theis Holm:

- Specialestuderende ved Aarhus Universitet og politisk konsulent ved Den Sociale Retshjælp

Kasper Jørgensen:

- Kriminologistuderende ved Aalborg Universitet, forskningsassistent for Annette Olesen og tidligere projektmedarbejder hos Café Exit.

Kasper Jørgensen har også fungeret som gatekeeper ift. at skabe kontakt til de tidligere indsatte vi selv har interviewet. Det har lettet adgangen til et felt og en gruppe, der ellers kan være svær at komme ind på. Gatekeeper har hjulpet med at finde to interviewpersoner, der begge er tidligere indsatte, og som har eller har haft gæld til sagsomkostninger. Gatekeeper har stået for den indledende kontakt og har introduceret interviewpersonerne til specialets problemstilling og formål med interviewet. Herefter har vi fået kontaktoplysninger og har selv stået for den videre kontakt. Gatekeeper fik efterfølgende skabt kontakt til to yderligere interviewpersoner, hvoraf den ene sprang fra igen, mens den anden dukkede op så sent i forløbet, at vi bedømte, at vi ikke ville have ordentlig tid til behandling og analyse af yderligere data.

Kontakten til de to folketingsordførere har vi etableret på mail, mens interviews er gennemført over telefonen.

5.5 Interview

I dette afsnit vil de metodiske refleksioner omkring forbundet med det empiriske materiale, herunder interview, præsenteres.

5.5.1 Præsentation af interviewpersoner

I nedenstående tabel er de fire interviewpersoner beskrevet.

	Mads	Mikkel	Kasper	Jesper og Johanne
Alder	43 år	35 år	47 år	X
Civilstatus	Single	Single		Kærester
Børn	To børn	Ingen børn	En datter	En datter
Beskæftigelse	Kontanthjælp, jobsøgende.	Arbejdsløs, selvstændig	Førtidspension	37 timer job begge to. Johanne er sygeplejerske
Gæld fra sagsomkostninger	<i>Beløb ikke oplyst</i> Betalt af forældrene	1,3 mio. kr.	300.000 kr.	X
Tidspunkt for løsladelse	Ultimo februar 2020 (To og en halv mdr siden ved interview)	2015	2009	2012
Dom/afsoning	6 år, løsladt efter 4 med 1 års tilsyn	3 år, har tidligere siddet inde fire gange.	X	8 år og 9 mdr. begik forbrydelsen for 15 år siden på interview tidspunktet

Fælles for vores interviewpersoner er deres erfaring med at sidde i fængsel og deres efterfølgende oplevelse med at blive løsladt og skulle vende tilbage til samfundet. Udover disse definerende fællestræk spænder vores interviewpersoner bredt ift. kriminalitetstype, straffehistorik, kriminel identitet og tilknytning til kriminelle miljøer, gældsbyrde og beskæftigelsesbaggrund. Denne bredde i spændvidden har hjulpet med at give et nuanceret billede af de løsladtes oplevelser til trods for det beskedne antal interviews.

Udover interviews med tidligere indsatte er der foretaget to interviews med politiske kilder, der begge har arbejdet med løsladtes vilkår gennem en årrække.

Karina Lorentzen Dehnhardt:

- Folketingsmedlem og retsordfører for Socialistisk Folkeparti (SF). Formand for Retsudvalget i 2014 da betænkningen om sagsomkostninger i straffesager kom og med ved forhandlingerne om en ændring af reglerne umiddelbart inden valget i 2015.

Rasmus Helveg Petersen:

- Folketingsmedlem og socialordfører for Radikale Venstre, førhenværende udviklingsminister (2013-2015).

I gennemførelsen af interview har vi anvendt forskellige tilgange for at opnå den ønskede viden, hvilket vil blive uddybet i de følgende afsnit.

5.5.2 Interview med tidligere indsatte

Det løst strukturerede interview er umiddelbart en vanskelig genre, som kræver stor træning og mellemmenneskelig sensitivitet fra interviewerens side. Omvendt findes den store styrke ved denne form for interview ved, at der opstår en mulighed for at gå helt tæt på interviewpersonens livsverden. En anden risiko ved anvendelse af løst strukturerede interviews er, at det kan være svært at fastholde et forudgående forskningsmæssigt tema, hvorfor resultatet kan blive en bunke interviews, der stritter i alt for mange retninger (Brinkmann & Tanggaard, 2015). Overordnet udgør forskningsinterviewet en specifik professionel samtale, som typisk indebærer et klart asymmetrisk magtforhold mellem forskeren og subjektet. Det må i den forbindelse pointeres at også i det løst strukturerede interview på trods af det i højere grad personlige samspil kan optræde et assymetrisk magtforhold, hvorfor det ikke kan opfattes som en fuldstændig åben og fri dialog mellem ligestillede partnere (Kvale & Brinkmann, 2015)

Særligt i interviews med de tidligere indsatte gør vi brug af det Holstein og Gubrium betegner *active interviewing*. Her betragtes interviewet som en arena for en fælles meningsskabelse i interaktionen mellem interviewer og respondent, hvorfor opgaven ikke bliver at tømme en beholder for indhold, men derimod at indbyde til og opretholde interviewpersonens narrative produktion. Det er derfor ikke så vigtigt, præcist hvilket spørgsmål der stilles, men at interviewpersonen opmuntres til at fortælle (Åkerström & Wästerfors, 2018). Inspireret af Annette Olesens tilgang i hendes Ph.d. samt Bourdieu gør vi brug af den metodiske aktive lytning, der kræver »(...) a total availability to the person being questioned, submission to the singularity of a particular life history – which can lead, by a kind of more or less controlled

imitation, to adopting the interviewee's language, views, feelings, and thoughts – with methodical construction, founded on the knowledge of the objective conditions common to an entire social category» (Olesen, 2013). Her lod vi os hverken henfalde til en laissez-faire tilgang eller til en aktiv indblanding eller slavisk, skematisk interviewmetode. Dermed udgjorde den løst strukturerede interviewguide en holdesnor inspireret af begreberne gæld og beskæftigelse samt vores forudgående teoretiske forforståelse.

Derudover var vi opmærksomme på ikke at afbryde interviewpersonernes fortællinger, ligesom vi i flere tilfælde gjorde brug af den "naive forskerrolle", og spurgte ind til sekvenser i fortællingen, der virkede åbenlyse for den interviewede.

På trods af vores brug af en naiv spørgeteknik har vi ikke været blinde for interviewpersonernes mulige agenda i forhold til at stille op til interview. Vores interviewpersoner har en personlig fortælling, de gerne vil fortælle og et tydeligt behov for at blive forstået eller anerkendt. Derudover er begge vores interviewpersoner blevet interviewet før, og har måske derfor en bestemt historie, de gerne vil ud med. Dette ønske om at ville dele sin historie er ikke nødvendigvis en ulempe, men ligesåvel som det kan give reflekterede svar, kan de også give indstuderede og kalkulerede svar.

Et eksempel er Mads, der virkede kalkuleret i forhold til sin fremstilling af sig selv som en normal og lovlydig mand, der blot begik fejl, på trods af en dom for drabsforsøg. Interviewer havde en opfattelse af at Mads nemt kunne føle sig trådt over tæerne, hvis hans selvbillede eller handlinger blev reflekteret i et negativt lys.

5.5.3 Interview med politiske kilder

De to interviews med henholdsvis Rasmus Helveg Petersen (R) og Karina Lorentzen (SF) kan betegnes som eliteinterviews. Politikere er professionelle og vant til at blive udspurgt om deres meninger og tanker. I sammenligning med de løst strukturerede interviews med tidligere indsatte kræver de to interviews med ordførerne i højere grad en stor viden om emnet og et behersket fagsprog. Vi valgte af dette hensyn til at opnå mest mulig viden både på baggrund af eksisterende forskning samt egen empiri at lægge gennemførelsen af de to politiske interviews så sent som muligt i processen. Ifølge Kvale & Brinkmann vil en interviewer, der demonstrerer at være godt inde i interviewemnet møde respekt og være i stand til at opnå en vis grad af symmetri i interviewrelationen. Forberedelsen til de to interviews var endvidere fokuseret på at blive en interessant samtalepartner, hvorfor vi var

opmærksomme på de to politikeres interesse i de fund, vi kunne bringe ind i samtalen (Kvale & Brinkmann, 2015).

Ligesom vores interviewpersoner kan de politiske kilder også have en agenda, som er nødvendig at være på vagt overfor. Særligt i kraft af deres professionelle rolle som kilde, hvor svar kan være vinklede og indøvede gennem mange diskussioner og interviewsituationer. Politikerne har måske ikke deres følelser på spil, ligesom vores interviewpersoner, men de til gengæld deres politiske kapital på spil, og en politisk agenda der konstant søges placeret, hvor indflydelsen eller opmærksomheden er størst.

Den politiske agenda er ikke nødvendigvis en hindring for et godt interview, så længe interviewereren har sat sig grundigt ind i, hvad den politiske kildes agenda er. Ellers ender interviewereren som det, man inden for journalistikken kalder en *mikrofonholder*.

5.5.4 Fordele ved telefonen og fravalg af video

Allerede ved dataindsamlingens start stod det klart, at det ikke ville være muligt at gennemføre interviews fysisk på grund af coronakrisen (se også afsnittet *Tilbageblik på processen*). Vi måtte i stedet overveje alternativerne, og af flere grunde valgte vi, at gennemføre vores interviews over telefon i stedet for på video.

Der er nogle aspekter af telefoninterviewet, som gør det særligt velegnet til at indsamle narrativ data, hvilket også metodemæssigt passer godt sammen med det løst strukturerede interview. Med narrativ data menes der 'fortællende data', som indarbejder *hvorfor* og *hvordan* noget opleves i forlængelse af *hvad*, der opleves. Denne eksploration af interviewpersonens oplevelser lader sig bedst gøre gennem en løst- eller helt ustruktureret interviewteknik samt brugen af åbne spørgsmål. Dette giver 'fortælleren' (interviewpersonen) mulighed for at skabe mere autentiske og detaljerede historier om deres liv, som omvendt ville blive hæmmet af en mere struktureret og fokuseret tilgang (Holt, 2010). Her har telefoninterviewet nogle yderligere fordele ift. at indsamle narrativ data, som til dels opvejer de ulemper, der typisk fremhæves ved telefoninterviewet, eksempelvis manglende etnografisk data og kropssprog (mere om dette i afsnittet nedenfor).

Anonymitet og privatsfære

I forskningsartiklen *Using the telephone for narrative interviewing* beskriver Amanda Holt, hvordan de fleste udsatte og marginaliserede målgrupper har forudgående erfaringer med 'professionelle' eksempelvis fra kommunen, der kommer ind i deres hjem og stiller

personlige spørgsmål. Disse erfaringer er ofte af en negativ karakter, hvor interviewet (eller samtalen) er blevet oplevet som fordømmende og en invasion af privatlivet. Her kan brugen af telefon bidrage til at mindske interviewpersonens følelse af at blive overvåget og bedømt, simpelthen ved ikke at være fysisk til stede, og dermed ikke invadere folks hjem og privatsfære. Den manglende fysiske tilstedeværelse giver samtidig telefonsamtalen en høj grad af anonymitet, hvilket særligt marginaliserede og udsatte interviewpersoner kan have et behov for (Holt, 2010).

Ønsket om anonymitet var en tydelig prioritet for flere af vores interviewpersoner til trods for, at de samme personer også meget gerne ville fortælle deres historie. Denne balancegang mellem åbenhed og en beskyttelse af følsomme informationer virkede nemmere for vores interviewpersoner at håndtere, netop fordi der var en fysisk afstand til interviewerens og et privat rum omkring dem, mens de fortalte deres historier. Selvom vores cases spænder vidt med hensyn til kriminalitetstype og social baggrund, så er det fælles for alle, at detaljerne omkring deres kriminalitet, deres fængselsophold og de personlige udfordringer efter deres løsladelse er meget sårbare områder. Netop en høj grad af anonymitet kan få interviewpersonen til at åbne mere op og give flere og mere personlige detaljer om sit liv, end tilfældet ville være ved et fysisk møde, hvor vedkommende må stole på interviewerens løfter om anonymitet (Holt, 2010).

Ingen observationer i telefonrøret

Den primære ulempe ved telefoninterviewet er at det ikke er muligt at lave fysiske observationer undervejs i samtalen. Dataindsamlingen er mere én-dimensionel i den forstand, at interviewsituationen bliver langt mindre kontekstuel, og interviewerens må undvære etnografisk data, samt observationer af kropssprog og øjenkontakt (Holt, 2010).

Denne ulempe har unægteligt en indflydelse på dataindsamlingen og den efterfølgende analyse, men i vores tilfælde har det på intet tidspunkt været en mulighed at lave fysiske interviews. Derfor har overvejelsen fra starten været, hvilket alternativ der egnede sig bedst til vores interviews, samt hvordan vi kunne drage nytte af at bruge telefoninterviews i forhold til, at komme tættest muligt på vores interviewpersoner og få ærlige og reflekterede svar.

Fraværet af non-verbal kommunikation, behøver dog ikke kun at være en ulempe for interviewerens. I vores interviews oplevede vi også, at kunne drage fordel af den manglende non-verbale kommunikation, da interviewpersonerne sætte ord på alt eksempelvis beskrivelse af eget udseende, og tydeligt artikulere deres historier, hvilket giver en meget rigere tekst at analysere. Dette udgangspunkt harmonerer vældig godt med ønsket om at

indsamle narrativ data, og forholdet mellem metode til dataindsamling og metode til analyse kan altså yderligere imødegå ulempen ved ikke at lave ansigt-til-ansigt eller over video.

Nedenfor redegør vi kort for fravalget af videointerviews. Dette skyldes den popularitet og validitet som videointerviews tillægges også inden for vores forskningsfelt, hvorfor vi føler os nødsaget til at komme med en hurtig metodisk redegørelse.

Forvanskede fortællinger

Det er en udbredt misforståelse, også indenfor de sociale videnskaber, at en samtale på video er det samme som en samtale ansigt-til-ansigt. Denne misforståelse gør det klart sværere at forstå videointerviewets faldgruber, og dermed også at få øjnene op for de fordele en helt gammeldags telefonsamtale kan have på trods af den manglende etnografiske data og non-verbale interaktion med interviewpersonen. (Holt, 2010; Bailo, 2013; Sears et. al., 2013).

Videosamtalen er nemlig *ikke* det samme som som en fysisk samtale, men adskiller sig helt grundlæggende ved at være en virtuel og teknologisk kommunikationsform, på trods af at vores sanser fortæller os, at vi kommunikerer fysisk, som var det en samtale 'ude i den virkelige verden'. Det er det levende billedes magt (Sears et al., 2013; Bailo, 2013).

Ifølge Paul Bailo, leder af Columbia University's afdeling for *Applied Analytics*, kan kommunikationen blive forvrænget af mange mindre faktorer, som hverken interviewer eller interviewperson er opmærksomme på eller har kontrol over i situationen. Bailo bruger eksemplet med en vittighed, der fortalt på video, falder til jorden og ikke længere er sjov. Den manglende humoristiske effekt kan både skyldes forsinkelse i lyden, dårlig billedkvalitet, manglende øjenkontakt, distraktioner i baggrunden eller noget helt femte. Pointen er, at disse problemer enkeltvis ikke nødvendigvis er en forhindring for kommunikationen, men sætter man flere af dem sammen, begynder budskabet at blive forvansket (Bailo, 2013).

Den teknologiske barriere

Skærmen kan i sig selv beskrives som en teknologisk barriere mellem interviewer og interviewperson, der kan mindske graden af social tilstedeværelse i interviewet. Det kan få den uheldige konsekvens, at interviewpersonen opfatter intervieweren som *mindre* imødekommende og troværdig, hvilket selvsagt ikke er fordrende for en god samtale, slet ikke hvis samtaleemnet er følsomt og privat.

I et eksperiment af Sears et al., (2013) testede og sammenlignede man oplevelser af interviewsituationen ved at inddele 104 universitetsstuderende i to hold og gennemføre identiske interviews på henholdsvis video og ansigt-til-ansigt.

Studiet konkluderer, at den 'friltrering' af visuelle indtryk og non-verbale signaler, der automatisk finder sted på video, kan føre til forvrængede og misvisende indtryk hos både interviewer og interviewperson. Videoelementet har altså langt større indflydelse på interviewsituation, end man måske skulle tro, da det grundlæggende er svært ikke at blive distraheret af teknologien (Sears et al., 2013).

På baggrund af dette og forrige afsnit, mener vi ikke, at der er grund til at frygte, at telefoninterviewet er et dårligt metodisk alternativ til at møde vores interviewpersoner ansigt-til-ansigt. Tværtimod er vi overbeviste om, at metoden har en fordel fremfor videointerviewet, særligt når man tager målgruppen og vores analysestrategi i betragtning.

5.6 Etiske overvejelser

Gennem både udarbejdelsen af interviewguide, udførsel af interviews samt det efterfølgende databehandlingsarbejde har de etiske overvejelser været i fokus, særligt i forhold til interviews med de tidligere indsatte. Afsnittet vil præsentere de etiske overvejelser, hvor særligt *informeret samtykke*, *fortrolighed*, *konsekvenser* og *forskerens rolle* er taget i betragtning (Kvale & Brinkmann, 2015).

I de fire interviews med tidligere indsatte er der blevet taget en række forbehold af hensyn til deres privatliv. Eksempelvis i forhold til Mikkel der er tidligere top pusher og Mads der har begået drabsforsøg. Vi har på baggrund af det ansvar der knytter sig til forskerrollen har anonymiseret alle fire interviewpersoners (inklusive Jespers kone) rigtig navne og tildelt dem et alias i databehandlingen. Det gør vi, da de med deres udtalelser beskriver en meget følsom del af deres eget liv, hvor disse oplysninger ved forkert behandling kan have negative konsekvenser for dem. Fra et nytteetisk perspektiv må fordelene nemlig for deltageren og betydningen for den opnåede viden mere end opveje risikoen for at skade deltageren (Kvale & Brinkmann, 2015). Det har ikke været nødvendigt at tage de samme etiske hensyn til de politiske kilder, da de udtaler sig professionelt, og dermed ikke på samme måde blotter sig selv eller kan komme til at tale over sig.

I de to interviews med Mikkel og Mads har vi endvidere været opmærksomme på at en konsekvens af den åbenhed og nærhed der kendetegner vores metodiske indgangsvinkel til

interviewene kan virke forførende og få deltagerne til at afsløre information, de måske senere vil fortryde at de har givet. En konsekvens af den opmærksomme lytning kan også herunder føre til en karakter af en kvasiterapeutisk relation. Mads havde eksempelvis et tydeligt behov for at fortælle sin historie og blive hørt og bekræftet i sin fortælling. Derfor tog interviewet der var planlagt til en varighed af omkring 30 minutter i stedet 75 minutter, hvilket i høj grad hang sammen med at interviewer følte sig nødsaget til at lytte til også helt irrelevante fortællinger, for at få Mads til at føle sig tryk og åbne sig op.

Fælles for de fire interviews med henholdsvis Mikkel, Mads, Karina Lorentzen Dehnhardt og Rasmus Helveg Petersen er den briefing, der blev præsenteret ved indledningen i interviewet. For at give interviewpersonen et retvisende indtryk af, hvordan og i hvilken sammenhæng vedkommendes fortælling (og potentielt følsomme oplysninger) kommer til at indgå, er der indledt med en briefing, herunder en præsentation af vores speciale samt formålet med interviewet og den enkeltes rolle i undersøgelsen. Som afrunding på den indledende briefing har alle interviewpersoner afgivet informeret samtykke til, lydoptagelse og videre behandling af deres fortælling ud fra de aftalte retningslinjer (jf. Aalborg Universitets regler for informeret samtykke).

Med hensyn til databehandlingen af det sekundære datamateriale har vi i arbejdet med at finde konvergens også været særligt opmærksomme på det etiske aspekt. Konvergens beskæftiger sig også med etik, hvorfor en manglende konvergens kan betragtes som uetisk, da de oprindelige udtalelser er blevet sagt i en helt anden sammenhæng. En forkert fremstilling af de af udtalelserne vil der kunne opleves som krænkende hvis det fremstilles ude af kontekst. Som tidligere nævnt finder vi dog en høj grad af konvergens, hvorfor konteksten i dette speciale stemmer overens med den oprindelige, som interviewpersonerne har udtalt sig i. Herudover har vi modtaget transskriberingerne i anonymiseret form, hvorfor der heller ikke har været brud på fortroligheden omkring anonymisering.

5.7 Databehandling og analyse

Alle interviews er transskriberet i fuld længde. De løsladtes (og deres partneres) navne er anonymiseret af hensyn til deres kriminelle fortid, deres familier og deres identitet. Ligeledes er enkelte stednavne og oplysninger fra konkrete straffesager ændret eller undladt, hvor det har været nødvendigt og uden at påvirke citaternes betydning. Den sekundære data er modtaget i anonymiseret og transskriberet form.

I vores kodning af data er vi inspireret af Layders sondring mellem en indledende primitiv *prækodning*, en efterfølgende mere systematisk *provisorisk kodning* og slutteligt skabelsen af *kernekoder* og *sattelitkoder*, der kan relateres til hinanden. Kodningsprocessen er dermed indledt ved en prækodning, der har til formål at skabe overblik over de forskellige empiriske kilder, herunder hvilke passager, emner, tekststykker og lignende, der er relevante for problemfeltet. Prækodningen er efterfulgt af en provisorisk kodningsproces, hvor de indledende kodninger er blevet behandlet systematisk. Slutteligt er der foretaget en systematisering og organisering af data med henblik på at finde rammende betegnelser og lokalisere det specifikke indhold i hver kodekategori. Her er udviklingen af kategorier og begreber genereret med et parallelt fokus på inddragelsen af de orienterende teoretiske begreber (jf. afsnit 4.0), som vi fandt anvendelige til belysning af den overordnede problemstilling (Antoft & Salomonsen, 2007).

Med den adaptive tilgang og særligt med det induktive udgangspunkt der ligger til grund for specialet, udgør denne kodningsproces en essentiel del af databearbejdningen. Det er nemlig her empirien særligt kommer til sin ret og frembringer nye kategorier, som vi ikke på forhånd havde set på baggrund af de orienterende begreber alene.

Som indledningsvist forklaret, så forholder vi os til den interne validitet, hvilket det er forsøgt at højne ved inddragelse af fire meget forskellige interviewpersoner. Det må i den forbindelse dog påpeges, at en generalisering på baggrund af det relativt lille sample har sine begrænsninger.

5.7.1 Analysestrategi

Med en adaptiv tilgang til analysen er særligt trianguleringen vigtig. Såvel teoretisk som metodisk triangulering, hvor input fra flere metodiske strategier eller forskellige teoretiske positioner bidrager til at skabe synergi og syntese, der understøtter en mere solid teoribygning. Dette kræver at man ikke blot laver øjebliks analyser, men ser fænomenet for ens undersøgelse i et større kulturelt- og tidsmæssigt perspektiv. (Antoft & Salomonsen, 2007).

Denne udvidelse af fænomenet har vi forsøgt at opnå ved at undersøge barrierernes påvirkning af reintegration over tid i kraft af vores empiri fra de løsladte er indsamlet på forskellige tidsfaser efter deres løsladelse. Derudover har det samfundsøkonomiske perspektiv koblet med den kvalitative forskning på området været med til at udvide fænomenet kulturelt.

Med den adaptive triangulering tjener de eksisterende teorier både som inspirationskilder i den indledende fase, men også som en afsluttende analytisk ramme, vores empiri kan udfoldes inden for (Antoft & Salomonsen, 2007).

Her har vores teorier og deres begrebsverden været en slags brønd af ressourcer vi løbende har kunnet trække fra i analysearbejdets faser. Denne tilgang kræver, at man arbejder ud fra en anerkendelse af, at teorier ikke er et sociologisk slutprodukt, men kontinuerligt kan omfortolkes og udbygges. En sådan adaptiv og åben teoriproces nødvendiggør en afvisning af den ifølge Antoft & Salomonsen verifikationistiske tilbøjelighed til at objektivisere teorier og adskille dem fra den sociale virkelighed, de udspiller sig i (Antoft & Salomonsen, 2007).

Den adaptive tilgang og vores insisteren på at se teorierne subjektivt ud fra den sociale virkelighed, vores empiri fremstiller, har været særlig gavnlig i forhold til at se sammenhænge mellem interviewpersonernes egne oplevelser og den overordnede teoretiske ramme.

6.0 Analyse

Analysen præsenteres i fire overordnede dele, hvor gældsbarrieren, beskæftigelsebarrieren og de to nyfundne barrierer, identitet og kompetence, vil blive behandlet med udgangspunkt i det empiriske materiale og den teoretiske begrebsramme.

6.1 På livstid i gældsfængslet

Når fængselsporten smækker bag den løsladte åbner en anden; nemlig den til gældsfængslet, som mange løsladte kan se frem til at tilbringe endnu længere tid i, end i deres fængselscelle. For nogle løsladte er gældsfængslet en decideret livstidsdom.

“Det er ikke fordi, jeg ikke vil være i Danmark og bidrage til samfundet, nej jeg vil faktisk gerne være skattebetaler, men jeg har ikke lyst til at betale den gæld, for den bliver ved og ved. (...) Når du har udstået din straf, så skal du have en chance for at komme tilbage, men det får du jo bare aldrig, hvis du bliver stemplet sådan der, så bærer du en byrde altid” (Bilag 3: 26).

Med en gæld på 1,3 mio. kr. er Mikkel et godt eksempel på en løsladt, der oplever gældsbyrden som en livstidsstraf. Mikkel beskriver gælden som både en stemping fra samfundets side og en ekstra straf (jf. afsnit 4.1.1.; afsnit 1).

Gælden kan have mange og forskelligartede konsekvenser for den løsladte både i forhold til indkomst, beskæftigelse, familie, tilhørsforhold, fremtidsplaner og recidiv (jf. afsnit 3.4). Derudover er der de følelsesmæssige konsekvenser, som kan være svære at kvantificere, men som ikke desto mindre ofte spiller en stor rolle i de løsladtes strategier til at tackle deres livssituation både praktisk og mentalt.

“Jeg skal betale tilbage, for de penge jeg har tjent på at sælge hash, plus jeg skal sidde i fængsel, plus jeg skal betale sagsomkostninger, huh man.. (suk) og så vil I have bagefter, at jeg skal komme ud og opføre mig ordentligt og prøve at bidrage til det her system og komme tilbage og blive en god borger, samtidig med at jeg skal gå rundt med sådan en kugle om anklen resten af mit liv (...) Så bliver man ret modløs” (Bilag 3: 27).

Jesper og Johanne beskriver denne praktiske og mentale proces af gælden som et slags spil, der består af både håb og fortrængning.

“Det, vi har forsøgt at leve lidt efter, er den illusion om, at nu skal vi være bedre samfundsborgere, og nu spiller vi efter de regler, der er sat af samfundet. Problemet er bare, at det er ganske umuligt! For mit vedkommende sidder jeg i gælds fængsel, og det kommer jeg til resten af livet” (Bilag 5: 64).

Både Jesper og Mikkel's beskrivelser af gælden kan betragtes som en barriere, hvorfor de oplever en grad af liminality (jf. afsnit 3.4.), der forhindrer dem i at blive gode samfundsborgere og spille efter samfundets regler. Det kan dermed siges, at denne gældsbarriere aktivt har hindret (og fortsat hindrer) dem i at blive ordentligt reintegrerede i samfundet efter deres løsladelse. Barrieren er altså stadig aktiv i både Jesper's og Mikkel's tilværelse, hvilket de også giver udtryk for, når de samstemmende siger, at gælden vil påvirke dem resten af deres liv.

Gældsbarrieren kan påvirke mange dele af de løsladtes liv både i forhold til beskæftigelse, indkomst, boligsituation og familie. Som reglerne for sagsomkostninger er i dag (jf. afsnit 3.4), rammer de i høj grad dem, der forsøger at få et arbejde og holde sig ude af kriminalitet.

Det har store økonomiske konsekvenser for vores interviewpersoner, blandt andet Jesper og Johanne, som har været nødt til at indrette hele deres tilværelse ud fra det faktum, at Jesper aldrig kommer til at få en høj indkomst, til trods for at han kan se frem til blive salgschef.

“Nu er det snart 2,5 år, jeg har været ude, og med et år på frigang, så er det snart 3,5 år, jeg har været i arbejde. Og fra dag ét, selvom jeg startede på en lærlingeløn på 9-10.000 kr., tog de 70 pct. i skat!” (Bilag 5: 64).

Jesper og Johanne er ikke de eneste, der har gjort sig tanker om SKAT og deres aggressive gældsinddrivelse. Hvor også Kasper har mærket SKAT's overvågning: *“I det øjeblik, hvor jeg har nogen form for ekstra indkomst, så står ham fættøren nede fra SKAT og siger ”hov, er det noget vi skal gøre udlæg i?” (Bilag 4: 42).* Kasper beskriver hele udlægs- og inddrivelsessystemet som en nærmest Kafkask proces, hvor logikken fortaber sig i labyrinten af snørklede regler og skattefiflerier. Konsekvensen virker åbenlys og bliver tørt konstateret af Kasper selv til sidst:

“De gør så udlæg i min pension, med det antal procent de må, og det svarer nogenlunde til det, jeg skal give i børnepenge, og så kan jeg så regne ud, at

jeg heller ikke har råd til at betale børnepenge. Så kan man lege lidt med det fradrag, der ligger i det, og hvad jeg har afdraget det sidste år osv. Så kan det være jeg skal have lidt penge tilbage i skat, og så kan de også beholde dem. (...) Så man er egentlig nødt til at tænke kriminelt, i forhold til Skat og sådan noget” (Bilag 4: 42)

På baggrund af gældens påvirkning af hans rådighedsbeløb som førtidspensionist føler Kasper sig nødsaget til at ‘tænke kriminelt’ og omgå reglerne, for at økonomien kan gå op (jf. afsnit 4.2).

6.1.2 Et beskedent hjem

Gældsbarrieren har også indflydelse på ejerforhold og levestandard, da al indkomst og aktiver enten kan beskattes ellers gøres udlæg i, når værdien overstiger det beskedne rådighedsbeløb de løsladte er underlagt, hvis de vil undgå fogedbesøg og lønindhold (jf. afsnit 3.4)

Denne begrænsede livsførelse har også konsekvenser i forhold til reingrinationen, da flere af interviewpersonerne må fravælge eller undvære ting, som de egentlig gerne vil have, og som kan siges at være ting, som andre borgere i samfundet tager mere eller mindre for givet. Kasper har for eksempel været nødt til at fravælge at have en indboforsikring på grund af hans gældssituation. De ting, Kasper må undvære, påvirker ham også som negative tanker, der ikke er rare at forholde sig til.

“Jeg synes, det er svært, at få tingene til at hænge sammen. (...) Der er da rigtig mange ting, og det er sådan noget, man ikke gider gå og tænke på, f.eks. at få lavet mine tænder, så jeg har noget at tygge med.” (Bilag 4: 42)

Kaspers dårlige tænder påvirker ham i en sådan grad, at han har forestillinger om, hvad andre tænker og mener om ham, når de ser hans mangelfulde og hærgede tandsæt. De grimme tænder påvirker altså Kaspers selvopfattelse i en negativ retning, og får ham til at trække sig i nogle sociale situationer. Samtidig påvirker det også Kasper, at det er et problem, som han er nødt til at leve med på grund af sin økonomiske situation.

“Jeg har fået lavet mine huller og sådan noget, men så kan man jo få en delprotese, og det kan også lade sig gøre at få lavet faste implantater, men det koster det hvide ud af øjnene. Det kan jeg slet ikke overskue, at jeg lige

skal finde de penge! Tandlægen siger "skal vi ikke lige gøre noget ved dit sørøvergrin og sætte en stifttand op? Det koster kun 18-20.000 kr.!" (Bilag 4: 42)

Udover at tænderne ville give Kasper noget at tygge med, så giver han også udtryk for, at det dårlige tandsæt giver anledning til stempling. Som tandlægen betegner det, så har han et 'sørøvergrin', hvilket også er det, der umiddelbart springer i øjnene på de fremmede, han møder. En dårlig tandhygiejne vil falde udenfor det etablerede miljøes spilleregler, hvorfor der alene på baggrund af udseendet kan findes anledning til en stigmatisering fra samfundets side jf. Goffman (jf. afsnit 4.1.2).

I Mikkels tilfælde må han se bort fra den arv, han ellers ville have fået efter sine forældre og i stedet leve med, at den går til statskassen. Mikkel har allerede opgivet arven på forhånd, da han ingen børn har og for længst har opgivet at afbetale på sin gæld (Bilag 3).

6.1.1 Alternative indkomststrategier

Gælden og skattevæsenets klapjagt på skyldnerne skaber en ond spiral, hvor de løsladte altså må ty til alternative metoder for at få enderne til at mødes. Selvom Jesper og Johanne i første omgang forklarer, at de "lever helt efter bogen", så viser det sig, at der altså er undtagelser for eksempel med sort arbejde, hvor Jesper forklarer: "*Jeg laver måske 40-50 timers sort om måneden, ved siden af. Det er jeg nødt til, for at opveje det, jeg taber.*" (Bilag 5: 65).

Jesper beskriver således, hvordan han finder det rationelt, at arbejde sort ved siden af det lovlydige arbejde. Selvom Jesper betragter sig selv som en lovlydig borger, der har accepteret sin plads i gælds fængsel, så foretager han alligevel en afvejning af, hvordan illegitime midler kan opveje de ulemper dette har medført. Jesper mener således ikke, at det har nogen indflydelse på hans ellers lovlydige tilværelse, hvorfor han i det ræsonnement også giver udtryk for, at det sorte arbejde simpelthen er en nødvendighed for at få tingene til at løbe rundt, efter staten har taget sin andel (jf. afsnit 4.2).

Disse strategier til at omgå gældsbarrieren betyder, at interviewpersonerne på flere måder kommer på kant med loven, selvom de i udgangspunktet har et ønske om at overholde samfundets spilleregler. Jespers rationelle afvejning handler således også jf. Lemert om, hvorledes han på baggrund af samfundets reaktion på hans primære afvigelse føler, han skal leve op til en række forventninger, som han kun kan tilgå gennem det sorte arbejde

også, hvor dette altså bliver en sekundær afvigelse på baggrund af den primære (jf. afsnit 4.1.3), hvorom han forklarer:

“Jeg er nødt til at navigere over i den anden bane, hvor jeg ligesom kender spillet, og så er det vi begynder at gå på kompromis med det at være gode samfundsborgere. Så laver vi fiktive ting, fordi det er jeg nødt til. (...) Nu bliver vi så skilt, og jeg flytter et andet sted hen, og det er udelukkende for, at min kone ikke bliver straffet økonomisk.” (Bilag 5: 64).

Mikkels gæld på 1,3 mio. kr. har også haft store konsekvenser for hans indkomst og omgang med loven.

“Jeg har været nødt til at flytte til udlandet og åbne firma. Jeg åbnede et firma i et andet land, fordi jeg ikke kan være selvstændig i Danmark. Problemet er, at jeg har en kæmpe skattegæld, og det gør det virkelig svært for mig at kunne komme i gang igen.” (Bilag 3: 24).

Gældsbarrieren har i Mikkels tilfælde ikke kun påvirket hans indkomstgrundlag og fået ham til at omgå skattereglerne (dette forhold skyldes, at Mikkel ofte opholder sig længere tid i Danmark end tilladt), den har også påvirket hans tilknytning til arbejdsmarkedet og til samfundet som helhed. Der kan derfor argumenteres, at Mikkels gæld har forhindret en reel reintegration i det danske samfund.

6.1.3 Gældens negative indflydelse på reintegration

Alt i alt har gælden både forskellige og vidtfavnende konsekvenser for de løsladte. Konsekvenser, der påvirker deres reintegration i samfundet i negativ retning og i yderste led forplanter sig til samfundsniveau. De samfundsøkonomiske konsekvenser kan ses i form af mistede skatteindtægter, manglende gældsafdrag, tabt arbejdsindsats, udgifter til overførselsindkomster og forhøjet risiko for recidiv. Blot for at nævne nogle af de tungestvejende samfundsøkonomiske konsekvenser af gældsbarrieren, som kan identificeres på det individuelle plan i specialets empiri.

Det fremgår dog også tydeligt af empirien, at gældsbarrieren sjældent står alene, men selv er påvirket af andre barrierer til reintegration og vice versa. Hvor meget de enkelte barrierer påvirker hinanden er svært at udtale sig om, da påvirkningen vil være forskellig fra løsladt til løsladt. For nogle vil gælden være den afgørende faktor, der afholder dem fra at komme ud

på arbejdsmarkedet, mens det omvendt kan være beskæftigelsesbarrieren, der får en anden til at opgive at afbetale sin gæld.

“Når jeg står med den gæld her, så har jeg ikke lyst til at være skattebetaler i Danmark. Så vil jeg hellere betale skat i et andet land, og så kunne købe mig en fremtid, og hvis jeg skulle være så utrolig heldig, at jeg bliver rigtig rig på et tidspunkt, så kunne det godt være jeg ville vende tilbage til Danmark og betale min gæld af.”
(Bilag 3: 25).

Det har Mikkel, som tidligere beskrevet, måttet tage konsekvensen af, da han ikke mener, at han har nogen synlig fremtid i Danmark med de restriktive økonomiske forhold, han er underlagt her.

6.2 Veje ind på arbejdsmarkedet

Beskæftigelsesbarrieren udgør den anden overordnede barriere i problemformuleringen, og belyses i dette afsnit.

6.2.1 Fire vinkler på beskæftigelsessituationen

Blandt de fire interviewpersoner optræder der som tidligere nævnt en vis spændvidde (jf. afsnit 5.5.1), både i forhold til omfanget af den tidligere kriminelle karriere og den nuværende adgang til arbejdsmarkedet. Det giver et nuanceret billede af straffens konsekvenser, særligt hvordan disse tackles ved hjælp af forskellige handlingsstrategier.

Mads, der kan karakteriseres som førstegangsforbryder, skiller sig særligt ud fra mængden i det empiriske materiale. Han skiller sig endvidere ud ved, at han er gældfri fra sine sagsomkostninger, da hans forældre har betalt hans gæld af. Mads levede før han begik den kriminelle forbrydelse et helt almindeligt familieliv med et godt job, kone og børn. Den dom, han blev idømt, har jf. Hayes haft store indirekte konsekvenser (jf. afsnit 4.1.3), hvorom Mads siger: *“Når du kommer ind og du får sådan en dom, jamen så mister du sådan set alt, og når du kommer ud... jamen, så skal du ud og starte HELT forfra.”* (Bilag 2: 2). Selvom Mads grundet hjælpen fra sine forældre ikke er berørt af gældsbarrieren, så beskriver eksemplet, hvordan Mads tilhører kategorien af de, som bliver ramt hårdest af en fængselsdom, netop fordi han havde så meget at miste forinden.

Kasper er som den eneste af vores interviewpersoner på førtidspension. Han fik tilkendt pension i 2006 og blev løsladt i 2009. Det praktiske omkring pensionen var således på plads længe før hans løsladelse, hvilket han oplevede reducerede stressen omkring særligt det økonomiske aspekt. Samtidig må tildelingen af førtidspension så lang tid inden løsladelse nødvendigvis også ødelægge motivationen for at udvikle egne kompetencer med henblik på at vende tilbage til samfundet, herunder eksempelvis til arbejdsmarkedet (Bilag 4).

Jesper har været i arbejde de sidste 3,5 år, og er samtidig den med den længste fængselsdom. Han har således formået at holde sig på det lovlydige spor længe, hvis man altså lige ser bort fra det sorte arbejde. Johanne er Jespers kone, som indgår i analysearbejdet som en femte interviewperson, hvorfor hun bidrager med en vinkel på barrierens betydning for familien til en tidligere straffet (Bilag 5).

Mikkel har som den eneste taget konsekvensen af den store skattegæld i Danmark og startet selvstændig virksomhed i udlandet. Før han fik sin sidste dom, levede han som fuldtidskriminal med tolv års erfaring som toppusher på Christiania (Bilag 3).

De fire interviewpersoner repræsenterer altså fire forskellige livssituationer efter endt afsoning. Fælles for alle er en pålagt gæld som følge af sagsomkostningerne og en plettet straffeattest. I de følgende afsnit vil der blive kigget nærmere på de specifikke udfordringer, der beskriver interviewpersonernes adgang til beskæftigelse.

6.2.2 Et hullet CV

Som det er blevet beskrevet af Tranæs, så må fængselsafsoningen betragtes som en afgørende forklaringsfaktor for de tidligere indsattes forringede beskæftigelses- og indkomstmuligheder efter løsladelse (jf. afsnit 1). Et ønske om at blive reintegreret i samfundet betyder, at de løsladte skal forsøge at leve op til de forventninger, der blandt andet findes på arbejdsmarkedet, i uddannelsessystemet og i familien. Der må i den forbindelse lægges vægt på, at de fleste løsladte har et lavt uddannelsesniveau, finder det svært at skrive jobansøgninger samt at de løsladte, ikke blot har mistet årsindkomster ved at sidde i fængsel, men også erfaringer fra og netværksopbygning til arbejdsmarkedet.

Endvidere har fængselsstraffen bevirket, at den løsladte ikke problemfrit kan medsende et CV i en skriftlig ansøgning. Som Olesen påpeger, bliver de tiltagende krav om at medsende et CV til jobansøgningen anset som et generelt problem blandt de løsladte, der søger beskæftigelse. CV'et udgør således endnu en forhindring på vejen mod arbejdsmarkedet,

hvor de enten kan vælge at lyve, notere deres fængselsophold eller have 'huller' i CV'et (Olesen, 2013).

Denne oplevelse bekræfter Mads, i det han beretter, at jobcenteret har opfordret ham til at skrive erhvervspraktikker på CV'et. Ikke nok med at han har et stort hul i CV'et på fire år fra fængselsdommen, så kan han også notere sporadiske og kortvarige erhvervspraktikker på CV'et. Det oplever han som en stor udfordring, da det netop understreger, at han har været væk fra arbejdsmarkedet i en længere periode efter at have været lastbilchauffør i 22 år, hvilket giver ham et forklaringsproblem. Mads fortæller: *"En arbejdsgiver han vil jo med det samme tænke: hvad fanden øh.. er det en ustabil mand, eller hvad fanden er det? Og det er igen det der med, at du ikke kun bliver straffet én gang.."* (Bilag 2: 14). Mads oplever derfor særligt straffeattesten som en afgørende forhindring til at vende tilbage til arbejdslivet. Han beskriver sig selv som en mand, der i fysisk fremtræden ellers passer ind i bybilledet, og siger: *"Altså jeg ligner ikke en rocker. Jeg er pæn, velsoigneret, har ingen tatoveringer og ja, altså jeg synes selv, jeg er en pæn og anstændig mand."* (Bilag 2: 5).

På overfladen passer Mads således ind i den konforme gruppe, men i kraft af straffeattesten kan han endvidere også betegnes som hemmeligt afvigende, hvorfor der også kan siges at optræde en uoverensstemmelse mellem den tilsyneladende sociale identitet og den faktiske sociale identitet (jf. afsnit 4.1).

Jesper har på trods af et mangelfuldt CV fået adgang til arbejdsmarkedet, men forklarer, hvordan den kriminelle karriere fortsat udfordrer ham. Han må være særligt opmærksom på hans kommunikationsform og forklarer:

"(...) jeg kommer fra et sted, hvor man kommunikerer på et lidt lavere niveau, end man gør på en arbejdsplads. (...) Nu har jeg tilhørt toppen af pyramiden kan man sige (i det kriminelle miljø red.), hvor det ikke er nødvendigt at sige så mange ting, for man kan bare sige det med kropssproget, og så bliver tingene gjort." (Bilag 5: 79).

Han beskriver altså, hvordan der optræder en forskel i det kommunikationsmønster, der hersker i henholdsvis det kriminelle miljø og på arbejdsmarkedet, hvilket særligt understreges af den position han havde i rockermiljøet.

6.2.3 Incitament til at arbejde

Det skal kunne betale sig at arbejde er en talemåde, de fleste løsladte er bekendte med. Ud fra deres egen sociale position er de dog uenige i, at de betingelser, de er underlagt, bidrager med et økonomisk incitament til beskæftigelse. Olesen slår i den forbindelse fast: *“Den grundlæggende problemstilling for samtlige af de løsladte, der søger officiel beskæftigelse, er, at en officiel indkomst (re)aktiverer reglerne for gældsinddrivelse.”* (Olesen, 2013: 310). Herved ridser Olesen også samspillet mellem gælds- og beskæftigelsesbarrieren op.

Flere af interviewpersonerne giver netop udtryk for, at gælden påvirker deres arbejdsincitament. Her kan der i et rational choice perspektiv argumenteres for, at der ud fra et nyttemaksimerende økonomisk rationale ikke findes overbevisende grund til at lægge den kriminelle karriere på hylden.

Det kan nemlig være vanskeligt, at få pengene til at slå til. For Kaspers vedkommende, så er erfaringerne fra det kriminelle miljø fortsat noget, der påvirker hans dagligdag i forhold til økonomien, hvortil han fortæller: *“Det er meget nemt at springe ud i de samme sko, man satte ved døren, da man røg ind.”* (Bilag 4: 43). Med den udtalelse understreger Kasper netop, at det kræver en indsats at undvige den kriminelle løbebane, hvilket særligt hænger sammen med økonomien. Når man skal leve for noget, der ligner 50 kr. om dagen, kommer man ofte til at tænke på de metoder, man kender, der give nemme og hurtige penge. Normalt må man gerne tjene lidt ved siden af sin førtidspension, men i Kaspers tilfælde er det på grund af rådighedsbeløbet ikke en mulighed, uden der trækkes i indkomsten.

Kasper anser egentlig beskæftigelse som en mulighed for at møde andre mennesker. Et arbejde kunne nærmest blive en form for hjælp-til-selvhjælp, fordi det personligt ville betyde rigtig meget for Kasper at få lov at give noget til andre. Det er både fordi, det ifølge Kaspers ræsonnement vil beskæftige ham og måske endda medfører nye sociale netværk, men også fordi en ekstra indkomst kan hjælpe til at afholde ham fra andre krumspring (Bilag 4: 47). Særligt i forhold til det økonomiske incitament til arbejde siger Kasper altså, at han på trods af førtidspensionen stadig føler sig fristet af den gamle kriminelle løbebane, fordi den er nem at tilgå, hvorfor Kasper særligt oplever sin restriktive privatøkonomi som en udfordrende faktor i sin reintegration i samfundet.

De økonomiske restriktioner påvirker også Jespers arbejdssituation, hvor hustruen Johanne forklarer, at han egentlig er glad for sit arbejde, og arbejdspladsen er glad for ham. Han er

steget i graderne og bliver salgschef, når hans uddannelse er overstået. Dog påvirker gælden nogle dage motivationen:

“(...) hvor Jesper nogle dage er vildt motiveret for at komme på arbejde, og virkelig får kløet på og tager uddannelse ved siden af osv., så er der også andre dage, hvor han bare er dybt demotiveret, fordi han godt ved, at når han stiger i løn, så er der alligevel ingenting, for det bliver bare snuppet. Så er det, at tingene ikke rigtig giver mening for en!” (Bilag 5: 67).

Mads kan med hensyn til gæld betegnes som en unik case i forhold til gruppen af løsladte med gæld fra sagsomkostninger (jf. afsnit 1). Hans forældre har nemlig betalt gælden af, hvorfor han står i en heldig og meget ekstraordinær situation. Mads er derfor ikke i samme grad påvirket af denne barriere, hvorfor den heller ikke påvirker hans incitament til arbejde: *“Altså mit største og mest brændende ønske det er, at jeg kan komme ud og tage et ganske normalt stykke arbejde. Og komme til at betale en normal skat, som alle mulige andre mennesker gør” (Bilag 2: 9).* Han er dog opmærksom på, at han har været en belastning for samfundet i de fire år, han har siddet i fængsel, hvorfor han mener, han stadig skylder samfundet noget. Han udtrykker altså et specifikt ønske om at tilbagebetale for den tid, han har trukket på samfundets ressourcer, men siger i samme åndedrag: *“(...) så er der bare lige sådan et skide stykke papir (red. straffeattesten), der bremser hele lortet.” (Bilag 2: 9).*

Mikkel giver udtryk for, at gælden på 1,3 mio. kr., han blev pålagt i forbindelse med sin sidste dom, har sat ham i en uvant situation grundet det høje beløb. Mikkel har tidligere siddet i fængsel fire gange, hvor han ved de andre sager har haft sagsomkostninger på mellem 20.000 og 60.000 kr., som han umiddelbart efter løsladelse har betalt af gennem afdragsordninger. Det er derfor den første dom, hvor Mikkel, på trods af en profitabel indtjening på illegitime midler, ikke kan betale gælden af, fordi den er så markant højere, end de tidligere. Det er også første gang Mikkel oplever at skulle betale renter af gælden. Derfor har Mikkel helt opgivet at betale gælden af og siger: *“Jeg ønsker ikke noget fra den danske stat, men jeg ønsker at betale af på gælden, så billigt jeg kan slippe som muligt. Jeg har prøvet at snakke med dem og søge hjælp, alt muligt, men fordi det er en retsgæld, så kan jeg ikke få gældssanering.” (Bilag 3: 25).*

Det er derfor første gang, grundet de meget høje sagsomkostninger, at Mikkel mærker konsekvensen af gælden som en barriere. Det skyldes samtidig, at han under sidste afsoning besluttede, at han var parat til at lægge sit kriminelle liv bag sig. Derfor har han

valgt at starte som selvstændig i udlandet, for simpelthen at undgå det store lønindhold som han ellers ville kunne se frem til, hvis hans indkomst blev beskattet i Danmark (Bilag 3).

Ud fra interviewpersonernes fortællinger, kan det således illustreres, at særligt gældsbarrieren har stor indflydelse på arbejdsincitamentet. Hvor Jesper og Mikkel begge er i arbejde, eksemplificerer de samtidig to meget forskellige handlingsstrategier til håndtering af beskæftigelsesbarrieren. Det må dog i den forbindelse tages i betragtning, at på tidspunktet for interview havde Jesper været løsladt i 3,5 år og Mikkel i 5 år, mens pletterne på den offentlige straffeattest er synlige i 10 år fra tidspunktet for løsladelse (jf. 3.3). De er derfor fortsat potentielt udfordret, hvis de i fremtiden vil forsøge sig med en anden type beskæftigelse, hvor straffeattesten skal fremvises.

6.3 Selvopfattelse og social identitet

Udover gæld og beskæftigelse har vi fundet en yderligere barriere i det empiriske materiale; *identitet* optræder også som en barriere for reintegration. Det kommer særligt til udtryk i en uoverensstemmelse mellem egen selvopfattelse og social identitet, som flere af de tidligere indsatte lægger vægt på som havende betydning for reintegrationen.

Mikkel forklarer, hvordan moral og æreskodeks har været meget udbredt i det kriminelle miljø, han har været vant til at færdes i, hvori der næsten har hersket en form for junglelov. Mikkel uddyber: *“(...) man har gået igennem nogle ting, så man har fået en vis anciennitet og en vis, ikke værdi men.. social status hos dem og i det miljø, man kommer fra.”* (Bilag 3: 20). Fortidens status kan være svær at forene med den virkelighed, der styrer reglerne i det lovlydige samfund, hvor Mikkel netop oplever, at den anciennitet og anerkendelse, han havde opnået i det kriminelle miljø, ikke passer ind eller bliver værdsat, nærmere tværtimod - den bliver set ned på (Bilag 3).

Johanne oplever, at hele familien er pålagt en social identitet, som ikke stemmer overens med den selvopfattelse, hun har af sig selv og familien. Hun fortæller: *“Man lægger pres på sig selv hele tiden, og prøver jo på, på alle mulige måder, at modbevise de fordomme, der er! (...) man skal være de særligt pæne børn i klassen, konstant, og det er til at brække sig over nogle gange!”* (Bilag 5: 77).

Mads er blevet løsladt blot 2,5 måned før interviewet fandt sted, men i den tid har han ikke oplevet en nævneværdig forskelsbehandling. Hans eget selvbillede er således ikke påvirket af de sidste fire år i fængsel, hvor han siger:

“Altså jeg er pæn og soigneret, og jeg falder jo bare totalt ind i bybilledet. Der er jo ikke én, der vil gå og tænke, ham dér, han har lavet det der. Men havde jeg nu stået med tatoveringer op ad halsen og i hovedet og langt ud på fingrene og sådan noget ikk’, så kan jeg godt forstå, at folk de stiller spørgsmålstejn ved en.” (Bilag 2: 5).

Mads skiller sig ud fra de tre andre tidligere indsatte, ved at han forinden, han blev dømt for drabsforsøg, i samfundets optik levede et konformt liv med familie og fast arbejde. I refleksionen over hvorvidt de fire år i fængsel har haft en betydning, mener han ikke selv, at hverken hans selvopfattelse eller sociale identitet afspejler en kriminel erfaring. Han forklarer også, hvordan han i fængslet har gjort en stor indsats for netop at holde fast i sin sociale identitet, som en fornuftig mand der er til at stole på:

“Dengang jeg var ovre på den lukkede afdeling, der stod jeg med, hvad de kaldte, ’en betroet stilling’, hvor jeg stod og satte sådan nogle pantmærker på flasker. Og som jeg fik af vide: Jamen, altså du får den rulle her, der er tusind mærker i. Det er sådan set det samme, som at jeg giver dig 1.000 kr. i hånden.” (Bilag 2: 12).

I forhold til en prisoneringsproces, der netop handler om at aflære en lovlydig identitet og tillære sig en afvigende (Olesen, 2013), gør Mads i sin fortælling meget ud af at forklare, hvordan han har modstået fængselskulturen. Det har blandt andet, efter hans egen opfattelse, udmøntet sig i betroede stillinger, som eksempelvis at håndtere, hvad der svarer til 1.000 kr. i pantmærker.

Mikkel derimod udtrykker en særlig frustration i forhold til mulighederne for at tage et ærligt arbejde, fordi det arbejde, der er tilgængeligt, slet ikke stemmer overens med den sociale identitet, han gerne vil tage del i. Han har droppet det kriminelle liv i en sen alder og har i den forbindelse oplevet, at det har været vanskeligt at finde sig selv igen, særligt og i forhold til at skabe en hverdag, der giver noget værdi. Her fortæller Mikkel:

“Det har været meget svært at få arbejde. (...) Det meste arbejde du kan få, det er meget lavpraktisk og lavtlønnet arbejde (...) det gør det svært, at man er underkvalificeret, når man kommer ud. Man har en levestandard, og man har også en social forestilling om sig selv, som ikke spiller overens med, at man skal gå og lave lavpraktisk arbejde, eller hvad skal man sige, manuelt arbejde.” (Bilag 3: 29).

Mikkel beskriver således, hvordan den sociale forestilling og det selvbillede han havde af sig selv i det kriminelle miljø, slet ikke stemmer overens med den rolle, han har mulighed for at tage med en mere prosocial identitet i det generelle samfund, hvortil han forklarer:

“12 år har jeg stået i Pusherstreet og solgt hash. Med afbræk selvfølgelig (fængsel red.). Jeg havde en person og en identitet i det miljø, og da jeg droppede den, jamen så er der ikke nogen, der siger, nej hvor er du sej, fordi du har stået og solgt hash i så lang tid.” (Bilag 3: 21).

Mikkel oplever således en identitetsbarriere, hvor identiteten fra det kriminelle miljø ikke anerkendes i det lovlydige samfund. Afvigelsen fra at begå nye kriminelle handlinger involverer således i en teoretisk forstand ikke bare den primære afståen fra at begå nye kriminelle handlinger, men også en ændring af eget selvbillede i retning af en mere prosocial identitet (jf. afsnit 3.4; afsnit 4.1.2).

I forlængelse af identitet som barriere findes også kompetencer som en relevant vinkel, hvilket vil blive uddybet i følgende afsnit.

6.4 En værktøjskasse fuld af ulovligheder

“Hvad tror du, folk de gør, når de kun har en værktøjskasse med ulovligheder, og ingenting i hænderne andet end deres lange fingre? Som samfund snakker vi om, at vi skal forsøge at resocialisere folk. Men det gør vi ikke!” (Bilag 4: 41)

Kasper farvefulde citat beskriver både simpelt og charmerende en noget mere kedelig og kompliceret virkelighed, som samtlige af vores interviewpersoner har skullet forholde sig til efter deres løsladelse. Når Kasper snakker om sin *værktøjskasse med ulovligheder* og sine *lange fingre*, så snakker han i virkeligheden om kompetencer, eller manglen på samme.

I samtlige af vores interviews er denne nye barriere dukket op i samtalen i forbindelse med uddannelse og beskæftigelse, men også i forbindelse med misbrugsbehandling, boligsøgning, myndighedssamtaler og meget andet. Overalt i samfundet, hvorend de løsladte går hen, så bliver de udfordret på deres kompetencer. Og ikke kun de *faglige* kompetencer, der kan fylde på CV'et og imponere til jobsamtalen, i vores empiri fremstår de *sociale* kompetencer som en lige så stor udfordring for interviewpersonerne.

6.4.1 Sammenhængen mellem sociale og faglige kompetencer

Denne skelnen mellem faglige og sociale kompetencer virker interessant, idet det ser ud til, at de faglige kompetencer i nogen grad er afhængige af de sociale. Der er adskillige eksempler i empirien, hvor manglen på sociale kompetencer virker som en hæmsko på de faglige kompetencer. Mikkel illustrerer denne sammenhæng med sin fortælling om uddannelse:

“Da jeg startede på HF, var jeg nødt til at starte med ét fag, for overhovedet at kunne overskue det der med at gå i skole, sidde sammen med andre mennesker og være stille i timen og sådan noget. Det var... det var socialt udfordrende for mig. Og jeg er endda, det ik' for at jeg skal rose mig selv, men jeg er måske lidt bedre til det, end mange andre kriminelle, med mine sociale egenskaber...” (Bilag 3: 21)

Til trods for at Mikkel efter egen opfattelse har gode sociale egenskaber, så er det tydeligt, at han er udfordret på flere områder, fordi han mangler nogle basale sociale kompetencer til at begå sig på en uddannelsesinstitution. Mikkels HF-forløb ender desværre også med, at han må droppe ud, og trods gode karakterer i flere fag, så får han aldrig en HF-eksamen.

Jesper har i højere grad kunnet udnytte sine egenskaber til at komme i arbejde efter sin løsladelse. Her har hans hustru, Johanne, dog en forklaring:

“Nej, men du er heldig med både at have kompetencerne, uden at have taget lange uddannelser eller have en masse ting på dit CV, og det kan også være, at du har haft et godt netværk?” (Bilag 5: 81)

Jesper arbejder med salg, et område hvor de sociale kompetencer i høj grad overlapper med de faglige, når det handler om at præstere på jobbet. Hermed har Jesper, ifølge Johanne, været heldig, fordi hans manglende uddannelse og hullede CV ikke har været en barriere for at komme i arbejde. Jesper bringer også sine sociale kompetencer i spil, når han søger hjælp gennem sit netværk.

6.4.2 Kompetenceskolen

Manglen på kompetencer påvirker tydeligt beskæftigelsesbarrieren, eksempelvis i Mikkels tilfælde. Her bliver det også klart, hvordan kompetencebarrieren påvirker både adgangen til arbejdsmarkedet samt Mikkels identitet:

“Det har været meget svært at få arbejde, også fordi jeg har valgt at droppe mit kriminelle liv så sent... Det har nok været det sværeste, at skulle finde sig selv igen i det her, både som person, men også at skabe sig selv en hverdag, som giver en noget værdi.” (Bilag 3: 20)

Mikkel giver udtryk for, hvor udfordrende det har været at gå fra at være højt rangeret i det kriminelle miljø til at indgå i en ganske almindelig hverdag i det lovlydige samfund. Om det forklarer Mikkel: *“Det var angstprovokerende. Det var svært lige pludselig at gå fra at være toppusher på staden til at skulle sidde sammen med alle mulige på voksen-VUC og spise madpakke i kantinen, og hjem og sidde og lave lektier, og ik' have nogen penge.” (Bilag 3: 21).*

Mikkel beskriver detaljeret den proces, det har været, at blive løsladt og skulle omtransformere et kriminelt liv og en afvigende identitet til et lovlydigt, konformt liv, som samtidig giver mening for Mikkel. Han fortsætter således i forhold til beskæftigelse:

“Det kan være svært for de fleste kriminelle, i hvert fald dem jeg kender til, de har ikke nogen uddannelse, meget lidt i alt fald, og systemet i fængslerne er ikke så gode på deres uddannelsesområde, som de gerne vil være. Det gør, at man er underkvalificeret, når man kommer ud.” (Bilag 3: 20).

Både Mikkel og Kasper fortæller, hvordan de ved deres løsladelse manglede de nødvendige kompetencer til både socialt og beskæftigelsesmæssigt at blive reintegreret i samfundet. Og begge kommenterer samtidig på Kriminalforsorgens mangelfulde resocialiserende indsatser, særligt i forhold til beskæftigelse og uddannelse. Dermed bekræfter vores empiri den eksisterende forskning, der fastslår, at Kriminalforsorgens indsatser på beskæftigelses- og det kriminalpræventive område ikke er tilfredsstillende (jf. afsnit 3.5).

Samtlige interviewpersoner har været afhængige af hjælp udefra, enten gennem deres netværk eller den frivillige organisation Café Exit. Både Mads og Mikkel har fået hjælp af Café Exit; Mads med jobsøgning og en jobsamtale, mens Mikkel har fået hjælp til at tage kontakt til kommunen og få styr på sine papirer.

Flere af de interviewede har også været nødt til at lære af andre, hvordan man kommunikerer med mennesker og myndigheder ude i samfundet, for eksempel når man skal

henvende sig til kommunen eller til forældremøde på børnenes skole. Kasper fortæller endda, hvordan han i starten havde svært ved overhovedet at række ud efter andre:

“Nu har jeg forstået og lært, at man godt må komme og sige ”nu har jeg brug for noget hjælp!” Det kunne jeg slet ikke før, jeg fik kognitiv terapi. Det kunne jeg ikke! Det var en falliterklæring, hvis jeg var nødt til at sige, at jeg havde brug for hjælp. Men var der noget, jeg havde brug for, så var det da det!”

(Bilag 4: 55)

6.4.3 Kompetencer påvirker også reintegration

Kompetencebarrieren er ikke nødvendigvis forbundet med straffens konsekvenser, men opstår sandsynligvis tidligere, før fængslingen, eksempelvis under opvæksten i barndoms- og ungdomsårene. Ud fra empirien virker det ikke desto mindre til, at fængselsopholdet påvirker kompetencebarrieren negativt. Alene det at være ekskluderet fra uddannelsesmuligheder og arbejdsmarked i en årrække vil formentlig have en negativ effekt på kompetencerne.

Hvis kompetencerne samtidig ikke holdes ved lige eller understøttes af ordentlige indsatser i fængslerne (Rigsrevisionen, 2019), men i stedet forfalder over tid eller ødelægges i en prisoneringsproces (Olesen, 2013), så vil manglen på kompetencer også have en negativ indflydelse på reintegrationen.

“Nu kan jeg sagtens gå op på kommunen og snakke om de der ting selv, og finde ud af at gå på nettet og google ting. Ikke fordi jeg ikke kunne det før, men jeg vidste ikke, hvad jeg skulle kigge efter, jeg kendte ikke mulighederne, jeg havde ikke tillid til systemet, jeg var usikker ved det, bange for det, og jeg havde mange dårlige oplevelser med det. Lige da jeg kom ud, var det en meget uoverskuelig opgave at komme i gang med.”

(Bilag 3: 23).

På baggrund af empirien virker kompetencer som en overset barriere i forhold til reintegration. Særligt de sociale kompetencer, som mange andre mennesker tager for givet både på arbejdsmarkedet, til forældremødet og i det offentlige rum generelt. Gennem vores interviewpersoner har vi fået en indsigt i, at kompetencer kan være noget så lavpraktisk og

rutinepræget, at man nemt overser, hvor store konsekvenser det kan have, for dem, der ikke mestrer disse.

Gennem interviewpersonernes fortællinger bliver det også tydeligt, at kompetencebarrieren påvirker de andre barrierer, og dermed er vigtig at kigge nærmere på, hvis ønsket er at forstå, præcis hvordan reintegration bliver hæmmet af barriererne.

7.0 Diskussion

I løbet af analysen er der belyst væsentlige barrierer, der har indflydelse på tidligere indsattes reintegration i samfundet. Dette afsnit tager udgangspunkt i en diskussion og uddybelse af, hvorledes de fire barrierer må tages i betragtning i udarbejdelsen af den teoretiske model, hvilket vil blive uddybet efter konklusionen. Først vil de to fundne barrierer *identitet* og *kompetencer* diskuteres i samspil med de i problemformuleringen nævnte *gæld* og *arbejdsløshed*. Dernæst trækkes diskussionen op på et politisk niveau, når de to folketingsordførere, Rasmus Helveg Petersen (RV) og Karina Lorentzen Dehnhardt (SF), inddrages i diskussionen.

7.1 De fire barrierer

Det springende punkt i problemformulering er, hvordan de tidligere indsatte *oplever* gæld og arbejdsløshed som barrierer for reintegration i samfundet. Tages der udgangspunkt i den eksisterende forskning, virker det nemlig indlysende, at fokus bør ligge på gæld og arbejdsløshed, da de bredt anses som de to vigtigste faktorer i forbindelse med reintegration efter løsladelse. I forskningen optræder der ydermere et ret ensidigt fokus på straffeattest og CV, og som Olesen beskriver det, så er tiden efter løsladelse det mest underbelyste felt i fængselsforskningen (Olesen, 2013).

Som resultat af en adaptiv behandling af det empiriske materiale er der i analysen fundet belæg for, at to nye barrierer kan identificeres; henholdsvis identitets- og kompetencebarrieren.

En konsekvens af straffen, når man taler om reintegration, knytter sig nemlig også til identitet. I den forbindelse giver de tidligere indsatte udtryk for, at de særligt i henhold til deres selvopfattelse må gå på kompromis med det selvbillede, de har været vant til, for at indgå i en lovlydig tilværelse i Danmark. Der opstår således en uoverensstemmelse mellem deres egen selvopfattelse og deres sociale identitet (jf. afsnit 4.1.2).

Straffeattesten og CV afslører en tidligere kriminel karriere sort på hvidt. Hvor straffeattesten er en direkte *strafkonsekvens*, som lægger en byrde på den løsladtes skuldre i op til 10 år efter endt afsoning, så opererer CV'et i højere grad som en del af kompetencebarrieren. Mens straffeattesten som udgangspunkt betyder, at alle tidligere indsatte vil blive behandlet som specifikt afvigende, så nuancerer kompetencebarrieren diskussionen om, hvorvidt en person, der ses som generelt afvigende, oplever en hindring i reintegrationen på arbejdsmarkedet (jf. afsnit 4.1). Den stempling, der udspringer af straffeattesten, understreger i samspil med kompetencerne således, hvor vanskelig vejen ind på arbejdsmarkedet kan være:

“Et eller andet sted troede man nok, at når man går den rigtige vej, så burde der også ligesom være et lys for enden af den tunnel, eller hvad skal vi sige, og så skal der helst ikke være modgående tog! Det er virkelig ikke bare en tunnel man kigger ned i, det er et sort hul, der kun er fyldt med dårligt selvværd og negative tanker. Så føler man sig bare endnu engang utilstrækkelig. Der er bare nogle mekanismer, hvor man nogle gange lige skal tage sig selv i ikke at begynde at tænke kreativt og sige: Jeg kunne da også lige køre ud og snakke med ham og ham og ham.” (Bilag 4: 55).

Kasper forklarer, hvordan en kombination af dårligt selvværd og presset fra særligt gældsbarrieren udfordrer hans afståen fra den kriminelle løbebane, hvorfor tankerne ofte bliver ledt hen på gamle kontakter, der ville kunne hjælpe ham op af det sorte hul.

Mads ser anderledes optimistisk på sin egen situation og giver gennem sin selvfortælling nærmest et indtryk af, at han ikke finder de fire år bag tremmer, som en determinerende barriere for hans reintegration i samfundet. Dog udtrykker han en generel bekymring omkring straffeattestens indvirkning på tidligere indsattes beskæftigelsesmuligheder efter afsoning (Bilag 2)

Hvis man fokuserer for meget på én barriere, så får man ikke det fulde billede af hvorledes reintegrationen kan forbedres. Man må altså forholde sig til alle fire barriere for at belyse hvordan vi kan forbedre reintegration. Hvor identitet og kompetencer umiddelbart optræder på et individuelt plan, så er gæld og arbejdsløshed også en samfundsøkonomisk- og politisk diskussion. Kompetencerne kan dog på grund af straffen og den efterfølgende fængsling også betragtes som et samfundsanliggende, da vedligeholdelsen eller tilegnelsen af nye kompetencer nu også er Kriminalforsorgens ansvar. Når ansvaret også tilskrives Kriminalforsorgens bliver det altså også et samfundsøkonomisk anliggende hvilke

kompetencer de løsladte kommer ud med. Rigsrevisionen har jo netop kritiseret beskæftigelses indsatserne i fængslet (jf. afsnit 3.5).

Eksempelvis nævnes der også et forbehold i Betænkningen angående effekten af en eventuel ændring i reglerne om sagsomkostninger. Her bemærkes det at *hårdkogte kriminelle* (rocker- og bandemedlemmer) ikke vil have samme gavn af en ændring til betalingsevne modellen, da gælden ikke påvirker eksempelvis recidiv og arbejdsincitament på samme måde for denne gruppe. Dette forhold kunne skyldes, at det er andre barriere, der først og fremmest påvirker rockere- og bandemedlemmers reintegration i samfundet. Det kunne eksempelvis tænkes at identitets- og kompetencebarriererne har en større påvirkning på netop denne gruppe, ihvertfald umiddelbart efter løsladelse, hvilket strategien bag diverse exit-programmer også kan give et indtryk af. Dette perspektiv udspringer også af vores egen empiri, hvor både Mikkel, Kasper og Jesper har lange kriminelle karriere bag sig med en stærk tilknytning til henholdsvis rocker- og pushermiljøet. Her virkede både identitet og kompetencer som store forhindringer i forhold til at lægge kriminaliteten bag sig og skabe sig en ny social identitet og lovlydig tilværelse.

Hvor gæld og beskæftigelses barrieren i høj grad medfører en rationel afvejning blandt flere af vores interviewpersoner med henblik på at minimere ulemperne ved deres situation, så kan identitet og kompetencer i højere grad siges at være påvirket af stigma og stemping i samfundet. Men selvfølgelig er der overlap..

7.2 Samfundets syn på barriererne

Hvordan vi indretter vores samfund i forhold til løsladtes gæld og beskæftigelsesmuligheder, er i sidste instans en politisk beslutning. Vi kan tale om reintegration, men handlingen, der skal gøre ordene til virkelighed er en politisk proces.

“Jeg synes, det er fuldstændig hat og briller og tåbeligt, at gøre det på den måde, vi gør det på. Vi er fra Radikales side imod den nuværende måde, vi har indrettet os på, og vi vil gerne lægge stemmer til at lave det om.” (Bilag 6: 5).

De Radikales socialordfører, Rasmus Helveg Petersen, lægger ikke fingre imellem, når han skal beskrive den nuværende indretning af samfundet, når det gælder sagsomkostninger. Og han er langt fra den eneste; der er nemlig blandt en lang række partier fra venstre til højre enighed om, at reglerne om sagsomkostninger og den efterfølgende gældsinddrivelse skal

ændres, da de er en forhindring til at skabe et incitament til at komme i arbejde, hvilket har en negativ indflydelse på antallet af løsladte, der recidiverer (Tv2a, 2020; Tv2b, 2020; Ministersvar, 2020).

Karina Lorentzen Dehnhardt, retsordfører for SF, har arbejdet politisk med gruppen af tidligere indsatte i mange år. Ud fra hendes erfaring, også gennem møder og samtaler med tidligere indsatte, er beskæftigelse og gæld klart de største forhindringer, når den løsladte skal vende tilbage til samfundet. Retsordføreren fremhæver særligt gælden, som en uoverskuelig barriere og siger:

“Jeg tror den største forhindring er gælden. Fordi man bliver låst meget fast. Man kan jo ikke låne til noget nogensinde. Du vil aldrig kunne købe et hus. Når vaskemaskinen går i stykker, så er man bare på røven. Altså man vil ikke engang kunne lave en afdragsordning med nogen, fordi man skylder en masse penge væk og formentlig også står i Ribers. Du er heller ikke en særlig attraktiv partner for nogen som helst, for hvem gider gå ind i et forhold, hvor man også forpligter sig på at leve et liv afskåret fra muligheder, som alle andre mennesker har. Altså det har mange store personlige omkostninger det her.” (Bilag 7: 11).

På baggrund af denne umiddelbare enighed og velvilje, kan det måske undre, at både problemstillingen med sagsomkostninger og en plettet straffeattest er gamle travere i den politiske manege. Begge emner er blevet debatteret på den politiske dagsorden adskillige gange i nyere tid, uden at der dog er sket noget endnu, hvorfor reglerne for sagsomkostninger som tidligere nævnt er ikke blevet ændret i nævneværdig grad siden retsplejereformen i 1916 (jf. afsnit 1.3).

Politisk tomgang

I 2014 skete der endelig noget, da den politiske snak blev konkretiseret i *Betænkning om sagsomkostninger i straffesager*. Udvalget om forebyggelse og resocialisering udtaler bl.a. i betænkningen, at gæld fra sagsomkostninger kan være en medvirkende årsag til, at nogle dømte fortsætter deres kriminelle liv efter løsladelse. De eneste forbehold der nævnes, er som tidligere beskrevet den mangelfulde effekt på såkaldt hårdkogte kriminelle samt misbrugere og psykisk syge kriminelle. Og så retsfølelsen.

Justitsminister Nick Hækkerup lægger også vægt på betydningen af befolkningens retsfølelse i hans svar på spørgsmålet stillet af Rosa Lund (EL) omkring hvorvidt han agter at gennemføre nogen af de anbefalinger, som Udvalget om forebyggelse og resocialisering anbefalede i Betænkningen fra oktober 2014, hvor han blandt andet siger: *“Endeligt kan befolkningens retsfølelse tale imod at reducere sagsomkostninger for kriminelle.”* (Ministersvar, 2019).

Nick Hækkerup beskriver i forlængelse heraf, hvordan rettesnoren fra hans perspektiv hænger sammen med tryghed. Han går ind for, at kriminalitet skal straffes hårdt således de kriminelle ved at det har en konsekvens, hvis man begår kriminalitet i Danmark. Han finder således dette som en tryghedsskabende faktor i samfundet, hvilket også findes positivt for danskernes retsfølelse, herunder følelsen af et stærkt retsvæsen, der sætter effektivt og konsekvent ind over for kriminalitet (Ministersvar, 2019).

På baggrund af betænkningens klare anbefalinger kan det igen undre, at der indtil videre ikke er sket noget som helst. Tværtimod skinner det højere fokus på hårdere straffe igennem i kraft af, at der siden 2017 begyndt at løbe 8 pct. renter på gælden, hvilket har fået den samlede gæld til at eksplodere (jf. afsnit 3.1).

Ifølge Rasmus Helveg Petersen er forklaringen på den manglende politiske handling simpel. I 2015 kom der en ny regering, som ikke gik videre med anbefalingerne fra Betænkningen, hvorfor denne blev sparket til hjørne og har samlet støv siden. Socialordføreren kan godt se det paradoksale i at lægge renter på gælden efterfølgende, men forklarer den politiske virkelighed bag fodslæberiet således:

“Renterne forværrer et kendt problem, men det er en politisk vurdering, og det er tydeligt, at der er et flertal, der har en anden udlægning af det. Det her er, i sin essens, velbeskrevet viden, hvad der foregår - og så er der nogen, der synes, det er politisk i orden, og nogen, der ikke synes, det er i orden.”

(Bilag 6: 4)

Karina Lorentzen Dehnhardt var formand for Retsudvalget, da betænkningen kom med sine anbefalinger. Hun husker situationen omkring regeringsskiftet, og fortæller at der faktisk var konkrete forhandlinger i gang, og at man var meget tæt på en løsning. Men på grund af uenigheder omkring finansieringen nåede man aldrig en aftale inden valget.

Siden har debatten om sagsomkostninger været parkeret i baggrunden af den politiske bevidsthed indtil vinteren 2020, hvor debatten igen blussede op både i medierne og på Christiansborg. SF og Enhedslisten stillede lovforslag om en ny model for gældseftergivelse til tidligere straffede, og skatteministeren var pludselig lydhør og inviterede til forhandlinger, hvilket gav et i alt fald politisk håb om, at den nuværende socialdemokratiske regering ville være med til at ændre reglerne.

Terningerne kastes på ny

Desværre kom der en global pandemi og satte en foreløbig stopper for forårets gældsforhandlinger. Men ifølge vores politiske kilder er der stadig en klar mulighed for at få reglerne for sagsomkostninger ændret. Begge ordførere bekræfter, at der igen er politisk opbakning til at få reglerne lavet om. Og allerede i år ved efterårets finanslovsforhandlinger.

“Altså, jeg har en fornemmelse af, at hvis man løfter det her energisk på det rigtige tidspunkt, pakker argumenterne fuldstændig sammen, så de fuldstændig linet op på den rigtige måde, og så ligger det i venteposition, så kan jeg godt finde et vindue, hvor man faktisk kan få det gennemført inden for det næste år.” (Bilag 6: 7)

I samfundsdebatten, kan der som nævnt i indledningen, optræde en skævhed mellem følelser og fornuft, hvorfor der politisk skal findes en løsning, som både kommer samfundet og de løsladte til gavn. I en politisk sammenhæng må der derfor rettes opmærksomhed mod at skelne mellem retsfølelse og retsfornuft.

“Jeg tænker også på, jamen hvordan kan man få befolkningens opbakning (...) Altså de fleste synes jo, at de her mennesker bare kunne have ladet være med at begå kriminalitet. Men altså os, der arbejder med det, ved jo, at det ikke altid er så simpelt, fordi der er mange ting, som fører til, at man havner der.” (Bilag 7: 10).

Med den betragtning understreger Karina Lorentzen Dehnhardt netop, hvorledes følelsen og fornuften kan komme til at stå i modsætning til hinanden, hvilket Rasmus Helveg Petersen også forholder sig til:

“Altså, det vi har lige nu, handler jo om, at hvis du har begået kriminalitet, så skal du også betale dine sagsomkostninger, og så skeler vi ikke til

betalingsevnen. Så er retfærdigheden på en eller anden måde sket fyldest, og så er det ikke samfundets problem, at du aldrig kommer videre. Det ræsonnement er jeg uenig i. Og jeg synes, der skal være et incitament, endda et meget, meget tydeligt incitament, også på kort sigt, til at gå i arbejde, når man kommer ud” (Bilag 6: 5).

Ifølge begge ordførere fylder retsfølelsen for meget i debatten, hvilket har skubbet fornuften ud på et sidespor, hvor de samfundsøkonomiske hensyn bliver glemt. Når det handler om straf og sagsomkostninger er retsfølelsen ikke til at komme udenom, hverken politisk eller i samfundet som helhed.

“Det er tydeligt, at retsfølelsen fylder noget. Det kan du se i lovbemærkninger og i andet. Du kan simpelthen se i debatter om strafferet, om stramninger af straffeloven, at folk bruger den her retsfølelse som begrundelse for at lave noget, som på alle mulige måder i øvrigt ikke er funderet i et samfundsbehov.” (Bilag 6: 6).

Det store hensyn til retsfølelsen ender altså med en økonomisk ansvarsfralæggelse på samfundsniveau, som ikke er hensigtsmæssig. Det kan efter vores overbevisning være nødvendigt at tage et opgør med denne politiske gøgeunge, hvis hensynet til fornuften skal have plads. Politisk set bliver kunsten at finde en balanceret løsning i forhold til at mindske barriererne til reintegration, uden samtidig at gå på kompromis med straffens formål og samfundets behov for retfærdighed.

8.0 Konklusion

Som konklusion på specialet ser vi tilbage på problemformuleringen *Hvordan opleves gæld og arbejdsløshed som en barriere for reintegration i samfundet efter løsladelse?*

Løsladelse og mødet med samfundet kan karakteriseres som en krævende og sårbar situation, der for de løsladte er forbundet med mange forpligtigelser, krav og forventninger, som skal håndteres på baggrund af få ressourcer. Interviewene med de fire tidligere indsatte skildrer, at særligt de, der ønsker at lægge kriminaliteten bag sig, oplever gælden som en ekstra straf og som en barriere for reintegration.

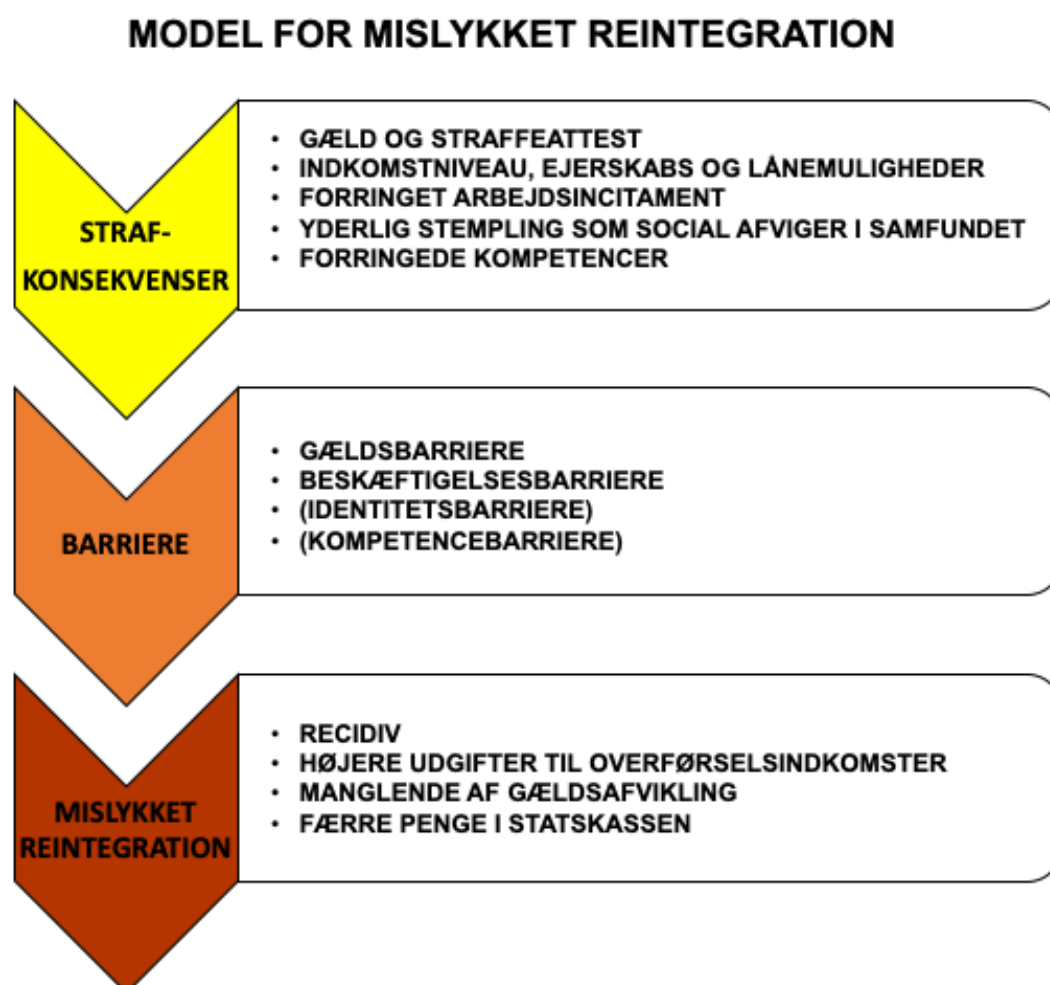
På baggrund af analysen findes gæld som den mest determinerende barriere for reintegration, især for de 19 pct. der har en gæld over 50.000 kr., hvilket bekræfter den eksisterende forskning. Beskæftigelsesbarrieren findes også i samspil med gældsbarrieren at have en påvirkning på reintegration, særligt med henblik på de løsladtes forringede incitament til arbejde grundet deres restriktive økonomiske vilkår. Det findes herudover, på baggrund af analysearbejdet, nødvendigt at kigge på flere parametre end straffeattesten, hvis graden af påvirkning skal belyses nærmere. På baggrund af den analytiske argumentation identificeres derfor også identitet og kompetencer som to væsentlige barrierer, der må tages i betragtning for at opnå et fyldestgørende billede af de barrierer, der påvirker reintegration efter løsladelse.

Det kan derfor konkluderes, at det relativt ensidige fokus i forskningen på tiden *før* løsladelse samt gæld og straffeattest må bredes ud i forhold til at undersøge tiden *efter* løsladelse. På den baggrund må alle fire barrierer (og sandsynligvis flere) betragtes i et kontinuerligt samspil over tid for at belyse den overordnede proces, hvorved barriererne hindrer reintegration.

Endeligt kan det på baggrund af hele specialet sammenfattes, at gæld og arbejdsløshed er en bekostelig affære. Barriererne skaber i samspil en situation, der har stor indflydelse på reintegrationen og stiller den løsladte over for valget mellem enten at leve et lovlydigt liv med meget høje økonomiske og sociale omkostninger eller at recidivere. Barriererne til reintegration påvirker derfor på flere niveauer, hvorfor *straffens skyggekonsekvenser* ikke blot rammer den enkelte løsladte, men også samfundet som helhed.

9.0 Teoretisk model

I forlængelse af konklusionen præsenterer vi her vores egen teoretiske *model for mislykket reintegration*. Modellen illustrerer sammenhængen mellem straffens konsekvenser og barrierernes påvirkning af den løsladte i retning af en mislykket reintegration. Modellens begreber er inspireret af David Hayes' begreber *strafkonsekvenser* samt *direkte-* og *indirekte konsekvenser* af den pålagte straf, som præsenteres i hans teori om moderne strafforståelse (jf. afsnit 4.3).

Modellen anskueliggør den proces, hvorved både de direkte og indirekte konsekvenser af straffen kan være med til at skabe forskellige barrierer, særligt omkring gæld og beskæftigelse, der kan føre til en mislykket reintegration i form af tilbagefald til kriminalitet, manglende gældsafvikling, højere udgifter til overførselsindkomster og lavere skatteindtægter.

Identitets- og kompetencebarrieren kan kun i mindre grad knyttes til straffens konsekvenser. Det virker til at være andre og tidligere faktorer, der danner disse barrierer, eksempelvis opvækst i socialt belastede eller kriminelle miljøer. Dog kan der i nogen grad findes en sammenhæng. Eksempelvis kan prisoneringsprocessen under afsoning påvirke både identitet og kompetencer, hvormed påvirkningen i så fald også er en indirekte konsekvens af den pålagte straf. Også vedligeholdelse og læring af nye kompetencer under afsoning kan siges at have en indirekte forbindelse til den pålagte straf.

10.0 Tilbageblik og anbefalinger til videre forskning

Som efterspil på hele specialeprocessen kigger vi i dette afsnit først tilbage på hvordan coronakrisen har haft betydning for specialets forløb. Dernæst præsenteres der på baggrund af specialets fund tre anbefalinger til videre forskning.

10.1 Et tilbageblik på specialeskrivning under Coronakrisen

Dette speciale er blevet til under nogle meget særlige omstændigheder, som har påvirket processen fra start til slut. Dette har ikke os bekendt haft indflydelse på specialets kvalitet, men det har i den grad udfordret os på flere parametre, som vi vil redegøre kort for her.

Den 11. marts 2020 stod Regeringen med statsminister Mette Frederiksen i spidsen i spejlsalen på Christiansborg med en usædvanlig meddelelse til befolkningen: *“Danmark lukker ned!”* (Altinget, 2020).

Det havde store konsekvenser for os begge, da Anders Brinck Rosenholm var på vej til Australien for at skrive speciale om et holistisk herberg for udsatte, mens Amalie Erichsen Kudsk måtte se sine muligheder for at fortsætte dataindsamling hos myndigheder og gadedrenge i Aarhus til belysning af Ungdomskriminalitetsnævnet forsvinde, da det offentlige lukkede ned, og adgangen til kilder i felten forsvandt.

I stedet opstod et nyt fælles specialeprojekt og arbejdet gik i gang omkring 1. april. Disse omstændigheder har selvfølgelig betydet, at vi fra starten har været under tidspres. Derfor har planlægning været essentielt i forhold til at strukturere tiden og specialets arbejdsfaser. Eksempelvis var vi hele tiden nødt til at overveje en plan b, hvis interviewaftaler faldt igennem, eller kontakt til kilder tog for lang tid at kultivere.

Udfordringerne med dataindsamling var en konstant bekymring, som dog efter bedste overbevisning aldrig kom til at have afgørende indflydelse på specialet. Dette skyldes i høj grad vores forudgående viden på området, der har gjort det muligt at få overblik, indsamle relevant viden og skabe kontakter i et hurtigere tempo. Desuden har vores netværk, herunder særligt vores forskningsnetværk (se afsnit 5.4), der opstod i projektets start, været en uundværlig hjælp i forhold til dataindsamling og faglig sparring.

De to interviews fra Annette Olesen har også været en stor hjælp i forhold til at sikre et datagrundlag for analysen, særligt da vi ikke havde fået kontakt til egne interviewpersoner

endnu. Det har dog samtidig været en metodisk udfordring at skulle forholde sig til brugen af andres data og sekundær analyse. Dette vælger vi at se som en styrke for specialet, der ikke bare har sikret os ekstra data, men også givet os nye metodiske muligheder for at udforske dataen og vores overordnede problemstilling.

Der har helt overordnet været mange udfordringer forbundet med specialeskrivning under Coronakrisen, men som det ovenstående også reflekterer, har vi forsøgt at få det bedste ud af omstændighederne, og i sidste ende mener vi ikke, at vi i specialet er gået på kompromis med hverken ambitioner eller kvalitet.

10.2 anbefalinger til fremtidig forskning

Gennem vores arbejde med både empiri, forskning og teori er der dukket flere nye perspektiver op, som virker interessante at forfølge enten i forlængelse af specialet eller i anden forskningsmæssig sammenhæng. Her nævnes kort tre anbefalinger, som vi mener har en høj forskningsmæssig relevans i forståelsen af barriererne og deres påvirkning på løsladtes reintegration.

- 1) *Barrierernes differentierede påvirkning af forskellige grupper af kriminelle.*
- 2) *Kortlægning af andre barrierer, der har en betydelig påvirkning på reintegration, eksempelvis identitet og kompetencer.*
- 3) *Kvalitativt studie af, hvordan barriererne påvirker hinanden indbyrdes med henblik på at skabe en forståelse af sammenhængen mellem de forskellige barrierer i forhold til deres påvirkning af reintegration - også på forskellige tidspunkter både før og efter løsladelse.*

11.0 Policy implications

Som den afrundende pointe i konklusionen slår fast, så er konsekvenserne af barriererne for den enkelte løsladte også et samfundsproblem. Der er i den forbindelse både et ønske og et formål med vores speciale om at ville have indflydelse på det politiske område omkring vilkårene for løsladte.

Vi har som præsenteret i specialet identificeret en række barrierer, der kan påvirke reintegrationen efter endt afsoning. Særligt på baggrund af de to interviews med Karina Lorentzen Dehnhardt og Rasmus Helveg Petersen, så er det vores indtryk, at der er en politisk velvillighed for en ændring af de gældende regler om sagsomkostninger.

Igennem vores forskningsnetværk er der opstået flere muligheder til at handle på denne velvillighed og forsøge at trænge igennem til de politiske beslutningstagere. Først og fremmest har kontakten og tilbagemeldingen fra ordførerne sat gang i et samarbejde med Økonomer Uden Grænser samt en række andre NGO'er. Her har Annette Olesen været den drivende kraft i forhold til at etablere samarbejdet og koordinere indsamling af materiale, der skal bruges til en samfundsøkonomisk analyse af sagsomkostningerne med en fuld kortlægning af de mange økonomiske konsekvenser gælden har for samfundet. Her er vores speciale et beskedent bidrag. Økonomer Uden Grænser forventer at kunne udgive analysen sidst på sommeren passende timet med efterårets finanslovsforhandlinger.

En anden mulighed, vi har valgt at gribe, er, at begge ordførere har bedt os om at skrive et oplæg til, hvordan de nuværende regler helt konkret kan ændres. Efter at have diskuteret forespørgslen med vores netværk, blev vi enige om, at vi godt kunne forfatte sådan et oplæg. Dette vil vi gøre i samarbejde med Annette Olesen og i fællesskab sikre inputs fra relevante organisationer og aktører så oplægget bliver et fælles dokument fra en bred interessentgruppe. Det er aftalt at oplægget skal afleveres på Christiansborg i løbet af sommeren sammen med vores speciale.

12.0 Litteraturliste

- Antoft, Rasmus & Salomonsen, Heidi H. (2007): "Det kvalitative casestudium" og "Adaptiv teori - den tredje vej til viden" i red. Antoft et. al: *Håndværk & Horisonter - tradition og nytænkning i kvalitativ metode*. Syddansk Universitetsforlag.
- Bailo, Paul J. (2013): *The Essential Digital Interview Handbook: Lights, Camera, Interview: Tips for Skype, Google Hangout, Gotomeeting, and More*. Career Press.
- Barker, Vanessa (2012): *Nordic Exceptionalism revisited: Explaining the paradox of a Janus-faced penal regime*. Theoretical Criminology 17(1) 5-25. Sage.
- Becker, Howard S. (1963): *Outsiders – Studies In The Sociology Of Deviance*. The free press: New York.
- Brinkmann & Tanggaard (2015): "Interviewet: samtalen som forskningsmetode" i *Kvalitative metoder. En grundbog*. Hans Reitzels Forlag.
- Cornish, Derek B. & Clarke, Ronald V. (1986): *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending*. Transaction Publishers.
- Det Kriminalpræventive Råd (2016): *Danskernes forestillinger, bekymringer og adfærd i forhold til kriminalitet*. København: Rambøll.
- De Vaus, David. A. (2001): "Issues in casestudy design" i: *Research Design in Social Research*. SAGE Publications Ltd. S. 137
- Goffman, E. (2009): *Stigma – Om afvigerens sociale identitet*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Hansen, Henning. Rasmussen, Niels & Hansen, Finn K. (2010): *Investeringer i tidlige sociale indsatser - samfundsøkonomiske beregninger af indsatser i forhold til udsatte børn og unge*. København: CASA
- Hayes, David (2017): *Proximity, pain and State punishment*. Punishment & Society, 2018, Vol. 20(2), 235–254.
- Heaton, Janet (2008): *Secondary analysis of qualitative data: an overview*. Historical Social Research, 33(3), 33-45.
- Holm, Theis (2020): *Brugerundersøgelse: Kortlægning af gæld hos Den Sociale Retshjælps Fonds klienter*. Den Sociale retshjælps Fond. (Endnu upubliceret undersøgelse).
- Holt, Amanda (2010): *Using the telephone for narrative interviewing: a research note*. Qualitative Research, vol. 10(1), 113–121.

Jacobsen, Michael H. (2007): "Adaptiv teori - den tredje vej til viden: En stående invitation til syntesesociologi" i red. Antoft et. al: *Håndværk & Horisonter - tradition og nytænkning i kvalitativ metode*. Syddansk Universitetsforlag.

Justitsministeriet (2014): *Betænkning om sagsomkostninger i straffesager*. Justitsministeriet: Betænkning nr. 1547

Kriminalforsorgen (2020): *Statistik 2018*. Kriminalforsorgen. Version 2, revideret 24. februar 2020.

Kvale, S. & Brinkmann, S. (2015): *Interview - Det kvalitative forskningsinterview som håndværk*. København: Hans Reitzels Forlag.

Lemert, Edwin M. (1972): *Human, deviance, social problems and social control*. Prentice-Hall, Inc.

Long-Sutehall, Tracy; Sque, Magi & Addington-Hall, Julia (2010): *Secondary analysis of qualitative data: a valuable method for exploring sensitive issues with an elusive population?* Journal of Research in Nursing, 16(4), 335–344.

Olesen, Annette (2013): *Løsladt og Gældsæt*. Ph.d.-afhandling, Juridisk Institut, Syddansk Universitet. Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

Olesen, Annette (2013b): Eftergivelse af gæld vedrørende sagsomkostninger i straffesager. I *Juridiske Emner ved Syddansk Universitet 2017*. Syddansk Universitet

Olesen, Annette (2014): *Retlige, retssikkerhedsmæssige og resocialiserende omkostninger ved sagsomkostninger i straffesager*. Nordisk tidsskrift for kriminalvidenskab, 101(3).

Olesen, Annette (2016): *Debt as a Criminal Risk Factor in Denmark*. Oñati Socio-legal Series, 6 (3), 676-706.

Olesen, Annette (2017): Kriminalitet, gældsproblemer og gældsrådgivning, i KRIM & Minke, Linda K. (red.), *Krim 50 års kriminalpolitik : Resultater og visioner* (s. 277-297). Landsforeningen KRIM.

Rigsrevisionen (2019): *Kriminalforsorgens indsats over for dømte i og uden for fængslerne*. Statsrevisorerne, København.

Rambøll (2013): *Samfundsøkonomisk analyse af kriminalpræventive indsatser*. København: Rambøll.

Rockwool Fondens Forskningsenhed (2006): *Direkte omkostninger ved kriminalitet i Danmark*. Rockwool Fonden.

Sears, G. J., Zhang, H., Wiesner, W. H., Hackett, R. D., & Yuan, Y. (2013): *A comparative assessment of videoconference and face-to-face employment interviews*. Management Decision, 51(8), 1733–1752.

Simonsen, Sidsel B. (2017): *Fri for gæld til sagsomkostninger – drøm eller realitet? Et kriminologisk speciale om mulighederne for at blive gældfri af sagsomkostninger i straffesager*. kandidatspeciale, Aalborg Universitet.

Sugie, Naomi F., Zatz, Noah D. & Augustine, Dallas (2019): *Employer aversion to criminal records: An experimental study of mechanisms*. *Criminology*. 2020;58:5–34.

Tranæs, Torben (2008): "De kriminelles tilknytning til arbejdsmarkedet" i Tranæs, Torben & Geerdsen, Lars P.: *Forbryderen og samfundet - Livsvilkår og uformel straf*. Gyldendal. Rock-wool Foundation Research Unit.

Todd-Kvam, John (2019). *An Unpaid Debt to Society: How 'Punishment Debt' affects reintegration and desistance from crime in Norway*. *British Journal of Criminology*(59), 1478–1497.

Uggen, Christopher et. al (2014): *The edge of stigma: An experimental audit of the effects of low-level criminal records on employment*. *American Society of Criminology*, vol. 52, nr. 4, 2014:627-679.

Yin, Robert K. (2009): "Designing Case Studies" i *Case Study Research - Design and Methods*. USA: Sage Publications, Inc. 4. Udgave.

Åkerström, Malin & Wästerfors, David (2018): "Kvalitative Interviews" i (red.) Jacobsen, Michael H.: *Metoder i kriminologi*. Hans Reitzels forlag. S. 145

Hjemmesider

Altinget (2020): *Danmark lukker ned: Regeringen sender elever, studerende og offentligt ansatte hjem*. Hentet d. 03.06.2020 fra <https://www.alinget.dk/artikel/regeringen-lukker-store-dele-af-den-offentlige-sektor-ned>

Det Kriminalpræventive Råd (2017): *Vi kan bruge pengene bedre*. Hentet d. 03.06.2020 fra: https://dkr.dk/nyheder/2017/mar/vi-kan-bruge-pengene-bedre/?fbclid=IwAR1YWh780cy8eQYtDuVH46oIPJZN56Syxv0CYnQC1_fJwE4WPo4SMCDMs_k

Den Sociale Retshjælp (2012): *én gang fængslet - altid gældsat*. Hentet d. 03.06.2020 fra: <https://www.ft.dk/samling/20121/almdel/REU/bilag/346/1266807.pdf>

Justitsministeriet (2020): *Justitsminister sikrer økonomisk saltvandsindsprøjtning til kriminalforsorgen*. Hentet d. 03.06.2020 fra: <https://www.justitsministeriet.dk/nyt-og-presse/pressemeddelelser/2020/justitsminister-sikrer-oekonomisk-saltvandsindsproejtning-til?fbclid=IwAR3bgOvZPoLH0yAcB-8e8zkLA2stQmfcGk9N65VjmoW8Yym5qywGbvCxQrs>

Justitsministeriet (2019): *Afrapportering på handlingsplan for nedbringelse af sagsbeholdningen på personfarlig kriminalitet i politiet og anklagemyndigheden – oktober 2019*. Hentet d. 03.06.2020 fra:

https://www.justitsministeriet.dk/sites/default/files/media/Pressemeddelelser/pdf/2019/afrapportering_paa_handlingsplan.pdf

Ministersvar (2019): *Spørgsmål nr. 173 (Alm. del) fra Folketingets Retsudvalg*. Hentet d. 02.06.2020 fra:

<https://www.ft.dk/samling/20182/almdel/reu/spm/173/svar/1590624/2078436.pdf>

Politi (2020): *Hvor længe står afgørelser på straffeattester*. Hentet d. 24.05.2020 fra:

<https://politi.dk/bestil/bestil-straffeattest/hvor-laenge-staar-afgoerelser-paa-straffeattester>

Tv2a (2020): *Støttepartier vil sløjfe kriminelles gæld - regeringen er åben*. Hentet d. 02.06.2020 fra:

<https://nyheder.tv2.dk/politik/2020-02-29-stoettepartier-vil-sloejfe-kriminelles-gaeld-regeringen-er-aaben?fbclid=IwAR3WUoKFN27CJ8OZN0GcXL3bAmq6zIZrXczt6jv21gy738iBh45GgHVlvLs>

Tv2b (2020): *Gæld eksploderer: Dømte skylder staten fire milliarder*. Hentet d. 02.06.2020 fra:

https://nyheder.tv2.dk/politik/2020-02-29-gaeld-eksploderer-doemte-skylder-staten-fire-milliarder?fbclid=IwAR1fPJWxVIFluc3Y6oC_YhG6fj1wwzD37IWnNW9sD7I-ckkVvLJ7AEFFETQ

13.0 Bilag

Bilag 1: Gældsstyrelsen: Opgørelse af sagsomkostninger

Tal om gæld fra sagsomkostninger, Gældsstyrelsen ultimo Oktober 2019.

År	Samlet gæld ultimo året inkl. renter (mio. kr.)	Renter (mio. kr.)	Total antal fordringer	Indbetalt i året (mio. kr.)	Antal skyldnere med indbetalinger	Antal fordringer med indbetalinger
2014	2.462	0	179.874	91	80.838	84.851
2015	2.760	0	195.761	70	51.540	55.485
2016	3.069	0	227.885	44	11.343	15.419
2017	3.386	188	240.192	53	13.611	16.796
2018	3.920	439	267.945	54	15.239	19.675
2019 (til og med okt.)	4.446	662	300.440	54	16.882	20.852